Glimtar från Hejdegården

Tannefors Hembygdsförening

Omslagsbild: Vy över Hejdegården.
Grafisk formgivning: Textorama, Box 427, 573 25 Tranås
Tryckning andra upplagan: Vettertryck 2013
© Tannefors Hembygdsförening
Stationsgatan 2 A, 582 42 Linköping
www.hembygd.se/ostergotland/tannefors
ISBN: 978-91-979132-9-4

Innehåll

Förord ..... *Håkan Qvist* 5
1. Från Tannefors Haidegård till Hejdegården ..... *Kerstin Karlsson* 7
2. Från jordbruksmark till stans gräddhylla ..... *Håkan Qvist* 29
3. Vackraste byggnaden revs ..... *Håkan Qvist* 32
4. Att växa upp i Hejdegården ..... *Håkan Qvist* 35
5. En aktad man i Hejdegården ..... *Håkan Qvist* 42
6. En fabrikör i Hejdegården ..... *Håkan Qvist* 46
7. Min tid i Hejdegården ..... *Arne Fagerstedt* 49
8. Bodknodd hos pappa Henric ..... *Håkan Qvist* 61
9. Risbrinksgården – Folkhemmets fritids ..... *Håkan Qvist* 63
10. Nästan alla var murare ..... *Håkan Qvist* 67
11. Dykaren som blev dragspelare ..... *Håkan Qvist* 69
12. Konstnären Idun Lovén ..... *Håkan Qvist* 71
13. Idrotten i Hejdegården ..... *Lars Nyström* 76
14. Willa Persbo ..... *Thomas Mickelstrand* 91
15. Persbolängan ..... *Håkan Qvist* 105
16. Geting och Humla från Kumla ..... *Håkan Qvist* 109
17. Eklövsgatan 5 – Druiderna ..... *Håkan Qvist* 112
18. Att bo i Brittenborg ..... *Hans Linder* 116
19. Söndagsskolan – En familjeangelägenhet ..... *Håkan Qvist* 126
20. P G Svenssons Möbler ..... *Håkan Qvist* 131
21. 42 år på Hejdegatan 3 ..... *Håkan Qvist* 134
22. Tasse på Kinda Kanal ..... *Hans Linder* 136
23. Från världshaven till Stångån ..... *Håkan Qvist* 140
24. Krigets fasor och välsignelser ..... *Håkan Qvist* 144
25. Hem till Går`n – En tidsresa ..... *Hans Gustavsson* 147
26. Risbrinken som blev S:t Lars ..... *Håkan Qvist* 161
27. Tekniska Fabriken Gripen ..... *Håkan Qvist* 163
28. ”Affär är affär” ..... *Håkan Qvist* 168
29. Barnhemmet i Tannefors ..... *Kerstin Karlsson* 171
30. De utvandrade till Amerika ..... *Kerstin Karlsson* 174

Bilagor

1. Boende i Tannefors kvarnby 1930 180
2. Köpebref.....182
3. Byggmästare Netz anbud på Baldersgatan 3 183
4. Tjugofyra tonåringar om en bok 184
5. Risbrinksgården 1944-1945 186
6. Förteckning över personer boende i Persbo 1900-1911 188
7. Närvarolista för Söndagsskolan Brittenborg 1935.....189

Förord

Vid Hembygdsföreningens årsmöte våren 2010 uppmanades intresserade anteckna sig på en lista om de kunde tänka sig att hjälpa till i föreningsarbetet. Jag anmälde mig som möjlig reserv för den händelse någon av de två ordinarie tjänstgörande i lokalen på torsdagsöppet fått förhinder. Efter introduktion och deltagande som tredje man några torsdagar fick jag en förfrågan om jag kunde intervjua en viss Runold Carlsson. Det skulle handla om Hejdegården. Sagt och gjort.

Inte visste jag då vad jag gav mig in i. Ännu mindre sedan jag tackat ja till att hålla i projektet som skulle utmynna i en skrift om Hejdegården. En naturlig del av vår förening kan man tycka, men hittills föga beskriven. När så boken är ett faktum är det ett privilegium att få skriva detta förord.

Det har varit en givande erfarenhet att under trivsamma former träffas en gång i månaden med kommittékamraterna Kerstin Karlsson, Hans Linder, Lars Nyström, Birgit Pehrsson och Brittmari Örn. Att tillsammans bolla idéer och uppslag. Vad ska ingå, vad är intressant och är det vi får oss berättat av engagerade intervjuoffer sant? Och går det att skriva så? Jo – vi bestämde raskt att vi skriver om allt, ja nästan allt. Kort sagt glimtar om det mesta i Hejdegården. Historia och geografi, människorna, husen, affärerna, skolan, arbete och fritid. Det var nästan att vi inte hann dricka förmiddagskaffet av ren förtjusning inför uppdraget.

Allt har inte kommit med givetvis. Mycket kanske saknas men det har varit vår ambition att spegla glimtar av det mesta. En del är faktauppgifter men mycket är personliga berättelser. Från olika tider och med olika infallsvinklar. Skulle där finnas sakfel får vi ursäkta oss med att alla intervjuade haft möjlighet att läsa manus. Vi har valt att varva avsnitt om t.ex. bebyggelsen med intervjuer eller personliga berättelser av våra gästskribenter i en behaglig blandning. Allt i förhoppningen att lätta upp framställningen.

En bok är en bok. Vi kan spegla mycket i text och bilder men vi kan inte återge ljuden eller lukterna. Vi kan inte höra gnisslet från häst-

skjutsar eller bruset från fallet om våren. Ej heller stoj och stim från alla barn. Vi kan inte känna lukten från skorstensröken eller utedassen. Inte heller blomdofterna från trädgårdarna på sommaren. Det är ändå min förhoppning att du ska känna atmosfären av en svunnen tid med ett lugnare tempo, mindre trafik, större värme och närhet mellan grannar. En tid före TV´n och datorn.

Stort tack alla som bidragit med era berättelser, bilder och annat material. Tack ni intervjuoffer som ställt upp med en glädje och en kärlek till Hejdegården som smittat av sig på oss alla i kommittén. Tack till Westman-Wernerska Stiftelsen för benäget tryckningsbidrag.

Tack vare stort intresse från främst hushållen i Hejdegården blev första upplagan snabbt slutsåld. Förhoppningen är att denna upplaga ska få samma goda mottagande. Jag önskar nya läsare Mycket Nöje!

Tannefors Hembygdsförening
Håkan Qvist
Redaktör

1. Från Tannefors Haidegård till Hejdegården

Kerstin Karlsson

Stadsdelen Hejdegården fick sina gränser i slutet av 1950-talet. Då delades staden upp i stadsdelar med fasta gränser. Vid den första indelningen av stadsdelar, fastställd av stadsfullmäktige i mars 1959 tillhörde både Tinnerbäcksbadet och Folkungavallen stadsdelen Hejdegården. Senare har gränserna ändrats så att idag är gränsen för stadsdelen Hejdegården i norr Tinnerbäckens utflöde i Stångån, i öster Stångån fram till Råberga bro. Därefter går gränsen från Råberga bro och sportfältet väster ut till Brokindsleden. Sedan Brokindsleden norr ut till Hamngatan och Hamngatan tills den slutligen når Tinnerbäckens utflöde i Stångån och cirkeln är sluten.

Före stadsdelsindelningen hade mindre områden sina namn efter gårdar som legat där, t.ex. Hejdegården eller som Tinnerbäcken, namn efter bäcken som rann ut i Stångån och Munkgärdet efter den lycka (äng) som var donerad till klostret.

Halva Tannefors kvarnby – en del av Hejdegården

I många århundraden har Tannefors kvarnby varit ett eget samhälle uppvuxet kring fallet i Tannefors.

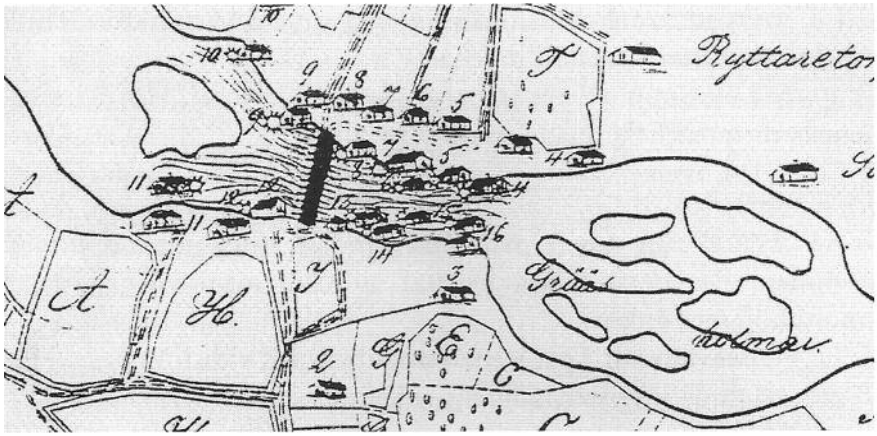

Tannefors kvarnby. Karta från år 1697.

Beskrivningen till 1697 års karta över Tannefors inleds med orden: ”Tannefors, består av 2 halva, Kronohemman (som ägdes av kronan) om 10 stänger i fullt byamål, med några kvarnar och där under lydande åkerlyckor, som här efter bliver förmält; är beläget på Slättbygden 1/8 mil ifrån Linköping hart vid Linköpingsvägen som löper åt Västervik.”

I gamla tider ledde vägen från staden via Mjölnogatan (nuvarande Tanneforsgatan, mellan Stora Torget och Trädgårdstorget, det gamla Köttorget) ut till Tannefors kvarnby på den tidens ödsliga väg mellan ån och brinken. Brinken kallas den branta sluttning upp mot det som sedan blev Majelden och Vimanshäll.

Vägen ut till Tannefors kvarnby.

”Där fanns tio kvarnar som hade tre par stenar och två kvarnar med två par stenar. Dessutom var där två ryttartorp, ett soldattorp och fem vanliga jordtorp samt två badstugor. Till detta kom ett stort antal byggnader och stugor som hörde till kvarnarna. Tillsammans utgjorde detta 3 ½ kronohemman, 1 prebende medan ½ var arv och eget hemman.”

Kring fallen fanns 14 kvarnlotter eller tomtmark med vattenfallsrättigheter. De har under årens lopp haft olika benämningar, ofta ägarens eller brukarens namn. Nedan ses en redovisning av kvarnarna på

1697 års karta. Södra sidan är den vi idag kallar västra sidan det vill säga Hejdegårdssidan.

Tomtnumrering enligt 1697 års karta

Södra sidan

Nr 1. ¼ Kronohemman, Haijdegården om 3 stänger i fullt byamål, Joen Jönsson. Hejderidare var en benämning på överordnad skogvaktare som hade uppsikt över kronans skogar.

Nr 2. ½ Kronohemman, Nattstugugården om 4 stänger i fullt byamål, Joen Månsson.

Nr 3. ¼ Kronohemman, Ödegården om 3 stänger i fullt byamål, avhyst under nr 1, Lars Knutsson.

Norra sidan

Nr 4. Papperskvarn med stugubyggnader, bägge står öde vid denna tid. Hör till Linköpings domkyrka.

Nr 5. Kronokvarn, 3 par stenar med gård och tomt.

Nr 6. Frälsekvarn med 3 par stenar med gård och tomt. Hör till herr kapten Ekeblad.

Nr 7. Kronokvarn om 3 par stenar med gård och tomt.

Nr 8. Frälsekvarn med gård och tomt. Hör till herr Erik Soop.

Nr 9. Frälsekvarn, 3 par stenar med gård och tomt. Hör till herrar Boije på Ryd. Dessutom en tomt som hört till en såg som förut hade stått i strömmen och indelt på Råberga rusthåll, som före detta inspektören Petter Claesson innehar.

Nr 10. Frälsekvarn om 2 par stenar med gård och tomt. Hör till regementsbarberaren Eckermans arvingar.

Södra sidan

Nr 11. Frälsekvarn om 3 par stenar, endast stugubyggnad utmed strömmen. Possideras (=äga, besitta) av salig magister Erik Petri Simoni Löfgrens änka.

Nr 12. Frälsekvarn om 3 par stenar, stugubyggnad vid strömmen. Hör till ovannämnda magister Löfgrens änka.

Nr 13. Gropkvarnen om 3 par stenar, ingen tomt, endast stuga vid kvarnen. Hör till Linköpings Hospital.

Nr 14. Kvarn om 2 par stenar, ingen tomt eller gård. Hör till Linköpings domkyrka.
Nr 15. Frälsekvarn om 2 par stenar, med gårdstomt och nödtorftiga byggnader därpå. Hör till salig herr Georgen Kaggs arvingar.
Nr 16. Kronokvarn om 3 par stenar, med gård uppbyggd på berget, samt fem andra byggnader på södra sidan ån, somliga på bergen och somliga straxt nere vid ån.

I husförhörslängderna, som finns från och med 1789, är Tannefors kvarnby uppdelad i Norra sidan, respektive Södra sidan. Först på norra sidan låg pappersbruket, sedan kvarn nr 1, kvarn nr 2, 3, 4, 5 och sist kvarn nr 6. Pappersbruket låg längst åt söder, d.v.s. först i vattenflödets riktning eftersom Stångån rinner från söder mot norr.

På södra sidan i vattenflödets riktning låg först kvarn nr 1, sedan kvarnarna nr 2, 3, 4, och kvarn nr 5-6, vidare Nattstugugården (=sovkammare) och Ödegården samt Hejdegården.

Från 1856 års husförhörslängd numrerades kvarnarna i en följd från nr 1 till nr 12, där kvarnarna på södra sidan behöll sin numrering medan de på norra sidan av fallet numrerades från 7 till 12.

För helhetens skull har den översiktliga beskrivningen ovan omfattat samtliga kvarnar och kvarnfall. Nedan följer en lite utförligare beskrivning av kvarnarna på Hejdegårdssidan.

Kvarn nr 1 på södra sidan, på senare tid, kallad Kapernaum

Kvarnen kallades längre tillbaka för Berget både i husförhörslängder och i häradsrättsprotokoll, där den kom att figurera åtskilliga gånger. Detta dels för att mjölnaren Peter Ringström inte flyttade ut från kvarnen i laga tid och framförallt för att kvarnen brann ner den 18 januari 1818 och allt förvandlades till aska. En mjölnardräng avled på lasarettet av brännskador. Dessutom omkom i branden tre drängar från andra socknar. I häradsrättens protokoll framgår att ägaren, mjölnaren Anders Andersson, tvistar med arrendatorn, mjölnaren Peter Ringström. Ringström beskylldes av Andersson för att genom vårdslöshet och sömnaktighet ha orsakat att kvarnen förvandlades till en askhög.

Anders Andersson ägde kvarnfall nr 1 med tillhörande tomt fram

till 1830, då sonen, kyrkovärden och mjölnaren, Karl Magnus Andersson blev ägare till kvarnfall nr 1 och återuppbyggde den nedbrunna kvarnen. Hans son Gustaf Andersson byggde senare Hejdegårds, Ödegårds och Nattstuvugårds Corps de Logi på berget. Huset som kallades Villaberg hade senare stadsägonummer 255 och adress Hällgatan 38.

Kvarn nr 2 Pustan och kvarn nr 3 Cylinderuret på södra sidan

Tannefors Kvarnaktiebolag köpte 1874 kvarn och kvarnfall nr 2 och därefter revs kvarnen. Marken till kvarnfall nr 3 ägdes till Kinda Kanalbolag medan Tannefors Kvarnaktiebolag ägde kvarnfall nr 3. Vid kvarnfall 2 och 3 byggdes sedan Bolagskvarnen som färdigställdes 1876. Kvarnen var sannolikt i drift till i början av 1950-talet. Sedan stod kvarnen öde i många år och det fanns förslag på att göra om den till restaurang och krog i början av 1980-talet men i stället revs den några år senare. Redan 1930 bodde kvarnmästare Lindhe med familj i kvarnmästarbostaden på östra sidan uppe vid övre slussbron. Om sönerna Gösta och Runo, Geting och Humla, finns längre fram en särskild artikel.

Kvarnmästarbostaden och Villabergs ladugård.

Kvarn nr 4 Hospitalskvarn eller Gropkvarn på södra sidan

Namnet Hospitalskvarn kommer av att först Vadstena Hospital ägde kvarnen och därefter övertogs den av Linköpings Hospital. Den gick även under namnet Gropkvarn på grund av att den låg nere i gropen. Kvarnfall var en värdefull ekonomisk tillgång och troligen hade kvarnfall nr 4 någon gång donerats till Hospitalet. Kvarnen arrenderades under tidens gång ut till olika mjölnare.

Hospitalet höll auktion på kvarn samt tomt och kvarnfall den 9 november 1903, då Linköpings Vattenledningsaktiebolag köpte anläggningen. Kvarnen revs 1913, den ägdes då av Linköpings stad som 1906 köpt Vattenledningsbolaget. I det röda tvåvånings bostadshus som tillhörde kvarnfall fyra bodde på övervåningen, med familj, lump- och skrotsamlare Karl Oskar Johansson/Alsén, mera känd som Topsy. På vindsvåningen hade han även en skomakeriverkstad. På bottenvåningen bodde en tid byggnadsarbetare Liedberg med familj. Om sonen Sunes utforskning av Stångåns botten finns att läsa i en särskild artikel.

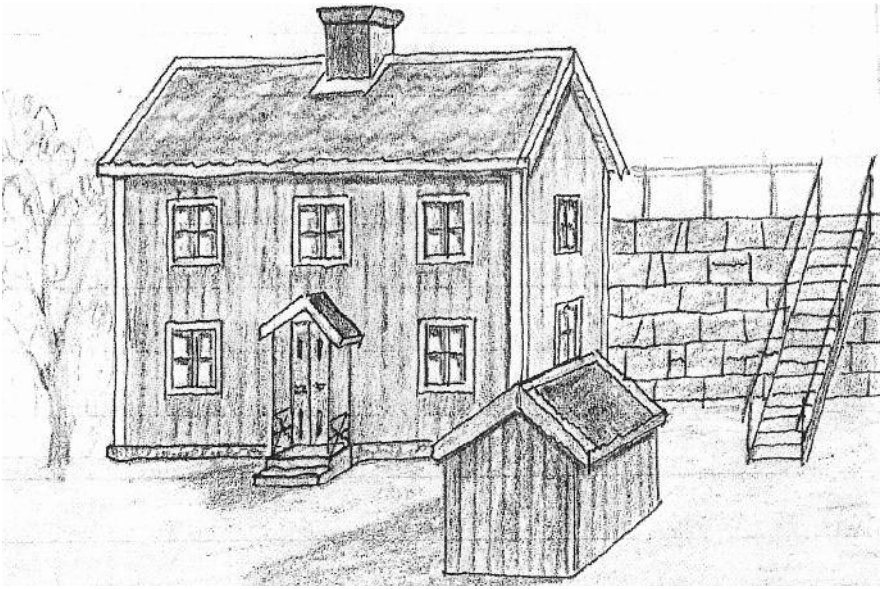

Bostaden till Gropkvarn. Teckning Born. ÖM.

Stenhuskvarnen vid kvarnfall nr 5 och 6 på södra sidan

Kvarnfall nr 5 och nr 6 ägdes av familjen Ringström sedan 1841 fram till 1873 då Ringström sålde ett av fallen, troligen fall nr 6. Han sålde även tomtmarken Sågholmen där han hade drivit en såg. Köparen var Linköpings Vattenledningsaktiebolag. De anlade ett vattenverk där, som var färdigt 1875 och som pumpade vatten till Linköpings stad. Ringström fortsatte att driva kvarnen till 1878 då kvarnen brann ner. Han hade då även haft en snickeri- och hyvelfabrik på kvarnens övervåning. Efter branden sålde han fallet och tillhörande tomt till Vattenledningsbolaget. De byggde då ut verksamheten. Den 1 januari 1907 inlöste och övertog Linköpings stad vattenledningsverket från bolaget. Vattenverkets verksamhet lades ner omkring 1920. Den vackra byggnaden stod länge kvar men revs tyvärr i mitten på 1970-talet.

Kinda kanal öppnades som farled 1871. Till höger i bild syns kvarnen på Sågholmen med dess snickeri- och hyvelfabrik. Byggnaderna brann ner 1878. Längst till höger skymtar vattenverket. Bild Linköping.

Stegvis avveckling i området mellan fallen och kanalen

En stor del av kvarnverksamheten var igång fram till 1930. Sedan upphörde kvarnfallen att driva någon form av verksamhet och många

kvarnfall köptes upp av Linköpings stad. Ett större kraftverk anlades 1950 på berget på Hejdegårdssidan vid det övre fallet och det stängde slutligen återstoden av Tanneforsfallet för annan verksamhet. En kvarn, Krypin, på norra sidan var kvar till 1956 men den drevs då av elektricitet, inte vattenkraft.

På Sågholmen hade kvarnen brunnit 1878 och Vattenverket som köpt tomtmarken hade lagt ner sin verksamhet. Den vackra byggnaden användes i början till som verkstadslokal men tidigt 40-tal fick den också tas i anspråk som bostad. Bostadsbristen var stor även på 40-talet, industrin, främst SAAB, expanderade.

Varför fick då denna stadsdel heta Hejdegården och inte Tannefors?

På norra sidan eller den sida som vi idag kallar östra sidan drogs Östra stambanan fram. När ett stationshus byggdes i närheten av Tannefors kvarnby fick det naturligtvis heta Tannefors station. Banan öppnades för trafik 1902. Även områdets postanstalt TANNEFORS var först inrymt i stationshuset. Därmed var det givet att stadsdelen öster om Stångån vid den officiella stadsdelsindelningen 1959 fick heta Tannefors.

På västra sidan om Stångån låg den ursprungliga Tannefors by med Tannefors Hejde-, Öde- och Nattstugugård. På 1697 års karta finns Kronohemmanet Haidegården utmärkt som nr 1. Gården låg uppe vid det som före Brokindsleden hette Ekholmsvägen ungefär rakt upp från kvarnbyn. Av denna mark avstyckades i början av 1900-talet 75 tomter som företrädesvis bebyggdes med en- och tvåfamiljshus. Området kallades allmänt för Hejdegården. Det blev sedan namnet på hela den stadsdel som även omfattade områdena Munkgärdet och Tinnerbäcken.

Stora förändringar i området

I området som numera är stadsdelen Hejdegården har flera stora förändringar skett. Den första stora förändringen av Tannefors kvarnby var tillkomsten av Kinda kanal med sluss i kvarnbyn. Kanalen byggdes 1865-1871. Den förste slussvaktaren i Tannefors var C.J. Hedberg. Han hade tidigare varit arbetsförman när man byggde Kinda

kanal. Kanalen drogs väster om fallen i Tannefors och därför berördes inte kvarnfallen men det fick till följd att flera hus måste rivas och att hus nedmonterades och flyttades till andra tomter. Så revs t ex boningshuset till Tannefors Ödegård.

Brittenborgsskolan och Kränska huset

Mjölnarbostaden till kvarnen Långholmen som låg på Sågholmen monterades ner och flyttades till en tomt (stadsäga 268) upp mot övre kanalbron. Huset som flyttades kom att kallas för Kränska huset. På granntomten (stadsäga 269) byggdes 1905 Tannefors första småskola som fick namnet Brittenborgsskolan. Skolan fungerade som skola fram till 1963 och sedan var det ett skoldaghem fram till att byggnaden revs 1973. Både Brittenborgsskolan och Kränska huset kallades för Brittenborg.

Åkare Anderssons stall vid Brittenborg.

I Brittenborgs bostadshus bodde under åren många olika familjen. En av familjerna var åkare Andersson som hade sitt stall ungefär där slusskaféet är beläget idag.

Gyllenhammar (1857-1937) skriver om Kränska huset;

”Uppbyggde mjölnarbostaden till kvarnen No 5 o 6, som förr var belägen vid nedre slussen, men revs bort då kanalen byggdes. Detta hus är beläget närmast kanalområdet.

Det huset närmare vägen, och intill trädgården, byggdes av Mjölnare Krän som en tid arrenderade Kvarnen No 5 och 6 av K. Ringström som tog huset i ersättning för förmenade försämringar av kvarnen under Kräns arrendetid. I Kränska huset inredes två skolsalar och lärarinnebostäder. Dessa salar togos i bruk i oktober 1905.”

I text till ”Karta Linden” står följande om Kränska huset, stadsäga 268;

”Var mjölnarbostad till en av de kvarnar som revs vid Sågholmen när Kinda kanal byggdes. Huset flyttades därmed till sin nya plats som blev vid övre kanalbron. Det fick troligen sitt namn av Garvare Krän som var verksam i det gamla pappersbruket. Huset kom senare att ha skolsalar till den uppförda Brittenborgsskolan när de var i behov av lokaler annars uthyrdes rummen till lägenheter.”

Dessa två beskrivningar överensstämmer inte. Gyllenhammar menar att Kränska huset är detsamma som Brittenborgsskolan som togs i bruk 1905 och att den byggdes av mjölnare Krän. Detta är troligen en sammanblandning av de bägge fastigheterna, den flyttade mjölnarebostaden och Brittenborgsskolan.

Mjölnare Gustaf Malkolm Krän född 1835 flyttade till Tannefors kvarnby och kvarn nummer 5 och 6 år 1866. Han kom då från Stångs kvarn som han ägde och förvaltade 1862-1866. Kvarnen med kvarnfall 5 och 6 ägdes dels av Ringström ½ och dels av C.F. Johansson ½ och arrenderades av mjölnare Krän.

Krän blev inte kvar i Tannefors under någon längre tid för redan 1872 flyttade han med familjen till Norrköping, Sankt Olai församling. Där blev han kvar i varje fall till år 1900 och han står då upptagen som handelsman och mjölnare. Efter år 1900 har varken han eller hans familj stått att finna i kyrkböckerna. Det mest troliga är därmed att det är den flyttade mjölnarbostaden till kvarnfall 5 och 6 som kallades för Kränska huset.

Denna tolkning överensstämmer mera med texten till ”Karta Linden” utom det faktum att här har Krän fått yrkesbenämningen ”garvare och vara verksam i det gamla pappersbruket”. Per Petersson skriver i en II-uppsats i historia vid Linköpings universitet år 1992, *Tannefors kvarnby – en kvarnbys utveckling nedgång och fall*, att under åren 1836-1846 drev garvare C. G. Krän garveri i pappersbrukets lokaler. Men det kan knappast vara denne garvare Krän som fått ge namn åt Kränska huset eftersom det är långt före tiden av byggandet av Kinda kanal.

Gustaf Malkolm Kräns far var däremot garvare. Fadern hette Per Gustaf Krän och familjen bodde i Linköpings församling, bland annat i kvarteren L50, L35 och T9. Linköping var vid denna tid indelad i S:t Pers, S:t Kors, S:t Lars och Tannefors kvarter (inte att förväxla med Tannefors kvarnby i S:t Lars församling). Fadern Per Gustaf som var logarvare avled 1851 så han bör inte heller vara den som namngett Kränska huset.

Logarvare är en gammal beteckning för en hantverkare som bereder skinn från större djur. Logarvning är garvning med bark eller barkämnesextrakt.

Forshem eller Bohmens bygge

Kvarn nr 2, populärt kallad Pustan, såldes 1874 till det nybildade Tannefors Kvarnaktiebolag och därefter revs den och vid fall 2 och 3 byggdes Bolagskvarn. De byggnader som revs när Bolagskvarn skulle byggas inköptes av gelbgjutare Johan Bohm f. 1826. Av materialet byggde han upp två bostadshus som fick namnet Forshem men som av allmänheten kallades Bohmens bygge. Husen Forshem, stadsäga 270, låg i hörnet av Slussgatan och gamla Forshemsgatan.

Wauxhall

Från Villaberg, som var en stor lantegendom, avstyckades ett område mellan Villaberg och den gamla Ekholmsvägen och såldes till slaktaren Albin Karlsson. Han lät där bygga ett hus 1913, det fick adress Rundelsgatan 1. 1916 sålde han fastigheten till patron J. Hydén. Marken sålde han sedan vidare till trädgårdsmästare Hjort som under

många år drev trädgårdsmästeri där. Bostadshuset kallades för Wauxhall. Patron Hydén avled 1925 och stärbhuset sålde fastigheten så småningom. I trädgården till Wauxhall stod på 1940-talet ett lusthus som ursprungligen fanns i Wernerska trädgården. Lusthuset finns numera i en trädgård i Gamla Linköping.

Lusthuset i sin trädgård i Gamla Linköping. Privat.

Hejdegården

Villaberg byggdes uppe på berget som Hejdegårds, Ödegårds och Nattstuvugårds Corps de Logi. Det byggdes av kvarnägaren Gustaf Andersson och var i släktens ägo tills patron Jonas Jonzon köpte gården som då var en stor gård med marker på båda sidor om den gamla bebyggelsen som utgjort kvarnbyn. Själva gårdsbruket arrenderades ut.

Villaberg. I förgrunden lantbrukaren Jonas Jonzon och hans fru Tilde samt hennes moder (sittande på bänk). Flickan i mitten är dottern Karin. Till höger fröken Nyberg från Rogestad, Vårdsberg, längst bak bröderna Mårtensson. Fotograf: Didrik von Essen. ÖM.

Patron Jonzon ägde gården till sin död 1904 då häradshövding W. Sjögren köpte den och sedan sålde den vidare 1908 till direktör Axel Filip Janzon, trädgårdsmästare i Risbrinken, samt snickerifabrikör Johan Witus Eklöf, Augustberg nummer 79 . De styckade upp ett jordområde, öster om Vallhallagatan fram till Baldersgatan i norr, i 75 stycken byggnadstomter för villabebyggelse, med byggstart 1909. Området som avstyckades var en del av Tannefors Haidegård och kom att kallas för Hejdegården. Ett par av de första husen som byggdes var Marieberg och Holgerslund. Holgerslund byggdes av kvarnförman Georg Axelsson, se särskild artikel.

Munkgärdet

Munkgärdet som ursprungligen var en donation till klostret var ett obebyggt område som sträckte sig från Baldersgatan och norrut till

Tekniska Fabriken Gripen. Vid Gripen gick gränsen mellan Linköpings domkyrkoförsamling och S:t Lars församling som Hejdegården och Tannefors tillhörde. Under krigsåren i början av 1940-talet påbörjades byggandet av bostäder på det så kallade Munkgärdet. Där byggdes villor på tomterna mellan Hejdegatan och Stångån medan den största delen av området bebyggdes med flerbostadshus, både hyreshus och bostadsrättshus.

Rundelsgatan 1946/47

När fastigheten Wauxhall och trädgårdsmästeriet som drivits av Hjort såldes så frigjordes mark för bostadsbyggande som så väl behövdes när industrierna ökade sin produktion efter andra världskrigets slut. Så byggde till exempel ASJ hus på Rundelsgatan för sina anställda och Linköpings Elverks vattenkraftverk i Tannefors byggde också bostäder där till sina anställda.

Rundelsgatan.

Tinnerbäcken

Marken på Tinnerbäckslyckorna som låg inom dåvarande Linköping, senare Linköpings domkyrkoförsamling, köptes i slutet av 1870-talet

upp av kapitalstarka linköpingbor. Sedan lät de på spekulation bygga bostadshus där. Behovet av bostäder var stort när befolkningen på landsbygden sökte sig in till staden och dess växande handel och företagsmarknad. Befolkningen bestod i huvudsak av hantverkare och arbetare. I början av 1900-talet skrev den lokala tidningen att de bostäder som uppförts ”merendels inrymmer ljusa och präktiga lägenheter”. Områdets bostadsbestånd totalsanerades på 1960-talet, bostäder revs och en del gatunamn försvann därmed. Först ersattes den gamla bebyggelsen med bland annat låga vita hyreshus och ett höghus. När Tekniska Fabriken Gripen 1995 flyttade sin tillverkning till Tornby industriområde revs fabriksbyggnaderna och en attraktiv tomt blev ledig för bostadsbebyggelse. Endast disponentvillan behölls. Den flyttades inom området och renoverades och är idag en klenod med sin snickarglädje. På resten av fabriksområdet byggdes bostadsrättshus och ett antal kedjehus. Om Gripens verksamhet står att läsa i en särskild artikel. Likaså har ett utvandraröde från det gamla Tinnerbäcken fått ett eget avsnitt.

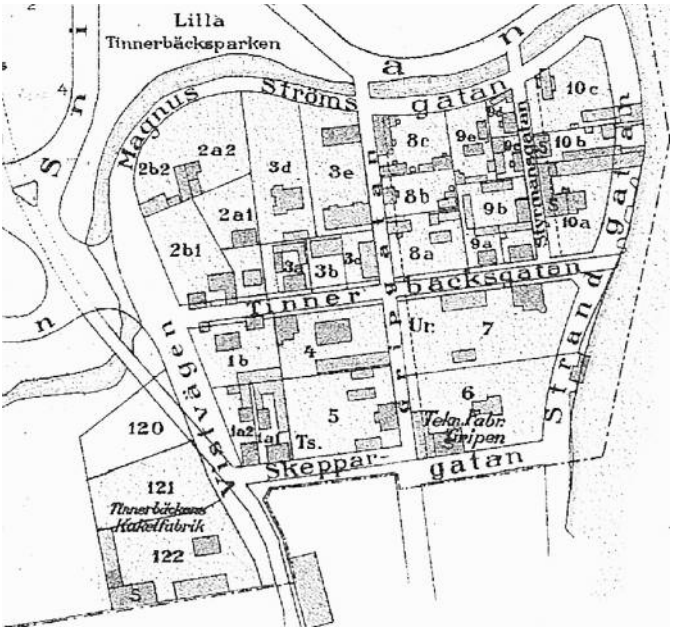

Del av 1914 års historiska karta över dåvarande Linköping.

Området

Längst ner till vänster på kartan kan man se var Tinnerbäckens Kakelfabrik låg. Området kom senare att ligga granne med Folkungavallen. Trots att området låg på andra sidan Vistvägen så tillhörde det definitivt dåtidens Tinnerbäcken. Hans Gustavsson har på annat ställe i boken berättat om området och sin uppväxt där.

Flertalet av områdets gatunamn har anknytning till vatten och verksamheter med anknytning till vatten. Det gäller för Tinnerbäcksgatan, Skeppargatan, Styrmansgatan och Strandgatan. Gripgatan är också ett logiskt namn med tanke på fabriken Gripen. Men Magnus Ströms gata varifrån kom det namnet? Gatan var en liten förlängning av Vistvägen och följde bäckens utlopp i Stångån.

Detta gatunamn har förbryllat men har nu fått sin förklaring tack vare Gunnar Elfström, som kan det mesta om det som gammalt är i Linköping. Han berättar att gatunamnet fanns redan på 1898-1900 års karta. Den namngavs formellt först 1911 enligt Gunnar Jarl på kommunen. En del av gatan försvann när en ny stadsplan antogs 1940 och 1954 var gatan och gatunamnet borta för alltid.

Men vem var då denne Magnus Ström? Med hjälp av Åke Runnestad som har hand om kommunens donationer har frågan lösts. Magnus Ström var i biskopens tjänst, han var vaktmästare på konsistoriet. Från Tranåstrakten flyttade han till Linköping 1825 och gifte sig, fick fem barn, bland annat sonen Ludvig som föddes 1830.

I början flyttade familjen Ström mellan olika Linköpingsgårdar men från 1833 bodde familjen i ”Scholehuset”, det hus som vi idag kallar Konsistoriehuset med adress Ågatan 65.

Magnus Ström avled år 1861 och då hade sonen Ludvig som inspektor flyttat till Norrköpingstrakten. Han var ogift och när han avled 1898 testamenterade han större delen av sin kvarlåtenskap till en fond. Fonden fick faderns namn för att hedra hans minne. Utdelningen skulle delas ut som pension till ”fattige personer … som tillhör den s.k. arbetsklassen”. Donationens värde är i dag över 600 000 kronor. Tack vare Ludvig Ströms generositet får fyra Linköpingsbor varje år cirka 4 500 kronor var.

Del av Tinnerbäckens bebyggelse sedd från åsidan. Foto: Folke Fromholtz.

Befolkningen

År 1900 bodde omkring 600 personer i bostäderna på Tinnerbäckslyckorna. Antalet hushåll var cirka 160, beroende på om pigor och några hushållerskor som står som egna hushåll var det eller ingick i ett större hushåll. Av de cirka 600 invånarna var drygt hälften barn, inberäknat även vuxna barn som eventuellt ännu bodde hemma. Befolkningen var en blandning av vanliga arbetare och personer verksamma i olika hantverksyrken samt många änkor med barn. Av familjeförsörjarna var till exempel 30 procent arbetare, alla kategorier, 26 procent ogifta kvinnor eller änkor, 24 procent verksamma i hantverksyrken eller handlare. Det fanns även en ångbåtsbefälhavare, en pråmkarl, en skeppare samt en sjöman. Dessutom fanns några familjeförsörjare med en betydlig högre status. Det var de som bodde i disponentvillan på fabriken Gripen. De var fanjunkare, sergeant och handelsbokhållare.

Förutom Tinnerbäckens Kakelfabrik som låg på andra sidan Vistvägen har området genom åren till största delen bestått av bostäder. Några affärer, en vedgård och Odborgs smedja var några verksamheter. Odborg hyrde en tid ut roddbåtar som var ett uppskattat nöje. På motsatta sidan av Stångån fanns en upptagningsplats för reparation av

fartyg. Axel Johansson var förman där 1918-1919 när det byggdes tio stycken pråmar, som alla fick namnet Bore med en numrering från 1 till 10. Pråmarna byggdes för rederidirektör Axel Pettersson i Linköping. Bygget av pråmarna var klart våren 1919. Därefter blev Axel Johansson befälhavare på ångfartyget Bore som drog pråmarna nr 9 och 10. Pråmbyggare Axel Johansson med hustru Ester och de fem barnen bodde i ett rum och kök i Styrmansgatan 3, ”Sillgårn” kallad.

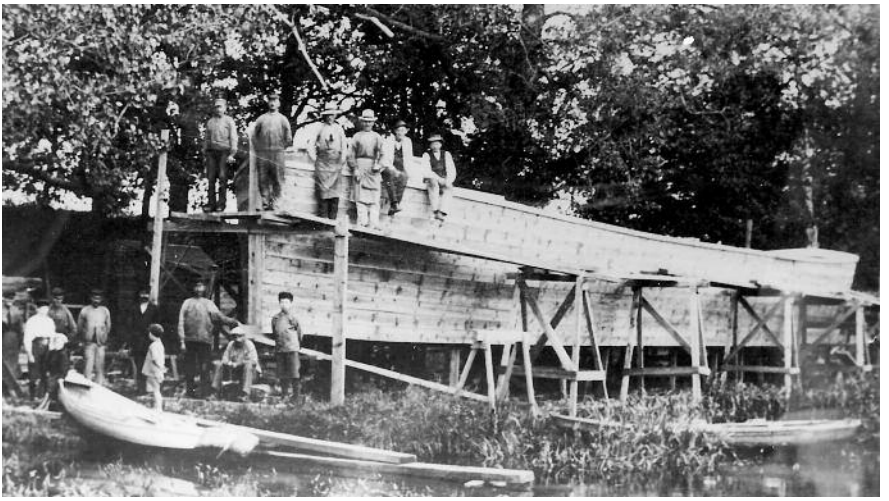

Pråmbygge vid Ladugårdssidan 1918-1919. På bilden, ur Hjulsbrovarvets arkiv, syns förutom pråmbyggarna deras förman Axel Johansson och hans små söner Georg, Tore och Arne. Foto: Folke Fromholtz.

Brokindsleden

Under åren 1972-1974 byggdes Risbrinksvägen om till en fyrfilig trafikled. Det var dels sträckan Hamngatan - Vistvägen som redan var fyrfilig men som byggdes om i samband med Vistvägens ombyggnad, dels den tvåfiliga sträckan från Vistvägen till den redan existerande fyrfiliga Brokindsleden som i söder utgick från Söderleden och fortsatte ut mot stadsdelen Ekholmen. Anledningen till ombyggnaden var den stora trafikmängden som under år 1971 var ca 11 000 fordon per dygn. Eftersom det planerades omfattande bostadsutbyggnad söderut räknade man med ytterligare ökning av trafikmängden. Kostnaden för

ombyggnaden av vägen beräknades till cirka 12 mkr. I kalkylen räknade man med att staten skulle bidra med 7,5 mkr i statsbidrag. Vägsträckan fick sedan byta namn från Risbrinksvägen till Brokindsleden, som var namnet på den väg den anslöts till.

Folkbladet Östgöten skriver den 8 mars 1972 vid starten av ombyggnaden av gamla Risbrinksvägen att ”Det är vägbygget som alla helst hade sett att de sluppit. Förbi Hejdegårdens trädgårdar gick före bilismens tid en landsväg där folk färdades med häst och vagn. Hejdegården var mera landsbygd än stad på den tiden.” Vägen har ännu samma sträckning som på den tiden men på grund av den ökande bilismen och kraven på trafiksäkerhet måste vägen byggas om.

Risbrinksvägen på 1950-talet.

Folkbladet Östgöten oktober 1972 uppger att kommunen köpte in tre fastigheter inför ombyggnaden av Risbrinksvägen. De tre var Risbrinksvägen 36 för 610 000 kr, nr 6 för 210 000 kr och nr 34 för 195 000 kr.

Den 20 augusti 1973 skriver F Ö att i dag öppnas den ombyggda Risbrinksvägen. För bilister blev det nu snabbare resor mellan t.ex. Ekholmen och staden. För de boende utmed den nya leden var vägen inte enbart av glädje. Folkbladet skriver att det blivit sämre för bussåkare och handlare och för Evas bageri var det en katastrof.

Vid ett sådant omfattande intrång i de omkringboendes närmiljö är det ofrånkomligt att många upplever en försämring och man kallade ibland vägen för den onödiga vägen. En del äldre fastigheter fick lov att rivas och invanda vägar till vänner och bekanta var avskurna av trafikleden.

Utsikt från Majeldsberget.

Fakta om Hejdegården

Folkmängden i nuvarande stadsdelen Hejdegården var som högst runt 1960-talet då invånarantalet var cirka 4 000 personer. Befolkningssiffrorna gäller gränserna för den nuvarande Hejdegården. Under perioden 1959 till 1975 tillhörde området söder om Nattstuvugatan stadsdelen Vimanshäll varför en del omräkning gjorts för att kunna belysa befolkningsutvecklingen i nuvarande Hejdegården. I den officiella befolkningsstatistiken finns dessutom inte med befolkningen på stadsägor som inte senare erhållit kvartersnamn. Det gäller t ex befolkningen i de bostäder som fanns i kvarnområdet på 1930- och 1940-talen. Därför har en beräkning av dessa gjorts med hjälp av befolkning på SCB:s mikrokort. Detta ger omkring 150 personer som lagts till för 1930 och 1940.

Under 1960-talet minskade folkmängden med ca 1 200 personer. Utbyggnaden av Rundelsgatan och framförallt Munkgärdet speglas i

de större befolkningstalen under 1950- och 1960-talen. Sedan sjönk befolkningen ytterligare och var 1980 nere i cirka 1 700 personer. Anledningen till minskningen var den utglesning, det vill säga färre boende per lägenhet, som sker t.ex. när barnen i familjerna växer upp och lämnar hemmet och kvar blir föräldrarna. Under 1990-talet tillkom ett 100-tal lägenheter och under 2000-talet ca 30 lägenheter. 2010 bodde här 2 072 personer i 1 336 bostäder varav 154 i småhus. Detta ger 1,55 boende per lägenhet jämfört med Linköpings tätort som helhet som hade 1,9 boende per lägenhet.

Av de 2 072 personerna i Hejdegården 2010 var 180 barn i åldern 0-15 år, 99 var 16-19 år, 1 495 var i åldern 20-64 och resterande 298 var 65 år eller äldre.

Relativt många flyttade in i respektive ut ur Hejdegården. Under år 2010 flyttade 490 personer in och 494 flyttade ut.

Befolkningen i Hejdegården 1930-2010, antal personer enligt nuvarande indelning. Källa Statistisk Årsbok för Linköping.

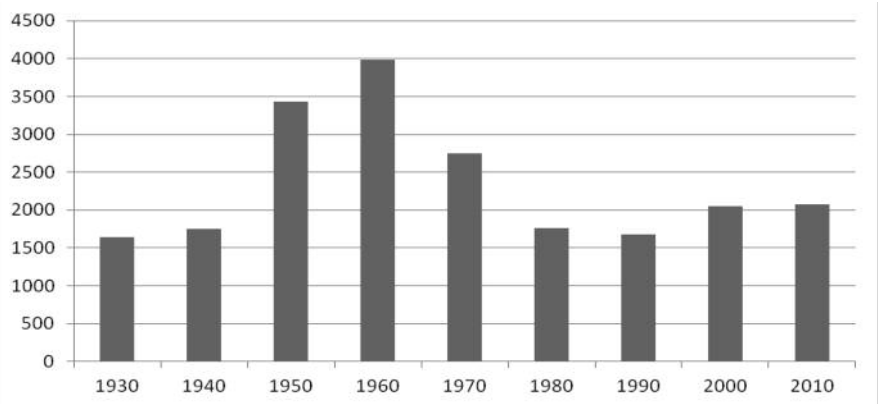

Källor: Folkbladet Östgöten, 20 augusti 1973.
Hjulsbrovarvet; Joakim Johansson.
Information om Risbrinksvägen, ombyggnad 1972-1974. Broschyr från Linköpings kommun.
Karta från år 1697.
Karta Linden.
Linköpings kommun, Områdesbeskrivningar 2010, nätupplaga.
Linköpings kommun, Statistisk Årsbok för Linköping.
O F Gyllenhammar (1857-1937).
Per Petersson; *Tannefors kvarnby – en kvarnbys utveckling nedgång och fall*, II-uppsats i historia vid Linköpings universitet år 1992.
Statistiska Centralbyrån, SCB, mikrokort S:t Lars 1930.
Aronssons arkiv. Tannefors Hembygdsförening.
Tannefors Hembygdsförenings arkiv.

Bilaga 1 Boende familjer i och omkring Tannefors kvarnby 1930.

2. Från jordbruksmark till stans gräddhylla

Håkan Qvist

Hejdegården växte liksom Tannefors in mot Linköping från Tannefors kvarnby. Kvarnbyns bebyggelse på båda sidor om fallet hade fram till sekelskiftet 1900 anknytning till kvarnarna, företagen och gårdarna närmast fallet. Bebyggelsen i Hejdegården liksom i Tannefors hörde till S:t Lars församling. I januari 1911 inkorporerades den till ytan stora församlingen S:t Lars med Linköping. Även om många sockenbor var negativa lade sig protesterna småningom. För boende i S:t Lars innebar inkorporeringen bl.a. att skatten sänktes med 18 procent och att skolor, brandväsen och andra samhällsfunktioner förbättrades kraftigt.

Jordlotten Tannefors Hejdegård, belägen norr om kvarnbyn på Stångåns västra sida, köptes 1908 av byggmästare J W Eklöf och trädgårdsdirektör Axel Janzon i Risbrinken. Eklöf bodde i sitt ägandes hus på Nya Tanneforsvägen 59, som ursprungligen också innehöll lägenheter för arbetare på ASJ och under lång tid senare nyttjats av Länkarna. Avsikten med köpet var att göra avstyckning av tomter lämpliga till bebyggelse av egnahem. I en artikel i Östgöten 1910 står att läsa att Linköping fått en ny förstad. Då hade 50 tomter avstyckats, varav femton redan var bebyggda med små snygga egna hem. Detta var starten på en expansiv period för byggnationen i Hejdegården. Expansionen sammanföll med att det behövdes bostäder för arbetarna på det 1907 startade ASJ. Över huvud taget var tiden fram till första världskriget en period då Linköpings stad satsade stort. Brandstationen på Västra vägen, Folkungaskolan och Läroverket liksom vattentornet på Kanberget är några exempel. Även näringslivet satsade och nu byggdes bl.a. Frimurarhotellet och Sparbankshuset på S:t Larsgatan. För sin tid imponerande byggnader.

De hus som kom att byggas på de avstyckade tomterna kännetecknar än idag området Hejdegården, några helt oförändrade utvändigt och några om- eller tillbyggda. Tillsammans med senare tiders tillskott utgör villabebyggelsen i Hejdegården idag ett av stadens mera

eftertraktade bostadsområden med därav följande huspriser. Man kan med fog utnämna stora delar av villabebyggelsen i Hejdegården till en av Linköpings verkliga Gräddhyllor.

Tidig byggnation i Hejdegården.

q-märkta fastigheter i Hejdegården

De byggnader som betraktas som speciellt typiska, vackra och som sticker ut ur mängden finns angivna i Linköpings kommuns *Utvärdering av historisk byggnadsinventering inom Hejdegården*. I förteckningen finns följande fastigheter angivna med beteckningen q. De är därmed byggnader av väsentlig byggnadshistorisk och/eller miljömässig betydelse. Följande hus är märkta med q:

Gripgatan 7 (Gripenvillan)
Baldersgatan 14
Eddagatan 1
Valhallagatan 22 (Risbrinksgården)
Valhallagatan 2
Eddagatan 2
Hejdegatan 21 B (Lindsténsvillan)
Risbrinksgatan 13
Risbrinksgatan 11
Risbrinksgatan 21 (Persbo)

Samägt uthus tvärs över tomtgränsen.

Vi citerar ur texten:
”Karaktäristiska för Hejdegården är en- och tvåfamiljsvillor från 1910-1920-talen. De tillhör det första utbyggnadsskedet i Hejdegården och byggnaderna kännetecknas av ljusmålade putsfasader och tegel- eller plåttäckta brutna tak. Husen har ofta väl tilltagna trädgårdar. Vanliga är också de samägda panelade uthusen tvärs över tomtgränserna.”

Av de q-märkta husen beskrivs i det följande Persbolängan mer utförligt. Stort utrymme har Willa Persbo och det sedan länge rivna Vattenverket fått. I övrigt har vi valt att berätta om några andra hus och deras ägare genom åren.

Källor: Linköpings kommuns Utvärdering av historisk byggnadsinventering inom Hejdegården, Linköping 1984-01-17.
Gunnar Elfström, *Helsningar från Linköping*, Correns förlag 2011.

3. Vackraste byggnaden revs

Håkan Qvist

Vattenfrågan hade blivit akut i den växande staden Linköping. Stångån förorenades av hushållsavfall, avträden och djurhållning med gödselkistor. På 1860-talet drabbades staden av en koleraepidemi som säkert skyndade på en lösning. Behovet av vatten från en annan källa var uppenbart och uppströms fallet i Tannefors fanns renare vatten.

Herrar Stånggren, Schlüssen och Blix hade 1870 föreslagit att ett vattenverk skulle anläggas i Tannefors. Vattnet skulle tas uppströms fallet via en ränna till dammar med filterbäddar av sand på Sågholmen där maskinhallen skulle byggas. Vattenflödet skulle driva de pumpar som förde vattnet i ledningar till staden och till en femkantig murad öppen reservoar uppe på Kanberget. De styrande ansåg att staden inte hade ekonomi att investera i vattenverket då man nyligen investerat i ett gasverk för belysning. 200 privatpersoner och bolag bildade därför 1873 Linköpings Wattenlednings Aktiebolag. Vattenverket förlades till den tomt på Sågholmen där kvarnen Långholmen var belägen. Linköpings stad stod för 20 procent av de tecknade aktierna och fick rätt att senare lösa in samtliga aktier. 1875 var vattenverket färdigt och året efter började driften trots att ledningsnätet inte var fullt utbyggt.

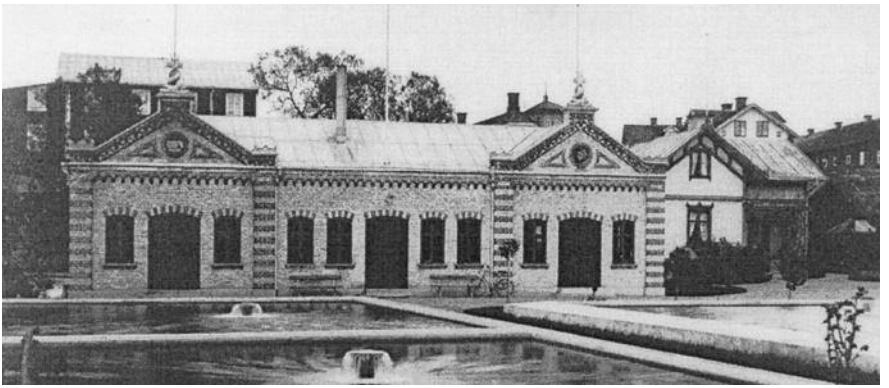

På Sågholmen låg vattenverket, en vacker byggnad.

Vattenverket i fronten av kvarnbyn.

1879 behövdes mer mark för att kunna komplettera vattenturbinerna med en ångmaskin. Mjölnaren Carl Ringström sålde då egendomen till vattenbolaget för 15.000 kr. Ångmaskinen kunde installeras vilket blivit alltmer nödvändigt då vattenturbinerna vid torrperioder inte orkade pumpa tillräckligt med vatten. Det gnyddes också bland kvarnägarna att de skulle drabbas av vattenbrist till sina anläggningar. Vattenledningsbolaget meddelade att ersättning kunde övervägas men någon sådan ersättning kan inte vidimeras i arkiven.

Linköpings expansion innebar att kapaciteten inte räckte till.1917 byggdes vattenverket i Råberga som fortfarande är en viktig del i Linköpings vattenförsörjning. Vi läser nu i tidningen att med start 2012 skall Råbergaverket repareras och kompletteras med biologisk rening av senaste snitt. Vattenverket i Tannefors drevs parallellt med Råbergaverket fram till 1921 då högtryckspumpen på Råberga installerades. Någon gång under 20-talet efterträddes den legendariske maskinmästaren Oskar Gyllenhammar av Bror Johansson. Arbetet på vattenverken var förenat med passning dygnet runt. Det innebar att

arbetarna bodde i tjänstebostäder nära vattenverken.

Tannefors vattenverk hyrdes senare ut till Tannefors Mekaniska Verkstad. Detta bolag hade startats av tre Saabanställda, Martin Pettersson, Yngve Wibom och Ivar Eklund. Verkstaden kom att få ett gott rykte när det gällde mekaniska lösningar och hydraulik. Ett roligt sammanträffande är att Bror Johansson som pensionär kom att hjälpa till i mekaniska verkstaden sedan han blivit pensionär. Han var duktig och klurig säger Hans Eklund, son till Ivar. Hans blev sedermera chef för verksamheten. 1968 sades hyresavtalet upp och verkstaden flyttade till Linghem.

Många anser att vattenverket var en av de vackraste byggnaderna i den tämligen ruffiga omgivningen kring fallet. Byggnaderna revs på 1970-talet. 1938 anlades en plaskdamm och park i samband med färdigställande av östra strandpromenaden. Rivningen av vattenverket hade nog inte varit möjlig idag.

Källor: *Kraften i Tannefors*, Tannefors Hembygdsförening, Bengt Öberg.
Intervjuer med: Bo Johnsson, Tekniska Verken, Bertil Johansson, son till maskinmästare Bror Johansson, samt Sixten Axelsson, tidigare arbetare på Råbergaverket.
Samtal med Hans Eklund, Tannefors Mekaniska Verkstad.

4. Att växa upp i Hejdegården

Intervju och referat Håkan Qvist

Valveckan i september månad 2010 träffar jag Birgit Pehrsson och Runold Carlsson i föreningslokalen på Stationsgatan 2.

Båda är uppväxta i Hejdegården på 30- och 40-talen. Syftet var att spegla livet, människorna, husen och företagen i Hejdegården. Det har fallit sig naturligt att blanda de bådas berättelser i texten, ungefär som vårt samtal förlöpte.

Vi börjar med den något äldre Runold som är uppvuxen i hyresfastigheten på Vallhallagatan 11. Mor och far, Agnes och Edvin, hade året innan Runold föddes kommit hem från Chicago där de träffades efter att ovetandes om varandra ha anlänt till Staterna på samma båt. Efter tio år over there reste de hem till Sverige. Kanske hade börskrasch och allmänt elände i USA påverkat beslutet. Troligen kändes Linköping och ASJ bra då Edvin jobbat hos Pullman Co i Chicago. Det var Pullman som satte dörrar mellan järnvägsvagnarna. På Hejdegatan 12 bodde också Runolds farfar Karl Alfred med hustru Matilda. Karl Alfred härstammade från Södertälje där han arbetat på Söder-

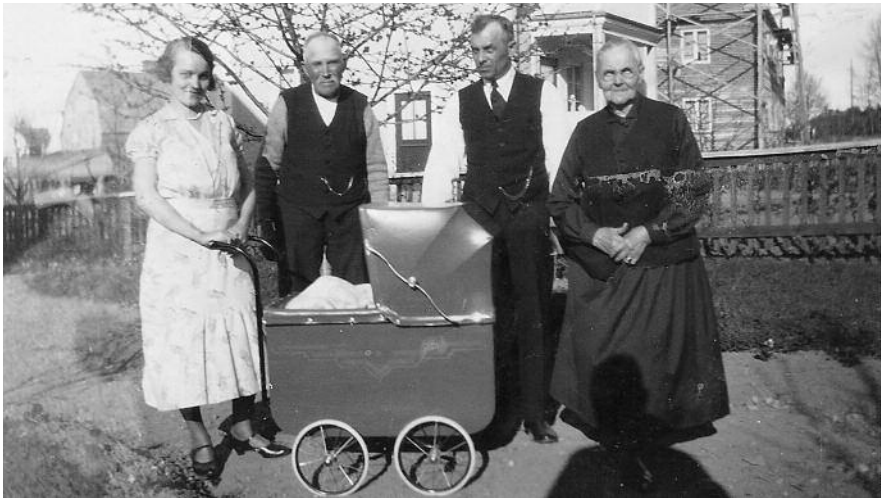

Runolds mor, farfar, farbror Helmer och farmor. I vagnen ligger Runold.

tälje Verkstäder. Han blev värvad till ASJ av bröderna Uggla när de etablerade sig i Tannefors 1907. Karl Alfred var den förste portvakten. Som löneförmån ingick en av kolonilotterna mitt över vägen från ASJ. Matilda var blind men det mötte inget hinder när hon tog sig till Betel på Garvaregatan.

Birgit växte upp hos morfar Georg Axelsson på adress Hejdegården 2 (se särskild artikel). Huset är byggt 1909 och finns fortfarande kvar. Adressen har ändrats ett flertal gånger. Först Holgerslund därefter Hejdegården 2, Ekholmsvägen 5, Ekholmsvägen 24, Risbrinksvägen 8 och Risbrinksgatan 13. Den storväxte och lite runde Georg kom att arbeta i Valskvarn i 50 år och var en kändis i Hejdegården.

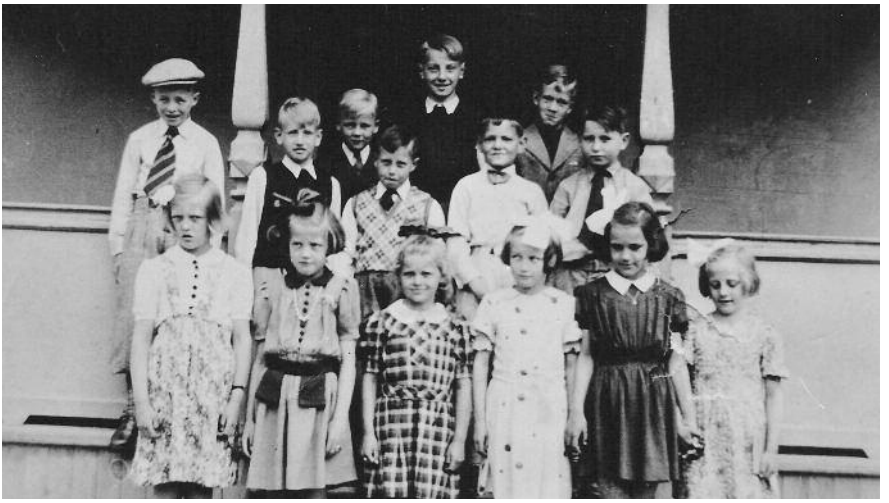

Skolfoto från Brittenborgsskolan 1942 eller 1943. Nedre raden från vänster Märta-Clara Sandell? Karin Jansson, Birgit Johansson (gift Pehrsson), Alfhild Meldberg, Britt Pettersson, Inger Johansson. Andra raden från vänster Dennis Westling, Roger Lindblom, Lars Karlsson, Max Lotzke, Stig Johansson. I övre raden från vänster Sievert Jansson, Åke Karlsson och Jan-Fredrik Gustavsson.

Runold gick samtliga åtta skolår i Linné men hade söndagsskola i Brittenborg. Birgit gick, enligt vanligheten också för Tanneforsbarn, sina första år i Brittenborg, därefter Linnéskolan klass 5-7 för att

avsluta i åttonde klass i Kungsbergsskolan. Runold berättar om de dagar då man kom till skolan och flaggan var hissad. Det innebar att det skulle bli friluftsdag. Det gällde då att kvickt gå hem till mamma och återvända med matsäcken. Sedan var det marsch upp till Ramshällsskogen för lekar och frisk luft. Krigsvintrarna var så kalla att barnen ibland hölls hemma. På tal om kallt berättar Birgit om Brittenborg där det vintertid beordrades eldvakt bland eleverna före skolans början. Utedassen därstädes var inte heller någon värmestuga.

Båda intervjuoffren minns det stora antal butiker, verkstäder, handelsträdgårdar, stall, kvarnar m.m. som fanns i Hejdegården i mitten av förra seklet. Man kan idag inte tro att allt rymts i denna stadsdel som känns som en inklämd triangel mellan ån, Hamngatan, Brokinds- och Söderleden. Här kommer ett axplock platser ibland med och ibland utan kommentarer. Mot ån från Brittenborgsskolan sett låg PG´S Möbler med såväl tillverkning som försäljning. Evas Bageri, Wallinders Chark och en tobaksaffär med tillhörande kiosk låg på andra sidan Ekholmsvägen. Runold tjänade en femöring för varje försåld Dagens Nyheter på söndagarna. Tobaksaffären blev sedermera Ebba Hultkvists Herrfrisering. Hennes dotter hade det ovanliga namnet Ebon. Längre ut mot nuvarande Rundelsgatan rymdes Albin Gustafsson Speceri- & Mjölk, senare blev där skoaffär. Dessutom fanns ett rökeri i en källarlokal. Här fanns i omgivningarna också Henric Fagerstedts kvartersbutik, Jonssons Mjölkaffär samt möbelsnickaren Skott. Runolds cykel av märket Solid köptes på Risbrinksvägen hos Evert Bard.

På andra sidan av nuvarande Brokindsleden höll häståkaren John Erlandsson till med sina hästar liksom även på tomten där Risbrinkskolans gymnastiksal senare byggdes. Från tioårsåldern växte John upp som fosterbarn hos moster Eljena och morbror Karl Lindvall i Villaberg på Tannefors Öde- & Nattstuvegård som drevs av Karl Lindvall. John Erlandsson startade redan i unga år som hästkarl.

Det hände ibland att man hamnade på Tanneforssidan där Jon i Bon höll ställningarna längst upp på Stationsgatan. Kanske blev det en köttbullsmacka i Snuggans Café. Såväl Birgit som Runold minns att de fick knäckebrödskross i Knäckebröt där många, särskilt kvinnor,

börjat jobba. Annars befann sig barn och mödrar sommartid på eftermiddagarna nere vid Pumpgatebadet när papporna kom cyklande hem från ASJ och SAAB. Vintertid var det kanske inte lika idylliskt när Runold och kompisarna åkte skridskor och jumpade på isen. Kommunikationerna över Stångån bestod av Stångebro, färjan vid källan eller övergångarna vid fallet. För många långt att gå om man inte hade en tioöring till färjan.

På adressen Hejdegatan 3 bodde direktör Wahrgren på ASJ. Somliga söndagar kommenderade han ut bolagets musikkår att hålla konsert utanför huset. På Hejdegatan bodde också familjen Ljunggren. Tvillingarna, Sven och Olle, var löpare av svensk elitklass. Sven var svensk mästare på 400 och 200 och Olle på 800 m. Olle blev lärare på Bosön och Sven (se särskild artikel) fick en chefsposition på Göteborgsföretaget Nyman & Schultz. På Hejdegatan bodde också den kända konstnärinnan Idun Lovén med föräldrarna Sam och Zidonia (se särskild artikel). Man minns också uppståndelsen då byggmästare Gösta Lindstén byggde sin maffiga villa i stil liknande Andrea Doria, den byggnad som ungefär samtidigt uppfördes vid Ågatan. Stort nöje för pojkar var när Gösta kom körandes i den gula amerikanaren med vändbara lyktor.

Fest på Vallhallagatan 11.

I fastigheten på Vallhallagatan 11 bodde utöver Carlssons familjerna Timar Eklund och Kalle Parkett med familj. Han lär ha kommit från landet med två tomma händer och började montera ledstänger på byggena för att sedan utöka med parkettläggning. En grannpojke som Runold ofta ville leka med var Olle Tholander men ansågs av Runolds mamma alltför tuff. Tuffa var också bataljerna mot gängen i Vimanshäll och Bergdalen då man kunde bli upphängd i ett träd eller träffad av kulor från en med luftgevär. På Barnens Dag sålde Runold Polarglasspinnar á 25 öre åt lumpsamlare Tage Lund i kiosken vid S:t Larsbron. Runold tjänade ihop 25 enkronor. Det räckte till en veckas mat i hushållet.

Birgit minns de vådliga färderna när hästekipagen for nerför Augustabacken från ladugården till färgeriet med något som såg ut som sågspån men kunde ha varit halmrester efter att arrendator Jönsson hade tröskat. Flickorna satt uppå ibland. Vidare om slussvaktare Johansson, han med det ojämna humöret och kon som betade runt slussarna. Birgit minns också hur tjejerna plockade tomglas efter militärerna som under krigsåren höll läger på berget över vägen. 10 öre per flaska. Runold kan inte låta bli att kommentera de söta flickorna som utbildades i luftbevakningstornet vid Majelden. Båda minns också väl Valborgsfirandet på samma plats.

Trappan till Ramshällstornet.

Slutligen lite om hur våra huvudpersoner tog sig ut i stora världen. D.v.s. över Hamngatan. Birgit slutade skolan 1950. Samma sommar började hon som elev hos Scherkvists Frisering på Djurgårdsgatan. Hårt arbete och dåligt betalt, 15 kr i veckan. Bättre blev det dock vartefter när hon fortsatte i en salong på Östgötagatan. Då kan man säga att Runold hade det bättre, ja både och faktiskt, han var sommarjobbare hos Ströms Skodon vid Stora Torget. Föreståndarinnan fröken Roos, parant, lång och mörk dam körde med Runold. Han fick städa hennes lägenhet på Banérgatan, mörklägga med gardiner och frakta den tunga skrivmaskinen mellan torget och hennes hem. Plåster på såren var det när han fick överta greve Douglas föga utslitna finskor. Greven brukade lämna kvar dem i butiken när han köpte nya. Runold kunde stila för kamraterna i nya dojor. Inte fullt lika kul när julklappen bestod av kristidsskor utan kupongtvång men med pappsula. De höll inte ända hem. Ömsom vin ömsom vatten men ingen ungdomsarbetslöshet på den tiden således. Större delen av arbetslivet jobbade Runold på Saab och fritiden tillbringades på skidor eller cykel.

Per Albin besöker Saab 1939. Beredskapen var god men planet hade hamnat upp och ner.

Såväl Birgit som Runold framhåller sin uppväxt i Hejdegården som lycklig och det känns därför rätt att avsluta med Runolds egna ord: “En lycklig uppväxttid i Hejdegården med gott kamratskap utan dagis, fritidshem och lekplatser. Lek och spel på eget initiativ. Sommar som vinter. Stångån, bad och skridskor. Majeldsskogen och berget. Vallhallagatan, torget och det lilla bruna pepparkakshuset. Risbrinksgården och Janzons Handelsträdgård”.

5. En aktad man i Hejdegården

Håkan Qvist

Georg Axelsson föddes i Gårdeby 1876. Han inflyttade från Ö. Skrukeby till Tannefors Kvarn Nr 2 år 1892. Georg gifte sig 1898 med Hulda Kilström med hemvist Wimanstorp (Tannefors N:o 10).

Georg var kvarnarbetare i Ericssons Valskvarn (tidigare kallad Skalleborana). Småningom avancerade han till arbetsledare. Han blev kvarnen trogen i över 50 år. Georg var en storväxt karl på dryga 110 kg. Stark var han också vilket säkert krävdes när det kom till att flytta på 50-kilos säckar. Mångåriga arbetskamrater var t.ex. chaufförен Helmer Solid och tullmalaren Carl Dahlqvist. Med den senare firade Georg årligen på hösten en surströmmingsfest. På grund av lukten fick de hålla till ute i trädgården men med närhet till kvartern brännvin i vedflon.

Även Georgs två år yngre bror Viktor arbetade i Valskvarn. I vart fall fram till vårvintern 1901 då han emigrerade till USA. 1961 återkom han till Linköping. Viktor hade i ungdomen skadat huvudet i samband med en fallolycka och blev på ålderns höst behandlad av professor Olivercrona i Stockholm. Ett flertal ärr efter borrhål i skallen kunde både skrämma och fascinera broderns barnbarn Birgit när Viktor besökte broder Georg efter hemkomsten från Stockholm.

Tullmalare Carl Dahlqvist.
Teckning Lars Guth**.**

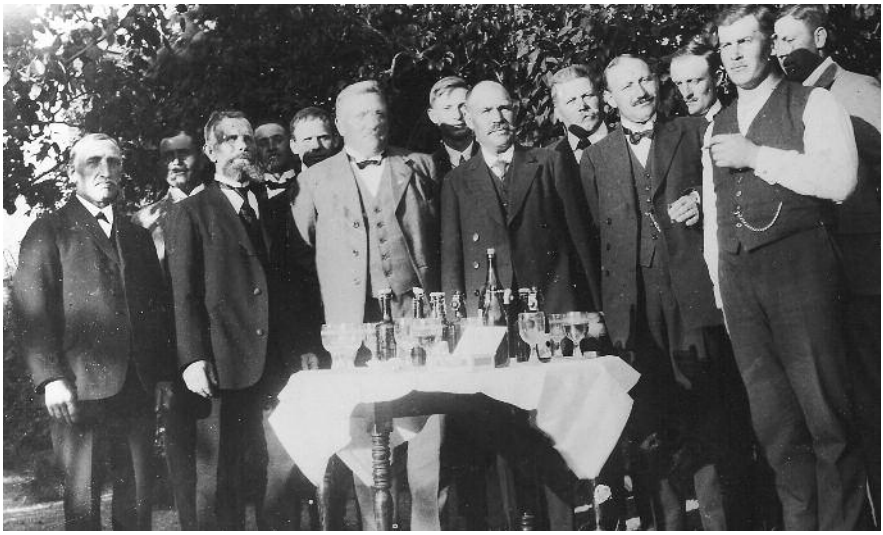

Georg i ljus kostym tillsammans med arbetskamraterna i Erikssons Valskvarn.

Vid 1900-talets början var det jordbruksmark större delen av vägen mellan Tinnerbäcken och ut mot Kvarnbyn. Någon gård med hussamlingar passerades men i stort sett ingen bebyggelse förrän framme vid kvarnbyn. Som en av de första egnahemsbyggarna köpte Georg 1909 tomten Nr 2 tillhörig kronohemmanet 1/5 mantal Tannefors Nr 1 Hejdegården i S:t Lars socken, Hanekinds Härad. Gravationsbeviset uppger att han betalade 874 kronor (idag ca 40.000 kr) för 963 kvadratmeter. Här uppförde han 1909 ett boningshus till familjen.

1918 köpte han till granntomten på 796 kvadrat för 1.102,64 kr (idag ca 20.000 kr). Här odlades potatis och andra grödor för hushållet. En del försäljning och byteshandel med inresande bönder förekom också. Han var hängiven biodlare och hade tolv bisamhällen. Georg var även revisor i Biodlarföreningen. Tillsammans med grannen Tholander hade han också några kor och grisar inhägnade utefter åbrinken. Han hjälpte också grannar med deras byggen. Man kan undra hur han orkade med allt jobb efter arbetet i kvarnen som säsongsvis pågick i treskift. Även om självhushållet bidrog bra ekonomiskt så behövdes det kapital. Hans barnbarn Birgit Pehrsson, som står för

faktauppgifterna, vet inte hur han bar sig åt. Ett bidrag kan nog ha varit den extrabonus som hans chef Ericsson på Valskvarn erbjöd de anställda som lovade att hålla sig nyktra på arbetet. Granntomten kom 1936 att säljas för egnahemsbebyggelse. Pengarna från försäljningen

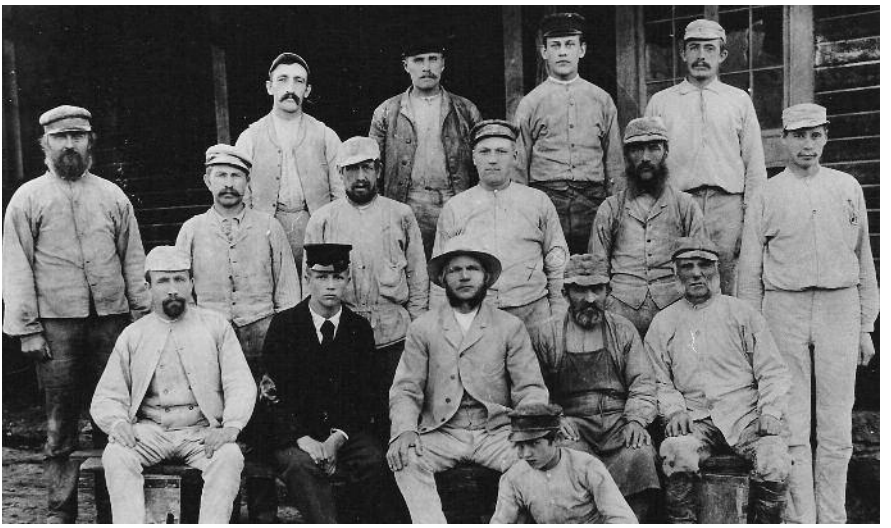

Arbetarna på Erikssons Valskvarn. Georg Axelsson står som nr 3 från höger i mittraden.

gick till installation av vatten i huset.
Georg Axelsson kom att bli en aktad man i samhället. Han hade bl.a. uppdrag som förtroendeman och sjukbesökare för återförsäkringsföreningen Union där han också ingick i festkommittén. Senare också revisor i föreningen.

Vi citerar från en artikel kallad Midsommarlunk av signaturen Ryl (Carl Rylander) i tidningen Östgöten:

"Jag begynte mitt flanerande någonstans vid södra delen av Risbrinksvägen och ett stycke framåt Ekholmsvägen finns på ena sidan en rad riktigt gamla ställen och på den andra några, som förskriva sig från storstrejksåret och tiden däromkring. Några moderniteter är det alltså inte fråga om; bland de förstnämnda fastigheterna sakna några t.o.m. vatten inne. Inte heller vore det någon högfärd, om dessa med det snaraste ersattes med mera tidsenliga hus, ty de ha för

länge sedan fyllt viktigaste delen av sin uppgift. Men kom och säj, att det inte är vackert! Man kan inte se sig mätt på den enkla men tjusande prakten. Såvitt jag vet har ingen av de trägna örtagårdsmästarna därute fått den minsta lilla utmärkelse för sin osparda möda. Var t.ex. inte kvarnförman Georg Axelsson, Ekholmsvägen 5, och postiljonen Gustafsson i Lugnet värda en plakett att hänga upp på väggen?

Biodlaren i sin trädgård.

Gå dit och titta, herrar plakett- och diplomutdelare!”
Fastigheten på Ekholmsvägen 5 står, om än något ombyggd, kvar på samma plats. Georg Axelsson avled i Linköping 1968. Han blev 92 år.

Källa: Intervju med Axelssons barnbarn Birgit Pehrsson.

Erikssons Valskvarn, även kallad Kapernaum

1914 arbetade man i 2-skift om två tolvtimmarspass. 1920 tillkom åttatimmarslagen och man övergår då till 3-skift. Lönen var 80 kronor i veckan (idag ca 2.500 kr). Kusken och chauffören hade 3 kronor extra i veckan. Nattskiftsarbete betalades med 20 procent tillägg. Dessutom betalades det ut 12 kronor i s.k. Galoschpengar till dem som var verksskötare.

Källa: Aronssons arkiv. Tannefors Hembygdsförening.

6. En fabrikör i Hejdegården

Håkan Qvist

Olle Brandt föddes i Halsöga i Slaka 1926. Första tio åren bodde han med familjen på Nya Tanneforsvägen 35 och Garvaregatan 18. De två första åren gick han i skolan som låg strax ovanför Valskvarn. Familjen med tio barn, sex pojkar och fyra flickor, flyttade till barnrikehuset Solgårda i Vasastaden. Efter fem år i Linnéskolan började han som springschas i ÖAF´s butik i Centralhallen. Här lade han grunden till en framgångsrik karriär som charkuterist och dito fabrikör.

Vid 40-talets slut hade Olle tillsammans med Stig Fornell, som drivit Konsumbutiken på Engelbrektsgatan, övertagit Gustav Jonssons Eftr., en av 48 butiker i Centralhallen. En annan kollega i hallen, Erik Andersson, drev också ett charkuteri på Eklövsgatan i Hejdegården men ville nu sälja. Olle var vid den här tiden mycket duktig cyklist med anbud från Monark och således lite vankelmodig. Han beslutade dock att slå till och köpte fabriksrörelsen i Hejdegården för 12.500 kr (idag ca 180.000 kr). Köpet bekräftades med handslag och betalningen var kontant genom benäget bistånd från Olles svärfar Ernst Eklund, stensättare och senare byggmästare. Det var förresten Eklunds firma som stensatte Borggården och Nya Tanneforsvägen när det begav sig. Tämligen snart betalade Olle tillbaka lånet med raskt intjänade medel.

Med Eriks söner Torsten och Karl-Erik och ytterligare två anställda drev Olle och Stig fabriken som kompanjoner från 1953. Senare blev Olle ensamägare. Verksamheten blomstrade och spickekorven, som saltades i källarens enorma saltkar, blev en stor artikel. Det vill säga, korven kunde med förtjusning njutas efter ca ett års lagring – inte tidigare. Hemligheten för en oinvigd var att korven, även kallad Västerlösakorv, tillverkades av speciellt fläskkött. Som mest erbjöd fabriken jobb till femton anställda.

På innergården fanns flera byggningar och bodar. Här fanns tre rökar, som Olle så här i efterhand förstår förpestade luften för närmast

Eklövsgatan 5 främst till höger i bilden. I bottenplanet fanns speceriaffär och charkuteri. I källaren saltades fläsket. Specialitet var Västerlösakorven. I uthuslängan röktes allehanda varor.

boende men retade smaklökarna på flertalet i environgerna. Stora artiklar var falukorven, fläskkorven, isterbanden och inte minst Plancks korv efter ett recept från den berömde Linköpingsprofilen och kokboksförfattaren Hagdahl. Vi ska inte heller glömma blodpuddingen. En gång fick Olle en order från F 3 i Malmslätt på 5 ton pudding. 1959 ville Olle integrera bakåt som det skulle heta idag. Hans svärfar Ernst Eklund köper gården Ramsborg i Kolbyttemon där Olle till att börja med driver uppfödning av ett tjugotal kalvar. Lite jobbigt var det att två gånger varje dag hämta fem 50-liters spannar med varmvatten för att blanda med Kalvex, ett slags sempervälling, till de hungriga kalvarna som krävde 35-gradig föda. Olle bygger till ett svinstall för egen svinuppfödning. Tidvis arrenderar han också mark för spannmålsodling. Han har även uppfödning av biffdjur i Tjällmotrakten.

Stora kunder förutom F3 var lasarettet och Hjälmsäter. När firman var som störst hade Olle utöver fabriken fem butiker och två varubussar. Under långliga tider stod Brandts charkfabrik för nästan hälften av den dagliga utlastningen från slakteriet till stadens kötthandlare.

I Centralhallen vid Stora Torget. Fr.v. Arne Karlsson, Stig Fornell och Olle Brandt.

1973 vann Druidorden, som då hyrde lokaler på Storgatan vid det som senare blev Rally Hotel, 200.000 kr på obligationer. De hade länge spanat in fastigheten på Eklövsgatan. Olle Brandt och övriga lägenhetsinnehavare aviserades om uppsägning. Olle erbjöds större lokaler i Centralhallen dit tillverkningen flyttades samma år. Brandt kompenserades med 30.000 kr och fick också flytten betald. En bra deal, säger Olle och plirar med ögonen.

Här avslutas alltså historien om charkuterifabriken i Hejdegården, men för oss nyfikna måste vi höra Olle berätta om fortsättningen.

1983, sedan hustrun blivit sjuk, sålde Olle rörelsen Rabattköp i Centralhallen till Dagab. Innan dess hade han under fem år från 1973 drivit S:t Larshallen – en av landets första mera delikatessinriktade snabbköp med två plan och rulltrappa däremellan. Han var också nära att ta över Lucullus men så blev det inte. Istället kom han att ägna mycket tid åt politiken och Moderata Samlingspartiet. Idag lever Olle och hustrun Marianne med Kolbyttemon som postadress nära vacker natur där allting en gång började. Cirkeln är sluten.

7. Min tid i Hejdegården

Arne Fagerstedt

Följande berättelse utgör några glimtar från tiden i Hejdegården åren 1930-1954 då jag var bosatt i villaområdet. Glimtarna är ej i tidsmässig kronologisk ordning.

Inflyttning

Omkring 1930 flyttade min familj från ett hus på Sandbäcksgatan. Det jämnades med marken när Universitetssjukhuset började utvecklas. Flytten gick till villaområdet Hejdegården där uppbyggnad av villor pågått en tid.

Huset, som vi flyttade in i, var nybyggt och bestod av två plan med källare. Adressen var Odengatan 15. Senare ändrat till Valhallagatan 16 när gatan framför huset förlängdes fram över gärdet mot Folkungavallen. Tre lägenheter (ett rum och kök) och ett enkelrum inrymdes i huset. Lägenheterna hade järnspisar i köken och var försedda med varmvattenberedare (lyx på den tiden). Diskbänkarna var av marmor. I rummen fanns en kakelugn, som kunde förses med en kamin för eldning med antracit. Toalettbesök fick man göra i ett utedass beläget bakom huset. Så småningom utrustades huset med två vattenklosetter i källaren. En matkällare och vedbod för respektive lägenhet samt en gemensam bykstuga fanns i källarplanet.

Tannefors Hejdegård

Tannefors Hejdegård, som jag upplevde villaområdet, var den yta som sträckte sig från Tannefors kvarnby och bebyggelsen omkring skolan Brittenborg fram till och med Baldersgatan där gärdet mot Tinnerbäcken tog vid. På gärdet uppfördes ett nytt bostadsområde i början på 1940-talet som kom att heta Munkgärdet. Gränsen mot öster var Stångån och mot väster skogsområdet upp mot Vimanshäll och Ramshäll.

Hejdegården från berget ovanför Eklöfsgatan.

Inom Tannefors Hejdegård låg handelsträdgården Risbrinken. År 1907 avstyckades tomter från Risbrinkens ägor och såldes för villabebyggelse. En bland de första som köpte tomt var skomakare Olof Andersson Ahlqvist, far till min faster Ottilia. Han kom från Värmland och öppnade skomakeri och blev välbeställd skohandlare i Linköping. Olof köpte den 23 juni 1909 tre tomter till tre av sina döttrar, Hejdegården nummer 48, 49 och 50. Här lät han uppföra tre hus med adresserna Baldersgatan 1, 3 och 5. Av ”Köpebref” för lott nummer 49 (se bilaga 2) framgår att säljarna var tre, Axel K Janzon, Axel F Janzon och J W Eklöf som upplät mark utgörande 936 kvm för 925 kronor (i dag ca 40.000 kr). Husen på nummer 3 och 5, som blev inflyttningsklara år 1911, var till det yttre lika medan nr 1 var större av typ flerfamiljshus. Huset på nummer 1 blev inflyttningsklart 1918.

Byggmästare Helge Netz byggde husen. Netz bodde också själv en tid i Hejdegården. Hans anbud för nr 3 med noggrann beskrivning finns sparad (se bilaga 3). Kostnaden anges till 3.665 kronor (i dag ca 160.000 kronor).

Ottilia bodde som änka i huset till sin död 1967. Huset överläts då på sonen Evald som bodde där tills han avled 1985. Ny ägare blev Göran Lagergren, sedermera husmäklare i Linköping. Han lät göra en omfattande renovering av huset med i stort oförändrad exteriör. Sedan 1995 ägs huset av Roland Andersson.

Baldersgatan 3 med ägare i början på 1900-talet.

Baldersgatan 3 i dag.

Ett annat hus som det finns skäl att omnämna är Odengatan 1 (nu Eddagatan) som också uppfördes i början på 1900-talet och numera är q-märkt. Ägare var stationsförman på SJ, Erik Pettersson, morfar till min kamrat Arne Blidvall. Detta hus är också till det yttre oförändrat, dock inte helt vad gäller färgen.

Några av de boende och besökare utanför Eddagatan 1.

Villatomterna var från början väl tilltagna i storlek. Efterhand avstyckades en och annan tomt och ett nytt hus byggdes bredvid det gamla.

Ett uppmärksammat hus uppfördes i slutet 1940-talet av byggmästare Gösta Lindstén på Eddagatan 2. Alla boende omkring tyckte nog inte att huset passade in i området eftersom det var i bungalowliknande futuristisk stil i stark kontrast mot det äldre huset mittemot. Huset ligger kvar och de boende omkring vande sig med tiden. Nu finns det flera hus i modernare stil i Hejdegården.

Hejdegården bestod på 1930-talet av villor för 1 till 3 familjer men flera större och ”flottare” villor fanns också inom området främst utmed Hejdegatan mot Stångån. Innan Valhallagatan drogs fram över

Munkgärdet mot Folkungavallen restes några flerfamiljshus på Valhallagatan. Sedan följde i slutet på 1940-talet en utveckling av hela Munkgärdet med nya hus och affärer. Tilläggas skall att den övervägande delen av husen i Hejdegården har sina ursprungliga yttre utseenden från tiden då de tillkom i början på 1900-talet och framåt.

Villainvånarna i Hejdegården

Många olika yrkeskategorier var representerade i Hejdegården under min tid. Direktörer, egenföretagare, tjänstemän, ingenjörer, folkskole- och läroverkslärare och hantverkare av olika slag. Förutom min farbror Constantin Fagerstedt, som var järnvägstjänsteman, fanns andra personer med mera kända namn inom villaområdet. Några som ”ristat” sig in i mitt minne är seminarielärare Samuel Lovén, fiskeriintendent Martin Tideman, läroverkslärare Nils Joel Ljunggren och veterinär Edvin Markusson. Även en kyrkans företrädare var bosatt ett tag i Hejdegården. I huset bakom Valhallagatan 16, på Risbrinksvägen, bodde den i Linköpings stift mycket omtalade prästen Per Svae med familj. Han var då pastorsadjunkt i St Lars församling och min konfirmandlärare. Man såg honom ofta cyklande i villakvarteret med prästkappan fladdrande omkring sig.

Skogen

Skogsområdet ovanför Hejdegården bestod av en bergsrygg bevuxen med gammal tallskog och var obebyggd från vägdelningen Vistvägen – Risbrinksvägen (numera Brokindsleden) och upp mot villasamhället Vimanshäll.

Skogen var vår lekplats såväl på sommaren som på vintern. På somrarna byggdes hyddor av olika slag och lämpliga ytor för bollspel fanns också. Vi fick dock akta oss för barnen från Ramshäll, Bergdalen och Vimanshäll som tyckte att det var deras skog som vi höll till i. Bråk förekom då och då, men oftast var vi sams. På vintrarna var backarna ovanför Risbrinksvägen lagom stora för att åka utför med skidor eller kälke. När träningen utför med skidor var färdig och större backar lockade gick färden till backen invid Berga slott, som också var ett utflyktsmål för boende inne i staden.

Berget närmast villaområdet var även en utmärkt utsiktsplats. Där kunde man sitta och betrakta stadens silhuetter. Klara dagar såg man ända bort till sjön Roxen.

Själv var jag snabbt uppe på berget så fort motorljud hördes från andra sidan av Stångån i försök att identifiera flygplanet som var i luften. Jag visste att utveckling av nya flygplan pågick i början på 1940-talet på Saab och ryktet spred sig snabbt när något extra var på gång. Det var det den 18 maj 1940. Då gjorde Saabs första egenkonstruerade flygplan Saab 17 sin jungfruflygning. Rätt säker på att jag såg denna från berget. Nämnda del av berget ovanför Hejdegården försvann när Risbrinksvägen förvandlades till Brokindsleden.

Till skogen gick även familjerna i Hejdegården på fritiden. På dagtid var det mammor och barn som hade ”kafferep” i skogen. Under lördagskvällar kunde även förekomma att ”sillsexor” ordnades i skogen. Familjer med barn traskade upp i skogen medhavande sill, potatis, pilsner och snaps (köttbullar till barnen) och umgicks med varandra långt in på sena natten. Kortspel förekom även ibland. När firandet av vårens ankomst upphörde inne i Trädgårdsföreningen blev berget ovanför Hejdegården ett tillhåll för Valborgsmässofirande några år. På berget ovanför Eklöfsgatan hade kringliggande villaägare släpat fram ris för lämplig brasa. Till berget tågade Linköpings förenade manskörer med musik i täten tillsammans med ungdomar med facklor. Efter tal och sång tändes Valborgsmässoelden med facklorna. Kanske heter därför bostadsområdet ovanför Brokindsleden numera Majelden.

Stångån

Stångåns strand var vår badplats på sommaren. Det var främst sträckan nedanför Balders-, Freja-, Edda- och Torsgatorna som var lämpad för detta. Vattnet var väl inte det renaste eftersom det fanns många utsläpp av förorenat vatten uppströms. Så vitt jag minns fick ingen i min omgivning något men av att bada i Stångåns vatten. Bottnen bestod av blålera, så man var lerig om fötterna vid uppstigning efter badet. Boende i Tinnerbäcken utnyttjade även denna badplats.

Simma fick man lära sig i kallbadhuset längre ned i Stångån. En

lång väg att gå till badhuset för små pojkar. Färden gick över det långa obebyggda Munkgärdet, förbi fabriken Gripen och genom det gamla kvarteret Tinnerbäcken fram och förbi ”inrättningen” och vidare över Stångebro till andra sidan där kallbadhuset låg.

Livlig båttrafik under 1930- och 40-talen förekom på Stångån och Kinda kanal. Såväl fraktbåtar med långa pråmar som passagerarbåtar gick upp och ned mellan Linköping och Kindaorterna. Så fort båtarna signalerade till slussen sprang man ned till ån och följde sedan dessa upp till Tannefors sluss. Den största båten var passagerarfartyget Kinda. En pittoresk företeelse som för länge sedan har försvunnit.

Vintertid var Stångån oftast så isbelagd, trots strömt vatten, att man kunde gå rakt över till Tannefors sida. Främst spelades bandy på isen, men även hockey som började komma i ropet prövades. När vårdagjämningen kom och isen smälte förekom också riskabel jumpning på isflaken. Blöta pojkar kunde komma hem ibland. Inga allvarliga olyckor inträffade som tur var.

Skolan

När det blev skoldags fick man knalla bort till småskolan Brittenborg belägen invid Tannefors slussar. De första två åren avverkades i denna skola. Som regel hämtade den ena Arne den andra Arne (med efternamnet Blidvall) och vi sprang oftast för att inte komma för sent. Vår lärare hette Svea Sandberg och var mycket snäll. Matsäck var medtagen hemifrån, mest smörgås och mjölk, som intogs i korridoren utanför skolsalen.

Vid tredje klass fick Hejdegårdsbarnen bege sig till Linnéskolan inne i staden. En lång väg att gå över det stora Munkgärdet, förbi ”Kaklis” och till skolan. Jag och mina kamrater kom till en klass med en lärare som hette Uno Åkerlund. Han var bland annat känd för att inför julen förmå skolbarnen att sälja jultidningar åt honom, som han tog hem från Åhlén & Åkerlunds förlag.

Hur Munkgärdet såg ut på den tiden när vi gick till skolan framgår av bilden där min farfar och farmor, som bodde i ”Kaklis”, är på väg till sin äldste son på Baldersgatan 3. Gården ”Kaklis” och gamla entrén till Folkungavallen skymtar i bakgrunden.

Svea Sandberg med elever utanför Brittenborgsskolan.

Constantin och Charlotta Fagerstedt på promenad över Munkgärdet.

Vid övergång till femte klass var Tanneforsskolan färdigbyggd och jag fick byta skola igen. Det blev att traska över till andra sidan av Stångån förbi kvarnbyn och till skolan. Där väntade en ny lärare, Helmer Öberg, och många nya kamrater.

Affärer och hantverk

Småskalig verksamhet fanns i Hejdegården. Där Eddagatan korsar Valhallagatan fanns en öppen plats som ett ”torg”. Omkring denna plats låg några affärer, en speceriaffär som ägdes av min kusin Henric Fagerstedt, en mjölkaffär som min kamrat Bertil Jonssons mamma Karin ägde och en köttaffär granne med mjölkaffären. Köttaffären upphörde efter en tid och i lokalen tillkom ett snickeri.

Söder ut ca 500 meter från torget på Valhallagatan räknat och på Eklöfsgatan, fanns ytterligare affärsverksamhet, som Albin Gustavssons speceriaffär, en köttaffär och ett skomakeri. Gatunamnet har sannolikt namngivits efter byggmästare J W Eklöf som var en av dem som ägde mark då villatomter avstyckades i Hejdegården.

Fisk kunde också köpas i Hejdegården. Under 1940-talet kom en fiskhandlare med en dragkärra full av fisk en dag i veckan och bjöd ut i husen. Även knäckebröd kunde Hejdegårdsborna inhandla inom räckhåll. Det var vanligt att husmödrarna gick till Nordstjärnans knäckebrödsfabrik ovanför kvarnbyn för att köpa ”knäckebrödsbräck”. Vi hade således nära till våra basvaror.

Hade man behov av en cykel kunde en sådan inhandlas i Hejdegården hos cykelhandlare Evert Bard som både sålde och reparerade cyklar. Bards cykelverkstad låg vid korsningen mellan Kristinebergsgatan och Risbrinksvägen.

Alla dessa mindre affärer eller verksamheter blev efterhand olönsamma och upphörde en efter en. Nya affärer med bredare sortiment dök upp främst på Munkgärdet då det området utvecklades.

Söndagarna

På söndagarna låg all affärsverksamhet nere i villakvarteret. Möjligen var mjölkaffären öppen ett tag för att kunna erbjuda färsk mjölk på söndagen. Tyst och lugnt i kvarteret, ingen lek eller stoj var tillåtet. Då var det dags för en annan aktivitet för de mindre barnen, söndagsskolan. Intill torget på Valhallagatan 12 bodde en söndagsskollärare med en aktiv dotter, som såg till att de två Arne, min granne Bertil med flera barn omkring punktligt kom till söndagsskolan. Det var bara att knalla iväg till Brittenborg på söndagarna också.

Om vädret tillät stod även en söndagspromenad på programmet. Fruarna i familjerna var så kallade hemmafruar på 1930-40-talen och var sällan inne i staden. Därför fanns intresse för att se vad affärerna bjöd ut i skyltfönstren. Efter middag klädde familjen upp sig i söndagskläder och promenerade in till staden. Även de små barnen blev uppklädda med rock och baskermössa och var tvungna att följa med. På våren när det började grönska i markerna var det även vanligt att promenaderna gick ut i terrängen. Då var det främst Tinnerö marker

Löpsedlarna utanför Östgöten har lästs.

med sina ekträd och hasselbuskbestånd, där marken var täckt av blåsippor och vitsippor, som lockade. Den ihåliga eken på vägen till Tinnerö, som nu lyser med sin frånvaro, var också ett besöksmål. En dryg promenad över Berga kulle ut till Tinnerö ängar, men det var det värt.

Fritiden

Torget framför Valhallagatan 16 var samlingspunkten för olika aktiviteter av villaområdets barn och ungdomar. Kanske inte alltid så populärt för villaägarna runt om. Bollspel som brännboll och fotboll förekom ofta på torget och då hade bollarna en viss förmåga att hamna i trädgårdarna omkring. Att balansera med tillbringare och gräddkanna efter besök i mjölkaffären då aktiviteter förekom på torget var inte tillrådligt. Incidenter förekom då och då varefter kemisk tvätt blev aktuell.

Det gick inte att undvika att bli flygintresserad på 1940-talet när vårt flygvapen höll på att byggas upp och landets flygindustri koncentrerades till Linköping. Många pojkar i Hejdegården blev därför intresserade av flyg. För egen del började det med att jag byggde modellflygplan i balsaträ. Provflygningarna utfördes på torget utanför huset.

Nära Valhallagatan 16 låg det herrgårdsliknande huset ”Risbrinken” där ägaren till handelsträdgården hade haft sitt säte. Handelsträdgården var nedlagd och huset disponerades en period av Linköpings stad som utnyttjade huset som en fritidsgård under namnet ”Risbrinksgården”. Där bedrevs kursverksamhet av olika slag som kurser i språk, sömnad, bokbinderi, folkdans med mera. På vinden i huset fanns ett bordtennisbord som var livligt använt av de kringboende pojkarna. Själv deltog jag i några språkkurser samt var med i Folkungagillet och dansade folkdans en tid med Malin Calissendorff som ledare. Min far Erik Fagerstedt, som var bokbindare, drev efter sin pension kvällskurser i bokbinderi på Risbrinksgården ett antal år.

Arbete

När skolgången i Tanneforsskolan började lida mot sitt slut blev det dags att tänka på vad man skulle göra efteråt. De flesta av kamraterna hade siktet inställt på ASJ eller Saab. Många fick mycket riktigt arbete på något av dessa företag. Själv tog jag cykeln och begav mig till Malmslätt och Centrala Flygverkstaden (CVM). Där var det livligare flygverksamhet än på Saab vilket intresserade mig och mina kamrater. På CVM arbetade jag från 1941, med viss avancering i arbetsupp-

gifter och med studier på kvällarna, fram till 1951. Då tog fortsatta studier på Högre Tekniska Läroverket i Norrköping vid som jag slutförde 1954. Samtidigt upphörde mitt boende i Hejdegården.

Senare hamnade även jag på Saab och kunde då konstatera att många av skolkamraterna från Tanneforsskolan fortfarande var kvar och gick så småningom hem som pensionärer. Några hade till och med rekord i anställningstid på Saab.

Bilaga 2 Köpebref för lott nr 49.
Bilaga 3 Byggmästare Netz anbud för att bygga Baldersgatan 3.

8. Bodknodd hos pappa Henric

Intervju och referat: Håkan Qvist

På Odengatan 11 låg från 30-talet fram till början av 70-talet Fagerstedts Speceri- och Brödaffär. Henric Fagerstedt och hustrun Karin skötte affären. Bostaden fanns på Risbrinksvägen i närheten av affären. Äldsta sonen Jan, född 1938, som ställt upp för denna intervju, hjälpte till med diverse sysslor. Främst som springschas men också med annat. En uppgift var att hämta ved borta hos vedhandlaren i Tinnerbäcken. Han minns hur viktigt det var att inte få stopp på cykeln när han på hemvägen balanserade den otympliga vedsäcken på pakethållaren. Det var viktigt att hålla igång affärens kamin, enda värmekällan under den kalla årstiden. En annan uppgift för Jan var att tömma ur silltunnan när det var dags att byta sillag. Allra värst var det dock att byta vatten på lutfisken. Kalla, ja svinkalla fingrar! Affären på Odengatan 11 är idag boningshus.

Henric Fagerstedt utanför sin butik på Odengatan 11.

Det fanns förstås också glädjeämnen. Ett sådant var att köra hem varor till kunderna i närområdet. Några ören i dricks kunde det bli. Störst nytta med schasandet hade Jan när jultiden närmade sig. Han kunde då göra bra affärer som jultidningssäljare bland dem han brukade köra ut varor till. Bästa kunden var Sam Lovén som köpte julklappar till sina sju döttrar.

Nära butiken fanns också Carin Jonssons Mjölkaffär och i grannskapet Gustavssons Specerier. En kötthandlare fanns där Druiderna nu huserar. Borta vid Forshemsgatan fanns ytterligare livsmedelshandlare och lite längre mot Munkgärdet låg Konsum. Man kan förundras idag hur alla kunde få lönsamhet. Den lokala köptroheten var stor får man förmoda. I dag finns endast en Servicebutik på Valhallagatan kvar.

Som för de flesta barnen i Hejdegården vid den här tiden besökte Jan och hans lillebror Bo söndagsskolan på Brittenborg. Ettan gick Jan i gamla Linnéskolan och tvåan i nya dito för att återvända till den gamla i trean. Därefter blev det Läroverket och realexamen. I tonåren var Jan med i bandylaget kallat Fagerstedts Specerier som småningom blev Risbrinkspojkarna. Cykelåkaren Karléns tre pojkar på Atlasgatan bildade stomme. Jan minns också när Risbrinkspojkarna blev RP. Han var också med i verksamheterna på Risbrinksgården. Bordtennisbordet på vinden utnyttjades flitigt. Främsta idrottsmeriterna för Jan är framgångarna i handboll och senare i korplaget NEA. Dottern Louise, allmänt kallad Lollo, blev stöttepelare i handbollslaget Opal. Jan gjorde karriär på Östgötabanken, bl.a. flera år som chef för filialen invid vakten på Saab. Idag njuter han och hustrun sitt otium boende i bankhuset i Gamla Linköping.

9. Risbrinksgården – Folkhemmets fritids

Håkan Qvist

Den byggnad i kvarteret Silverräven vi idag känner som Risbrinksgården med adress Vallhallagatan 26A byggdes som boningshus 1923-1924. Byggherre var ägaren till därvarande handelsträdgården Axel F. Janzon, född 1880 i Norrköping. Kvartersnamnet har ingen hänsyftning på byggherren utan kommer sig av att det innan handelsträdgårdens tillkomst fanns en silverrävfarm på tomten. Barnen till Janzon tog sig senare namnet Hejdenström.

Entrén till Risbrinksgården.

Klart är att den herrgårdsliknande byggnaden var den pampigaste i Hejdegården. Imponerande var också de stora glasade växthusen på tomten. Av fastighetskalendern 1938 framgår att stadsäga 506 m.fl. hade en yta om 39 889 kvadratmeter. I huset fanns fyra lägenheter. 1930 beboddes dessa av totalt 19 människor huvudsakligen ägarfamiljen och arbetare på trädgårdsmästeriet. Bland tjänstefolket fanns tjänarinnan Viola Sonja Regina Andersson född 1903. Yngst var tapetserardottern Margit Linnéa Lundgren född 1922. I husförhörs-

längden 1875-1880 under rubriken Risbrinken Ekelyckan (föregångaren till trädgårdsmästeriet) står ”eger och brukar Garfvaren Linde” i Linköping. Detta är struket (avflyttad) och det står vidare ”eger och brukar A Prytz i Tannefors”. ”Kristineberg eger Claes Johan Johansson, trädgårdsmästare, h. Kristina Matilda Wång född 1841 i Kisa”. Paret gifte sig 1870.

Byggnaden kom 1943 att omvandlas från bostad till fritidsgård. Den 14:e maj 1960 invigdes den intilliggande Risbrinksskolan (se särskild artikel). Risbrinksgården ägs numera av fastighetsbolaget LBB Fastighet AB och byggdes med start 1996 om till bostadshus liksom även skolan. Ett flertal fotografier av Risbrinksgården, både exteriört och interiört, tagna av Hans Liman, finns att se på Bild Linköping. Bilderna för tankarna till hur byggnaden kan ha sett ut från början. Vackra kakelugnar, stuckaturer, pelare och väggmålningar ger en känsla från svunna tider. Kalkstensgolvet i entrén har en utsmyckning med en trädgårdsarbetare strilande vatten med sin kanna.

Nu tillbaka till 40-talet. 27:e oktober 1942 bildades Stiftelsen Linköpings Ungdoms- och Hemgårdar. Folkungagården vid Stora Torget 5 var den första som startades, därefter Risbrinksgården. Drivande i styrelsen var Lennart Sjöberg (mannen bakom G:a Linköping) och pastor Hans Jensen. I stiftelsestadgarnas första paragraf står det: ”Stiftelsen har till uppgift att för det uppväxande släktet, i första hand den hem- och föreningslösa ungdomen, söka skapa lokala samlingspunkter och förmedla personlighetsfostrande impulser av den art, som kan hjälpa de unga att förverkliga sin innersta bestämmelse såsom människor”. Fina men högtravande ord kan vi tycka idag. På ett enklare sätt beskrivs syftet i uppsatsen Risbrinksgården i skriften *Tjugofyra tonåringar om en bok* (Östgötens Förlag 1953). Syftet var ”att få ungdomen bort från gatorna, att verka för gemenskap och trivsel”. Uppsatsen i sin helhet är ett tidsdokument väl värt att läsa (se bilaga 4).

Som husmor för Risbrinksgården anställdes en ung dam vid namn Malin Calissendorff. Hon kom från Djursholm och flyttade Domsöndagen 1943 in i en lägenhet högst upp i Risbrinksgården. Aktiviteterna på Risbrinksgården var mycket omfattande. Program och

ledarförteckning från verksamhetsberättelsen 1944-45 kan du läsa som bilaga 5.

Här framgår också hur många deltagare varje kurs hade. Vi ser att fördelningen mellan pojkar och flickor var ungefär 60/40 i procent. Senare blev fördelningen mer jämn. Populära för flickor var Fästmökursen och Föräldraklubben. Klubben Munkgärdespiraterna startades 1949 för pojkar i 10-12-årsåldern. På programmet stod främst trampcykelspeedway.

Några vittnesbörd från Hejdegårdare som deltog i aktiviteterna följer här. Hans Linder kan berätta om Flygscouternas modellbyggarkurs som han deltog i. Mest byggde man flygplan. Per Arnell, ägare till fastighetsbolaget LBB, berättar att han och kompisarna spelade handboll i källaren. Gerhard Gustavsson, uppväxt på Atlasgatan, ville registrera kvartersgänget Hejdegårdens IF som egen förening med Risbrinksgården som bas. Malin tyckte då att klubben skulle heta Risbrinkspojkarna. Och så blev det. Malin var känd som en bestämd kvinna men med ett mycket gott hjärta.

Ungdomsgården uppläts inte bara för ungdomar. Ett flertal föreningar hade verksamhet och möten på Risbrinksgården. Utöver Risbrinkspojkarna IF och senare Hemgårdarna BK hade t.ex. Folkungagillet sin verksamhet på gården. Gillet kom till på initiativ av pastor Jensens fru Gunvor och Malin Calissendorff. Ulf och Marianne Ohlsson, mångårigt aktiva i Folkungagillet, har hjälpt mig med några historier om Malin. Hon var ägare till en skraltig Saab 92- den modell där dörrarna öppnades framåt. ”Hoppsan, backen låg i” var en kommentar från Malin när det bar iväg.

Malin Calissendorff var Risbrinksgårdens föreståndare i 20 år till sin pensionering då hon flyttade tillbaka till Täby norr om Stockholm. Hon höll kontakt med vännerna i Linköping fram till sin död i november 2009. Malin blev över 90 år gammal. Risbrinksgården och Malin ”hjälpte de unga att förverkliga sina innersta bestämmelser såsom människor” till början av 70-talet. Stiftelsen Linköpings Ungdoms- och Hemgårdar upphörde 1971.

Malin Calissendorff vid Folkdanslagets 1-årsjubileum 1945.

Källor: Fastighetskalendern 1938.
Aronssons arkiv. Tannefors Hembygdsförening.
Stiftelsen Linköpings Ungdoms- och Hemgårdar; Verksamhetsberättelser åren 1942-1956.
Uppsatsen Hemgårdarna och Folkungagillet av Hans Jensen, Gillets 40-årsskrift.

Bilaga 4: *Tjugofyra tonåringar om en bok*, Östgötens Förlag 1953.

Bilaga 5: Risbrinksgårdens kursprogram och ledarförteckning 1944-1945.

10. Nästan alla var murare

Håkan Qvist

Olle Tholander, född 1928, bor sedan över 80 år i det hus fadern Erik en gång byggde på Vallhallagatan 8. Far och son är två av många män i släkten Tholander som varit murare och bott i Hejdegården. På Igelhagen 1, nära Erik, byggde Eriks bror Algot en liten stuga kallad Algotsdal. Bröderna är således två av de första egnahemsbyggarna i Hejdegården. Algot var också murare. På Villagatan 26 bodde Olles halvbror Harald, även han murare. Evert Tholander, duktig bandyspelare i Derby, och son till Harald, blev också murare. Undantaget var Olles halvbror Nils som blev målare.

Erik Tholander med sonen Olle på den tomt där familjens hus senare byggdes.

Murarlärlingen Olle blev arbetslös 1945. Han liksom kamraterna sökte jobb på arbetsförmedlingen. Konkurrensen var stor. När Olle uppgav sitt efternamn fick han jobb direkt. Gott rykte har Tholanders

alltid haft. Olle arbetade genom åren hos ett stort antal byggmästare t.ex. Helge Netz, Bergbäck, BPA och slutligen Bygg Vesta. En stolthet för Olle bland alla jobb han haft är att han terracitputsade hela kvarteret där Stora hotellet ligger. Inklusive hotellet förstås. Putsen verkar fräsch än idag.

Nu tillbaka till Olles uppväxt i Hejdegården. Stångån på ena sidan och skogen och berget på den andra. Det erbjöd goda möjligheter till lek och bus. Bad vid Långis med mamma och kaffekorg tillsammans med andra kamrater och deras mödrar. Indianer och cowboys med krig mellan ungdomsgängen uppe på andra sidan Ekholmsvägen. Hartsfiol, påsksmällare och äppelpallande i trädgårdarna. Fotboll och brännboll med kompisarna på den öppna parkytan vid Vallhallagatan. Några av bollpojkarna var Hans och Lars Eklund, Stig Gudmundsson, Arne Fagerstedt, Stig och Bertil Jonsson, Åke Wallin och Runold Carlsson. Ibland fick grabbarna dock hjälpa till i hushållet och repa foder till kaninerna längs åkanten. ”Alla hade ju kanin”. Åkanten förresten – den slogs med lie av ett tjugotal kommunalare ett par gånger per sommar. På vintrarna var det kälkar utför mot ån eller jumpa på isen. Skolgång med ettan och tvåan i Brittenborgsskolan. Trean i Ljungstedtska som då låg vid Kungsgatan. Skolgången avslutade Olle i 8:e klass i Tanneforsskolan. Därefter murarlärling och lumpen på Ing.1 i Södertälje. Det var ju passande för en som skulle bli murare.

Tonåren kom och därmed ägande av och åkande på motorcykel. Olle ägde tidigt en grön BSA. På bönpallen satt ofta Runold, som också var med vid intervjun med Olle. Runold drog sig till minnes när Olle med övriga MC-killar rusade sina motorer lite extra på Storgatan utanför S:t Larskyrkan. Inne i kyrkan avnjöt Runold motvilligt söndagens gudsord från konfirmationsprästen. Väl utsläppt bar det iväg till Folkets Park på Olles gröna BSA.

Att nästan alla hade kanin det minns både Olle och Runold. Men ett minne som Runold inte hade en aning om är när Olle hjälpte kompisen Sune Liedberg att dyka med klocka på Stångåns botten. Den historien kan du läsa i nästa avsnitt.

11. Dykaren som blev dragspelare

Håkan Qvist

I samband med en intervju med Olle Tholander (se förra avsnittet) berättade Olle att han som grabb hjälpte dykarkompisarna med luft. Jag blev inspirerad att kontakta Sune Liedberg, en av dykarna. Olles historia handlade om att pojkarna runt Stångån, på somrarna får man förmoda, utforskade åns bottensediment med dykarklocka. Jo, mycket riktigt, så var det. Här följer Sunes berättelse.

Dykarklocka. Foto skänkt av Lars Strångert.

Några år på 30-talet bodde familjen Liedberg med sina nio barn i ”Gropa” som hyresgäster på nedre botten i samma fastighet som Topsy. Skrot- och lumphandlare Topsy var en välkänd profil i staden. Han hette Ahlsén i efternamn och Sune och hans syskon sa alltid farbror Ahlsén till Topsy. Han ville inte höra smeknamnet eftersom det anspelade på hans kroppshydda. Topsys son Gunnar fortsatte efter fadern att samla kläder, lump och skrot med sin inköpta lastbil. Efter ett mellanspel i Råberga hamnade familjen Liedberg på Sandgårdsgatan 6. Nära till Stångån för fiske och bad igen för en grabb i tonåren.

En kamrat från Norrland, som han inte minns till namnet, började prata om att skaffa en dykarutrustning. Sagt och gjort, de nappade på

en annons och köpte en begagnad dykarklocka med tillhörande tvänne blytyngder. Sune tror det var i Umeå klockan fanns. I vart fall höll fraktkostnaden på att knäcka pojkarnas kalkyl.

För att kunna använda grejerna måste man anskaffa en pump. Med kompisarnas hjälp, en av dem var Olle Tholander, kunde man så från en eka via slang ner till toppen på klockan förse dykaren med luft. Själva klockan trädd över huvudet hölls ner med hjälp av de två blytyngderna så att vattnet endast nådde till halva nacken. Kommunikationen var livsviktig. Ett ryck i snöret innebar att dykaren fick för lite luft och att vattnet steg inne i klockan. Två ryck signalerade ”jag vill i land”. Tre ryck betydde att dykaren ville upp meddetsamma. Det gällde att hjälparna i ekan gjorde sitt jobb.

Längsta sträckan avverkade Sune från nedströms järnvägsbron vid Tullbron hela vägen upp till nuvarande Pumpbron. ”Lite kallt var det allt, men mycket fisk fick jag se”. Därmed är vi inne på ett sedan barnsben stort fritidsintresse, nämligen fiske. Han har varit mångårig medlem i Saabs Sportfiskeklubb. Hustrun delar intresset och blev bl.a. svensk mästare i vinterfiske.

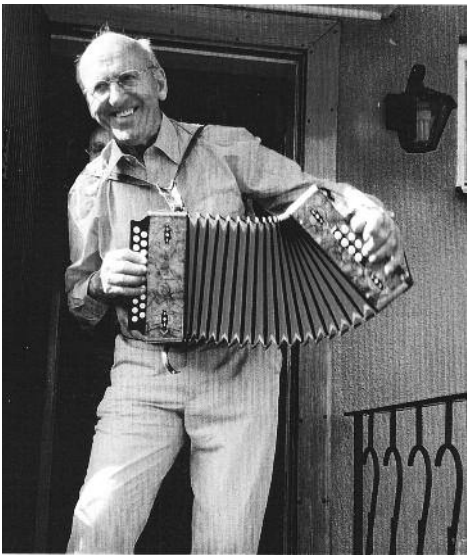

Sune Liedberg med dragspelet. Privat.

Efter giftermålet flyttade fiskarna tu till Hejdegatan 1. Därefter till Rundelsgatan 16 där de bodde i 40 år. Nära till jobbet på Saab där Sune arbetade i över 50 år. På senare år blev Sune och hustrun barnsligt förtjusta i att resa runt på spelmansstämmor. Själv trakterade han sitt tvåradiga dragspel. Tyngder över axlarna var aldrig något problem för honom.

Han avled i januari månad 2012.

12. Konstnären Idun Lovén

Håkan Qvist

Hösten 2010 bevistade jag en föreläsning i Östgöta konstförenings regi på Wallenbergssalen. Museets eminente konstansvarige Stefan Hammenbeck talade målande i ämnet Tre kvinnliga Östgötakonstnärer. Jag blev fascinerad. Särskilt fann jag Idun Lovén intressant. Det berodde dels på Stefans berättelse men också på det faktum att vi i Tannefors Hembygdsförening som arbetar med projektet Hejdegården ville skriva något om några kvinnor i Hejdegården. Det ville gärna bli lite för mycket herrar i den planerade skriften. Passligt kom detta sammanträffande då Idun hade växt upp på Hejdegatan 16 tillsammans med far och mor och sex systrar.

Från vänster: Gunhild, Idun, Sylvia, Brita, Rosa, Barbro och Margit.

Följande vecka ringde jag upp Hammenbeck för att få kött på benen. Han föreslog raskt att jag borde kontakta en kvinna i Linköping som han sa kunde mycket mer än han själv om Idun. Jag fick kvinnans telefonnummer och ringde upp. Jodå hon var villig att träffa mig. Jag återkom efter fyra veckor och Gunhild, som damen heter, kom ihåg mitt ärende. Vi bestämde tid för ett besök hemma hos henne två dagar senare. Till saken hör att jag försiktigt frågat om hon kunde fixa kaffe så skulle jag köpa bröd. Jo, det gick bra.

I snövädret fredag förmiddag i första adventveckan 2010 handlade jag stans bästa bullar, de med blåbär och vaniljkräm, på Wasa Hembageri vid Teatern. En kvart före utsatt tid ringde jag så på Gunhilds dörr. En person från hemtjänsten öppnade. Gunhild ropade att jag kunde sitta ner så länge. Jag upptäckte snart de många tavlorna med Idun Lovéns signatur som smyckade väggarna. Undrade var jag hade hamnat.

På utsatt tid kl 10.00 inträder Gunhild i salongen efter att ha vinkat av damen från hemtjänsten. Vi handhälsar som brukligt på varandra. På rullatorns bricka medför hon ett brödfat med många fler bakverk än mina bullar och pepparkakshjärtan. Gunhild hade alltså förberett för den händelse jag hade glömt att handla som utlovat.

Efter min komplimang om Gunhilds vackra hem och hennes beredvillighet att träffa mig satte vi oss ner. Gunhild på favoritplatsen i soffan och jag på emman avsedd för besökande. Ganska snart frågade jag om Idun och Gunhild var personligt bekanta. Jag tänkte så eftersom hon hade osedvanligt många tavlor av Idun Lovén. Vi var systrar, svarade Gunhild med ett litet skratt. Minst sagt snopen blev jag. Jag tror inte Stefan Hammenbeck nämnde systerskapet men han måste väl ha vetat? Eller hade jag glömt? Desto bättre, tänkte jag. Mera inside kan det ju inte bli.

Jag kom helt av mig när det gällde Idun. Först måste jag veta mer om Gunhild. Hon föddes 1920 som yngst av sju döttrar till Sam och Zidonia Lovén. Sam hade arbetat som seminarielärare i Växjö och hade blivit lärare i svenska, tyska och teckning på seminariet på Östgötagatan. Sam var rikligt och brett begåvad. Han var också mångårig simlärare på somrarna och det har sports mig av Olle Brandt (se av-

snittet En fabrikör i Hejdegården) att Sam var en stor inspirationskälla för den kände jazztrumpetaren Bengt Arne Wallin. Jag förstår av Gunhilds berättelse att systrarna inte fallit långt från äppelträdet. Hon visar mig ett urklipp från en amerikansk tidning som gjort ett reportage med foto av Sam och fem döttrar i skidmundering. Sam och alla flickorna hade vunnit sin klass på skidans dag. Några av de äldre systrarna gick småskolan i Tannefors. Själv gick Gunhild klass 1 och 2 på Småskolelärarseminariet på Torkelbergsgatan. Därefter blev det Seminariet för Gunhild samt senare Flickskolan. 1941 tog hon studenten på Linköpings Högre Allmänna Läroverk (numera Katedralskolan). Efter studier i Uppsala fick Gunhild anställning på FRA (Försvarets Radioanstalt) som sysslade med avlyssning av krigsårens radiotrafik. Nu fick hon nytta av sina kunskaper i ryska. Hon kände sig inte som en spion men hemligt var det. Efter nio år sadlade hon om och utbildade sig till lärare och kom att arbeta på flera skolor i Linköping. Hon gifte sig med lärarkollegan Ingvar Malmström. På min fråga om hennes minnen från Hejdegården berättar Gunhild bl.a. om Galne David och Galne Otto, båda boende på Inrättningen vid Stångebro, som kom promenerande utefter Stångån i sina blårandiga skjortor. Spännande var det att se David slå volter från högsta trampolinen vid badet, kallat Hejdis. Helt näck var David som lagt ifrån sig kläderna före hoppet. Flickorna retades med de båda herrarna men blev ibland så rädda att de sprang och gömde sig hemma i skafferiet. På vintrarna var det stora nöjet att åka kälke utför nuvarande Eddagatan ner mot ån. Ett annat minne är när det var julgransplundring hos folkskolelärare Ture Karlsson. Inbjuden var också skollärare Almlöfs son Bertil vars familj också bodde i området. Han var den vackraste av alla pojkar, säger Gunhild. Numera är Bertil känd som framgångsrik Östgötakonstnär boende i Rimforsatrakten. Ture Karlsson är bekant för många Hejdegårdsungdomar, som hade honom som lärare på Linnéskolan, som en ytterst bestämd herre med höga krav på disciplin. Gunhild och Ingvar kom senare att bosätta sig på Hejdegatan 21.

Jag känner nu att min beskärda tid rinner ut. Hur var det då med Idun Lovén? Jo, hon var extra begåvad, kanske utöver systrarna. I vart fall med pensel och andra konstnärsverktyg. På Flickskolan (numera

Elsa Brändströms skola) fick Idun med sitt stora A i svenska hålla avgångsklassens tal till lärarna inför fullsatt aula. Idun var en duktig och rolig tjej, säger Gunhild. Jag känner värmen i Gunhilds röst när hon talar om sin fyra år äldre syster.

Idun Lovén med målning 1970. Privat.

Med Leo Verde som lärare på ABF utvecklade Idun sin redan tidigare lovande konstnärliga talang. En utställning hölls 1953 hos Rolf Nystedt på S:t Larsgatan. Stor succé och god försäljning. Hon fick rådet att investera pengarna och köpte stället Kulltorp i Kindabygden. Gunhild pekar på en härlig sommarmålning från trädgården på torpet. Den visar äppelträd i blom med en grind i bakgrunden. Jag förstår av Gunhilds beskrivning att målningen är en av hennes favoriter. Sporrad av framgången vidgar Idun vyerna. Hon studerar målning på konstakademin i Oslo för konstnärerna Per Krogh och Henrik Sörensen. Den senare känd för altartavlan i Domkyrkan. Hon tillbringar långa perioder i Nikkaluokta och målar flitigt såväl det lappländska landskapet som samiska motiv. Det finns bilder i Iduns produktion med motiv från Lappland till Smygehuk. Utöver sitt Kulltorp besökte Idun sommartid Gunhilds och Ingvars kära sommarställe på Kårö i Loftahammar. Hon bodde då i det inredda rummet i båthuset. Otaliga var utflykterna i skärgården med Gunhild vid motorbåtens roder. Matsäck medtogs liksom målargrejor. Ett par fina oljemålningar hänger bakom Gunhilds soffa. En av dem med motiv från Viggskär.

Idun etablerar sig i Stockholm. Hon bodde först i Solna och flyttade senare till Luntmakargatan 90 där hon också hade sin ateljé. Självständigheten och äventyret lyste kring Idun när hon kom körande på sin Vespa med barnsadel där bak. Idun hade fått en dotter vid namn Lillemor. Den fasta punkten blev när Idun 1958 övertog professor Berggrens Konstskola, senare Konstskolan Idun Lovén. Hon förblev skolans rektor till sin död 1988. Skolan är verksam i Årsta än idag. Idun var en institution i Stockholms kulturliv. Ett exempel är att Ferlinsällskapet bildades i konstskolans lokaler 1962 några månader efter författarens död. Det kan vara Idun som stått modell i Ferlindikten ”Jag Mötte” nedan ur samlingen ”Med många kulörta lyktor”. En av få kärleksdikter i Ferlins diktning.

Jag mötte en syster i natten,
hennes ögon blänkte som gråt.
Genom smutsen, skränen och skratten
mot gryningen följdes vi åt.

Det var väl en dröm allenast,
en dikt som strök mig förbi
Jag glömde den nästan genast,
minns bara dess melodi.

Efter ett minst sagt innehållsrikt liv begravdes Idun Lovén i Solna kyrka 20:e februari 1988. Begravningen var så välbesökt att konstskolans elever inte fick plats i kyrkan. Det hölls därför en särskild ceremoni i Iduns ateljé på Luntmakargatan. Hon gravsattes i föräldragraven på Linköpings västra kyrkogård.

Det börjar skymma när vi skiljs. Tack Gunhild! Det var en stor upplevelse att få möta dig och höra dig berätta om dig själv och din syster Idun.

Intervjuad: Gunhild Malmström.
Källor: Konstintendent Stefan Hammenbeck, Östergötlands Museum.
Systerdottern Gunilla Derefeldt.

13. Idrotten i Hejdegården

Lars Nyström

Idrotten i området Hejdegården – Risbrinken – Munkgärdet är värt ett särskilt kapitel. Flera kända idrottsföreningar i Linköping har haft sitt ursprung i kvartersgäng eller små stadsdelsklubbar där och åtskilliga idrottsstjärnor har vuxit upp i området och fostrats i föreningarna.

En fantastisk plantskola

Risbrinkspojkarna, RP, bildades 1956 av ungdomar från i huvudsak Hejdegården och Munkgärdet. Engagerade pojkar och föräldrar i ”barnrikehuset” Atlasgatan 8 blev föreningens pionjärer, berättar Hans Karlén, föreningens förste ordförande 1957-58. En provisorisk och tom källarlokal på Atlasgatan fick tjänstgöra som klubblokal, innan Risbrinksgården blev hemvist och träffpunkt för ungdomarna. En symbolisk notering från 1957 är att nio av tio ordinarie spelare i RP:s första A-lag i handboll kom just från Atlasgatan!

En målsättning med föreningens aktiviteter var att få ungdomar ”att syssla med något vettigt”. Man skulle därför under ordnade former idka bollsporter och verksamheten vid starten kom att omfatta bandy-, handbolls-, fotbolls- och bordtennissektioner. Enligt de första stadgarna var föreningen en del av verksamheten inom Linköpings Ungdoms- och Hemgårdar. Av den anledningen knöt man an till Risbrinksgården, där föreståndarinnan Malin Calissendorff och pastor Hans Jensen var engagerade och ställde lokaler till föreningens förfogande.

RP:s officiella ”födelsedatum” är den 20 augusti 1957, då föreningen vann inträde i Riksidrottsförbundet. Från detta års verksamhetsberättelse framgick att man hade 34 medlemmar, alla pojkar. Klubben hade deltagit i division 4 i handboll och med ett B-lag i korpserien. I bandy spelade föreningen i klass 1.

Handbollsgängets träning var förlagd till Slöjdseminariets gymnastiksal på Snickaregatan och, på sen fredagstid, i den då nyinvigda Sporthallen. Vi fick sköta träningen själva under Janne Fagerstedts

ledning, noterar Hans Karlén. Klubbens första handbollsmatch spelades för övrigt den 11 december 1956 i Lv 2:s gymnastiksal mot Södertälje ungdomsgård. Det blev oavgjort, 12-12.

Redan 1958 hade sektionerna reducerats till handboll och bandy, men i gengäld hade flickor tagits in som medlemmar i föreningen, 18 stycken. De inledde sina med tiden mycket framgångsrika handbollsår med att besegra Saab i en vänskapsmatch med 5-0. Några år senare, 1962, koncentrerade sig RP på handbollssporten i och med att bandyn lades ner. Föreningen kom därefter att bli en fantastisk plantskola inom handbollen. Den utsågs till Sveriges mest framgångsrika förening på ungdomssidan, alltmedan herrlaget tog sig till spel i div. I och damerna avancerade till allsvenskan.

Ett glatt RP-gäng efter seger i damernas Cupvinnarcup mot holländska klubben Herschi. RP-laget nådde kvartsfinalen i sitt europeiska cupäventyr.

Inte nog med det – damlaget blev också svenska Cupmästare och spelade kvartsfinal i Europacupen för Cupvinnare. Och både dam- och herrjuniorerna blev svenska mästare under klang- och jubelåren på 1980-talet.

Listan på handbollsstjärnor som fostrats, blommat ut och spelat i RP kan göras lång: Magnus Andersson, Pierre Thorsson, Stig Lennart Olsson, Tone Süssly, Lena Rydqvist, Gunilla Olsson, Sara Eriksson, Helene Widström, Matilda Boson, Fanny Lagerström. Inte mindre än sexton RP-spelare har hittills medverkat i svenska A-landskamper i handboll!

Källor: 50 år med RP, minnesskrift 1957 – 2007.
Intervju med Hans Karlén.

Ungdomssatsning hos Hemgårdarna

En annan känd Linköpingsklubb med rötter i Hejdegården – Risbrinken är Hemgårdarnas BK. Klubben bildades 1962 på Risbrinksgården av ett idrottsintresserat gäng i korplaget Kravall. Vid inträdesansökan till Svenska Fotbollsförbundet ville man heta Kravall men namnet godkändes inte av förbundet.

En av lagets tränare, som tidigare varit med i Hemgårdarna i Helsingborg, föreslog då att klubben skulle kallas Hemgårdarna i Linköping. Så blev också beslutet, fastän namnet senare ändrades till Hemgårdarnas BK.

De flesta spelarna i klubben bodde i Hejdegården. Föreningens första medlemmar var Raymond Palm och Rolf Axén, den sistnämnde därtill klubbens förste ordförande. Tränade och spelade gjorde man till en början på Brigadfältet, d.v.s. nuvarande besöksparkeringen vid Universitetssjukhuset. Nästa hemmaarena blev Motorstadion i Ryd. Den har man därefter haft som träningsplan. Sedan 1993 har HBK Lycketorps IP som hemmaplan. Arenan invigdes med en match mot Grebo, där gästerna vann med 3-1. Premiärskytt för HBK var Ulf Lundgren, lagets kapten, som kom att spela 13 säsonger i klubben.

I seriesammanhang har det gått lite upp och ner för föreningen, vars stora gärning genom åren har varit satsningen på en stark ungdoms-

verksamhet. HBK:s fotbollsfilosofi har varit att ta hand om och producera egna talanger – genom att kunna skicka dem uppåt i seriesystemet har man möjlighet att skapa ett bra eget representationslag.

Det här var länge ett framgångsrecept och klubbens A-lag kunde hösten 2010 avancera till division 5. Trots att laget blev nia i serien under 2011 tvingades dock HBK att dra sig ur ”femman” 2012. För många seniorspelare valde att lämna klubben, som därmed måste avveckla A-laget. Även juniorverksamheten var för tunn och försvann 2012. Därför satsar föreningen vidare på ungdomssidan.

Hemgårdarna hade också ett bandylag som under en tid spelade i division 3. Laget slogs sedan samman med Cupol, som i sin tur gick ihop med Stångebro BK. Den sistnämnda klubben hörde för övrigt till de bästa i damallsvenskan i bandy på 1980-talet. Stångebro spelade t.o.m. SM-final 1986 och 1987 mot IF Boltic från Karlstad men förlorade vid båda tillfällena.

Källor: Östgöta Correspondenten och Östgöten.

City och Sportis

En annan intressant förening med rötter i området Hejdegården – Munkgärdet var Linköpings Sportklubb, gemenligen kallad ”Sportis”. Den hade bildats redan 1921, då man tog över verksamheten från den ett år tidigare startade klubben IF City. Med ”födelseåren” 1920-21 hörde klubbarna till de äldsta i Linköping. City hade dragits igång av ett antal idrottstokiga ynglingar som ville ha en egen klubb för att främst kunna syssla med friidrott och fotboll. Man höll till vid det s.k. klapphuset intill Stångån och vid ett större vedupplag strax bredvid. Om tomten och platsen var upptagen, t ex av hängande tvätt, fick de som tränade friidrott hoppa längd och tresteg på gatorna runt omkring. Det var låga anspråk på komfort!

Sammanslagningen av City och det blivande ”Sportis” innebar att man måste få fram ett nytt namn på klubben. Detta blev akut vintern 1921 när man skulle sätta ihop ett bandylag – för spel på Stångåns is – och därför ville ha en ”riktig” förening. Eftersom namnet City redan fanns registrerat i det nationella förbundsregistret (IF City i Eskils-

tuna) måste Linköpingsgrabbarna hitta på något annat namn på sin förening. Lösningen blev Linköpings Sportklubb. ”Sportis” fick en växlingsrik tid under de drygt tjugo år som klubben existerade. Den hade en mängd idrottsgrenar på programmet: fotboll, friidrott, handboll m.m. Föreningen var också en av stadens pionjärklubbar i ishockey och spelade turneringar mot Derby, Karle och LAIK (Linköpings AIK). Klubbens bästa tid var början av 1940-talet, framför allt i fotbollssammanhang, då man bl.a. mötte IFK Norrköping i intressanta duster. Laget spelade t.o.m. kvalmatch 1943 om en plats i Södra mellansvenskan. Men 1944 var ”Sportis”-eran slut och klubben slogs samman med LAIK. Då hade föreningen dock hunnit sätta viktiga avtryck i Linköpings idrottshistoria!

Kvartersgänget Stubb

Ett av de mera anonyma av fotbollens kvartersgäng från 1940-talet var BK Stubb. Laget bestod av grabbar som först bott i Tannefors men som kom att flytta över Stångån och Kinda kanal och bli bosatta i Hejdegårdsområdet när Munkgärdet skulle bebyggas. Stubb använde till en början en liten öppen plats utanför Risbrinksgårdens huvudbyggnad som sin fotbollsplan. Men ”arenan” fick stryka på foten när den nya vägen byggdes upp till Majelden. Stubb höll därför också till på Brigadfältet, som var ett populärt träningsställe för ett flertal klubbar.

Grabbarna i Stubb, som alla var födda kring 1930, bildade sin klubb efter andra världskrigets slut och deras gemensamma fotbollsäventyr kan skrivas till åren 1947-1952. Då väntade militärtjänstgöringen och ”Stubblivet” kom att upphöra. Men flera spelare fortsatte sin fotbollskarriär i andra klubbar. De flesta gick vidare till spel i Tannefors IF som t.ex. Hans ”Hasing” Samuelsson och Stig-Olof ”Lollo” Olofsson, som för övrigt senare hamnade i IF Saab. Andra välkända namn i Stubb var tvillingarna Hans och Lars Axén, Olle Tidblom – som dessutom var juniormästare i boxning – samt Gustav Almqvist, som efter sin aktiva fotbollstid blev lagledare för B-laget i Tannefors.

Stubb spelade som så många andra småklubbar utanför seriesystemet. De bjöd i stället in jämbördiga gäng till matcher och kunde sedan

besöka gästerna på deras hemort för returmöten. Då kunde det hända att man t.o.m. fick spela på Folkungavallen. Eller också blev det till att ta cykeln och trampa iväg t.ex. till Hovetorp eller Björkeberg för match. Spelardräkterna fick grabbarna skaffa själva så det blev ofta de enklast tänkbara, t.ex. de gymnastikbyxor som användes i skolan och därtill helst en röd tröja. Så småningom var det gula byxor som gällde. Klubbens träffpunkt och favorittillhåll var Hugo Docks konditori i hörnet av Atlasgatan och Valhallagatan. Där kunde Stubb diskutera kommande matcher i sitt speciella ”klubbrum”.

Efter fotbollsåren började för övrigt Gustav Almqvist en ny idrottskarriär som framgångsrik bowlare. Under många år var han en av Linköpings främsta, självskriven i bowlingens stadslag men också medlem av östgötalaget. Han har sysslat med sporten långt upp i åren men nöjer sig numera med pensionärsbowling, något som han ägnar sig åt också när dessa rader skrivs.

Sista bilden på BK Stubb från 1951. Övre raden från vänster: Hans Tell, Stig Olof ”Lollo” Olofsson, Hans Axén, Hans-Inge ”Hasing” Samuelsson, Curt Larsson och Gustav Almqvist. Knästående från vänster: Sven-Gunnar Landberg, Nils Karlsson (Tholmark), Olle ”Fesarn” Tidblom, Lars ”Korven” Rosén och Lars ”Glassen” Axén.

Källa: Intervju med Gustav Almqvist som också ställt bilder till förfogande.

En föregångare till LHC

Fotboll var basen för verksamheten i kvartersklubbarna i Linköping på 1930- och 40-talen. Men det fanns undantag. BK Robbi hörde dit. För grabbarna i klubben existerade bara ishockey.

Alla ungdomarna var visserligen engagerade som juniorspelare i Kentys fotboll, men då moderföreningen inte hade ishockey på programmet var det bara en sak att göra – bilda en egen klubb. Därför grundades BK Robbi år 1942. Det var enda chansen för killarna att få spela ishockey. Robbi kunde dock inte delta i något seriespel, eftersom det alltså helt enkelt inte existerade seriehockey i Linköping. Grabbarna i laget fick därför spela matcher mot andra kvarterslag, matcher som medlemmarna på egen hand organiserade. Och laget tränade och spelade där och då det fanns is – så var förutsättningarna.

Gänget i Robbi höll till vid Tinnerbäcken intill ett vedhuggeri som drevs av pappan till en av spelarna, Lennart Göransson. De övriga ”pionjärerna” var Rolf Hjorth, Hans ”Självis” Karlsson, Eric ”Sme’n” Johansson, Tore Johansson och B.-O. Johansson (senare Baard). En sammanhållande och drivande kraft i klubben var också Yngve Egerborn.

I två år var Robbi en självständig klubb. Men 1944 lockades man att ansluta sig till Linköpings AIK för att bli klubbens juniorlag i ishockey. Det som främst frestade ungdomarna var löftet om en rejäl hockeyutrustning, något som nästan lät gudomligt för grabbar som spelade med hoprullade tidningar som benskydd. Trots att LAIK-Robbi-gänget lyckades bli DM-mästare för juniorer under sin första ”riktiga” säsong blev det bara ett år för dem i Linköpings AIK:s dräkt. Kenty hörde av sig på allvar och ansträngde sig att få ta över Robbigänget. Man tyckte att föreningens fotbollsspelare också skulle representera dem i ishockey.

Kenty hade nämligen bildat en ishockeysektion 1945 efter en hel del velande inom klubben. Beslutet fattades sedan Svenska Ishockeyförbundet gett beskedet att Kenty kunde få köpa utrustning till sitt ishockeylag till reducerat pris. För en hel målvaktsutrustning behövde föreningen bara betala 25 kronor. Så i november 1945 överlämnade Robbi sin kassa till Kenty och därmed fanns ett fungerande ishockey-

lag i föreningen. För den nedlagda klubben, d.v.s. Robbi, ”utbringades ett fyrfaldigt leve”, som det lakoniskt heter i Kentys årsredogörelse.

Robbi blev på det sättet både A- och juniorlag för Kenty med debut i seriesystemet vintern/våren 1946. Det ishockeysugna gänget med rötter i Tannefors blev därmed också fröet till det LHC som i dag är ett av landets främsta ishockeylag.

Källa: Peter Torell: LHC – från BK Robbi till Elitserien.

Tvillingar på svensktoppen

Året var 1938. Vid Linköpingsmästerskapen i friidrott hade den 17-årige Sven Ljunggren presterat en vinnartid på juniorernas 400 meter som var klart bättre än vad seniorerna förmått. Under prisutdelningen var han tävlingarnas populäraste segrare. När han hämtade sitt pris möttes han av ”ett öronbedövande jubel”, enligt ÖC. Det här var början på en magnifik löparkarriär. Tillsammans med tvillingbrodern Olle kom Sven Ljunggren att på 1940-talet höra till toppskiktet i svensk friidrott.

Bröderna var födda 1921 i skånska Osby men kom tillsammans med föräldrarna, Nils Joel och Stina Ljunggren, till Linköping och studerade och tog studentexamen vid Högre Allmänna Läroverket, nuvarande Katedralskolan. Familjen bodde på Hejdegatan 5, d.v.s. nära slussen i Tannefors. Samtidigt med studierna tränade de friidrott målmedvetet, oftast på egen hand men med ett tränarbesök då och då. De engagerades raskt i IFK Linköping och därmed kom de att ha stor del i Linköpings dåvarande utveckling till uppmärksammad löparstad.

”Sven har de allra största förutsättningar att gå framåt”, spådde ÖC, och andra bedömare konstaterade att han hade en naturlig fallenhet för löpning och ägde en harmonisk och effektiv löpstil. ”En så elegant och smidigt löpande kvartmilare har Sverige aldrig haft”, skrev friidrottsexperten i Idrottsbladet Sven Lindhagen.

Sven Ljunggren slog igenom snabbast i eliten av bröderna genom att 1939 sätta personligt rekord på favoritdistansen 400 meter vid

skolungdomens mästerskapstävlingar i Stockholm. Året därpå tog han SM-guld på 400 meter och fick landslagsuppdrag i trelandskampen i friidrott mellan Sverige, Finland och Tyskland. Vilken internationell debut för 19-åringen inför ett fullsatt Olympiastadion i Helsingfors! Sven var naturligtvis ankaret i IFK Linköpings framgångsrika sprintergarde (tillsammans med bl.a. Bengt Wiktorsson och Osvald Andersson, landslagsmän på 100 resp. 400 meter). I stafett-SM på 4x400 m tog klubben bronsmedalj både 1940 och 1941. Dessutom vann Sven 1941 på nytt SM-guldet på 400 meter med nya östgötarekordet 48.9.

Inför 1942 års säsong bytte han emellertid stad och klubb. Han flyttade till Stockholm för att studera vid universitetet där och kom att tävla för SoIK Hellas. 1943 blev hans mest glansfulla år, då han var oslagbar i Norden på 400 meter genom att t.ex. vinna sitt tredje SM-guld på distansen och ta dubbelsegrar i friidrottslandskampen mot Danmark (200 och 400 m).

Samma år utsågs han till Stor grabb i friidrott. Hans personliga rekord noterades till 22,2 sek (200 m), 47,5 (400 m) – även svenskt rekord - och 1.50,7 (800 m). Rekordet på 400 meter stod sig i tio år. Det säger ganska mycket om Sven Ljunggrens kapacitet. Med ytterligare sex SM-medaljer för Hellas, däribland fyra guld i stafett, finns han alltjämt med på listan över friidrottens tio främsta SM-medaljörer genom tiderna

År 1946 flyttade Sven Ljunggren från Stockholm till Göteborg och Örgryte IS. Men flytten medförde att hans civila arbete kom att hindra honom från fortsatt rationell träning. När han dessutom drabbades av en muskelbristning lade han spikskorna på hyllan. Sven Ljunggren gick ur tiden 2004, 83 år gammal.

"Utmärkt ämne i alla grenar"

Tvillingbrodern Olle utvecklades litet långsammare än Sven och kom därmed igång senare med sin friidrottskarriär. Men när han tog vid efter brodern blev Olle Ljunggren en strålande medeldistansare. Under skoltiden prövade han många vitt skilda friidrottsgrenar, t.ex. 400 meter, häcklöpning, kulstötning och stavhopp. ÖC tyckte att han

Sven Ljunggren i kamp med dansken Niels Holst-Sörensen, guldmedaljör vid EM i Oslo 1946.

var ”ett utmärkt ämne i snart sagt alla grenar”. Han sporrades givetvis av broder Svens framgångar och tränade intensivt tillsammans med honom. Resultaten började också komma.

Han var med i IFK Linköpings bronslag i stafett-SM 1940 och 1941 och i det IFK-lag som 1943 satte svenskt rekord i stafett 1.000 m (100+200+300+400) med den charmanta tiden 1.56,8. Och han satte östgötarekord både på 800 meter och 400 meter häck, innan han 1944 följde Sven i spåren till Stockholm och universitetsstudier där. Han blev samtidigt klubbkamrat med brodern i Hellas och fick sitt genombrott i svenska eliten med SM-brons på 800 meter och guldmedaljer i stafett.

Det påstås ju att tvillingar har svårt att vara åtskilda under längre perioder. Det stämmer i Sven och Olle Ljunggrens fall. 1946 återfanns nämligen de båda i Göteborg, tävlande för Örgryte. Det blev ett

bra friidrottsår för Olle. Han segrade på 800 m i landskampen mot Finland och var bara två hundradelar från att ta medalj i 800-metersfinalen vid EM i Oslo. Året därpå tog Olle SM-guldet på 800 m och var med i den svenska friidrottstrupp som gjorde en framgångsrik turné i Sydamerika. Hans karriär avslutades med en stark insats på 800 meter vid OS i London 1948. Här var han hårfint nära en finalplats.

Olle Ljunggren beskrevs som ”vår främste taktiker på 800 meter”. Han förivrade sig aldrig och ”satte in sin spurt i rätt ögonblick”. Han hade, liksom brodern Sven, kunnat fortsätta sin löparkarriär i flera år, men den civila gärningen fick gå före. Olle Ljunggren avled 2003, 82 år gammal.

Framgångsrika IFK-are från början av 1940-talet. Stående från vänster Olle Ljunggren, Sven Arnell, Hans Lönnberg (friidrottsledare), Helge Andersson och Sven Ljunggren. Knästående från vänster Bengt Viktorsson, Yngve Andersson, C.G. Hedengran och Gustav Broman.

Källor: IFK Linköping minnesskrift 1913-1988.
ÖC och Idrottsbladet.

En sensation i Prag

Det bodde sju systrar på Hejdegatan 16 i Linköping hos Sam och Zidonia Lovén. Den äldsta dottern i familjen, Margit, var född 1906 och den yngsta, Gunhild, 1920. Systrarna var mångsidigt begåvade, flera av dem kom att bli framstående i idrottssammanhang.

Här hade de nog anlag efter pappa Sam. Han hade flyttat med sin familj från en lärarbefattning i Växjö till Linköping och en tjänst i svenska, tyska och teckning på seminariet på Östgötagatan. Han var dessutom mycket idrottsintresserad och deltog själv i en rad aktiviteter, bl. a. som simlärare på somrarna och flitig och framgångsrik orienterare.

Naturligtvis stöttade han sina döttrar i deras intresse. Det började i tidig skolålder. Skidåkning var en favoritsport hos Lovéns. I mitten på 1920-talet vann Margit DM på 10 km och tillsammans med systrarna Rosa och Brita tog trion också lagsegern. Margit kom vid ett annat tillfälle tvåa på 10 km i Götalandsmästerskapen.

Mest framgångsrik på idrottsbanan blev Brita. Hon var en centralfigur i Linköpings AIK:s (LAIK) damidrottssektion, både vad gällde friidrott och bandy. Och år 1930 erövrade hon en olympisk bronsmedalj! Det handlade inte om ett ”reellt” OS-brons utan om en tredjeplacering för Brita på 800 meter i den s.k. damolympiaden i Prag. Det var internationella kvinnliga idrottsspel som kom att arrangeras vid fyra tillfällen: Paris 1922, Göteborg 1926, Prag 1930 och London 1934.

Förutom Brita Lovéns mycket överraskande medalj tog svenskorna ytterligare tre poänggivande placeringar i Prag. Britas prestation blir desto mer imponerande som hon satte ett förnämligt personligt rekord med tiden 2.24,8, bara fyra sekunder från det gällande världsrekordet för damer på distansen 800 meter. Det är för övrigt alltjämt en mycket gångbar notering i östgötsk damfriidrott, mer än 80 år senare! Stafetter av olika slag var på modet i slutet av 20-talet. Här var LAIK-flickorna ofta i östgötsk topp med många segrar, bl.a. i de populära Dagbladsstafetterna i Norrköping och med DM-vinster med östgötarekord. Brita Lovén sprang naturligtvis sista sträckan. ”En fägnad för ögat att följa LAIK-ettans överdådiga löpningar”, skrev Östgöten.

På bandyarenan spelade Brita och systern Rosa Lovén framträdande

roller i LAIK-laget, som tränade flitigt både landbandy, på Roxens is, på kärren kring sjön eller på isbana i staden. Efter två knappa förluster på bortaplan mot Stockholms kvinnliga bandyklubb, landets bästa, fick LAIK och Lovénflickorna sin revansch med en 1-0-seger mot konkurrenten. När man därtill besegrade det andra ledande Stockholmslaget Artemis med 3-1, kunde LAIK-flickorna moraliskt sett räkna sig som svenska mästare. Samtidigt konstaterade bandyoraklet Torsten Tegnér (TT) i Idrottsbladet att han hade sett ”Sveriges snyggaste bandylag”!

I början av 1930-talet kom flera av de bästa damidrottarna i LAIK att avsluta sina idrottskarriärer, bl. a. Brita och Rosa Lovén. Därmed var också de första gyllene åren på damsidan i klubben förbi. Men systrarna från Hejdegatan 16 har onekligen satt sina spår i östgötsk idrottshistoria.

Sam Lovén med sina fem äldsta döttrar, samtliga segrare i sina klasser på skidans dag i Linköping 1928. Från vänster ses Sylvia, Brita, Rosa, Barbro, Margit samt pappa Sam.

Källor: LAIK, jubileumsskrift 1948.
Håkan Qvists artikel ”Konstnären Idun Lovén”.

Violinist med bandyklubba

Bandy har under årens lopp varit en av favoritsporterna bland idrottsklubbarna i Linköping. Derby och Linköpings AIK (LAIK) var länge de ledande och de båda klubbarna blev också snabbt kända utanför länets gränser.

En av de namnkunniga spelarna under 1920- och 30-talen var Sven Pettersson, ”Vikingen” kallad. Han började sin bandybana i Derby men flyttade över till LAIK, där bandyn var en paradgren. Klubben hade blivit flerfaldig DM-mästare och på 1920-talet varit tre gånger i semifinal i bandy-SM.

Men Sven Petterssons övergång till LAIK blev mycket omdiskuterad. Kritiken mot ”värvningen” sköt in sig på att ”Vikingen” övergav Derby, ”arbetarklubben”, för att spela med LAIK, ”läroverkslaget”. Eftersom Sven Pettersson i sitt yrke var svetsare på ASJ var det ju nästan snudd på förräderi att lämna Derby. Men ”Vikingen” tog det hela med ro och blev en mycket viktig kugge i LAIK-bandyn långt in på 30-talet. Han spelade centerhalv och var en tuffing på plan, en energisk och hård motståndare att möta.

Sven Pettersson föddes i början på 1900-talet och bodde hela sitt liv i Hejdegården med uppväxt på Odengatan 1 (numera Eddagatan). Senare flyttade han till ett hus på Risbrinksvägen, ägt av pappan Erik Pettersson. Från föräldrarna hade han fått en annan, mjukare talang – om man nu skall jämföra med det hårdhänta bandyspelandet. Hans pappa var nämligen mycket musikalisk och mamman Ameli spelade violin. Så Sven gick i moderns fotspår och lärde sig hantera violin. Han kom att spela i en dansorkester som framträdde på Frimurarehotellet. Och från hotell- och restaurangbranschen hämtade han för övrigt sin hustru Agda, servitris på restaurang Druvan.

Skicklig bandyspelare, svetsare och violinist – Sven Pettersson hade alltså flera strängar på sin lyra. Han har också fått ett eftermäle på grund av att han hade en sommarstuga i Järnlunden. Platsen fick namnet Petters udde. Det kallas den än i våra dagar.

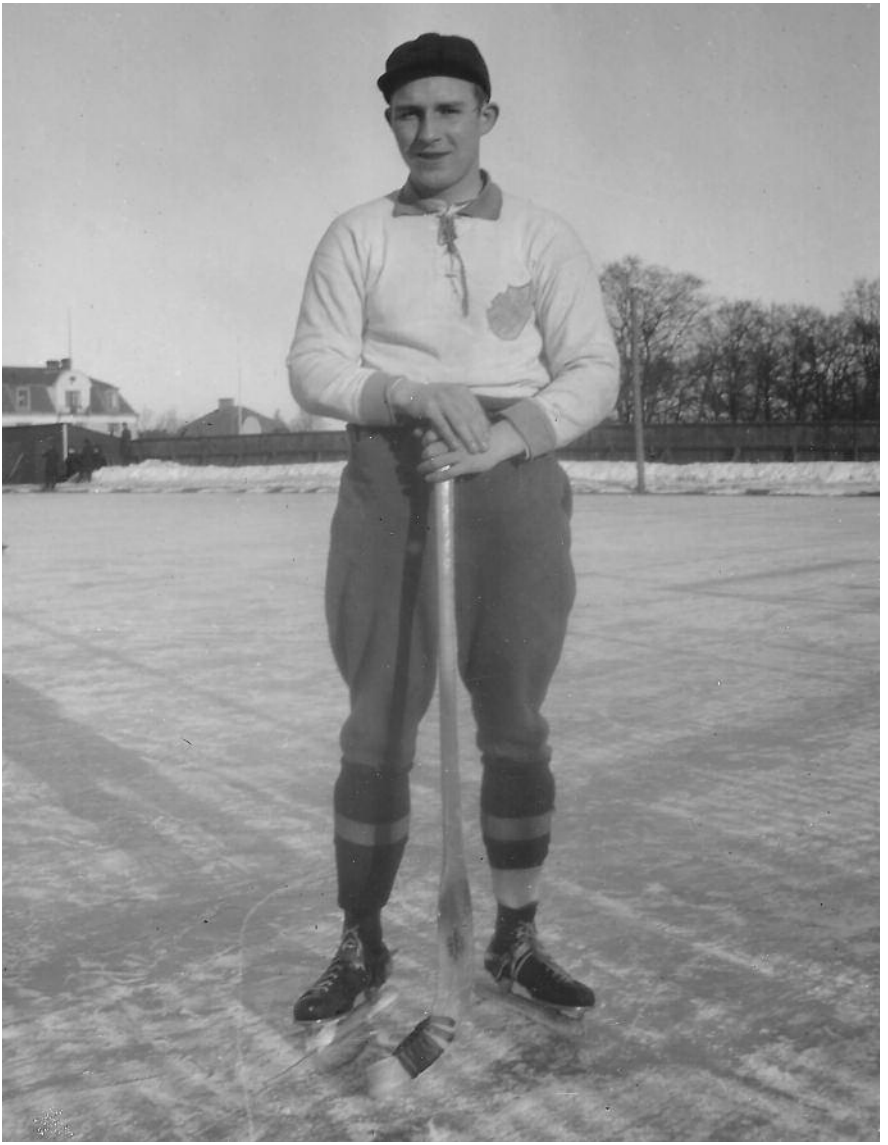

Sven ”Vikingen” Pettersson lär ha fått smeknamnet på grund av sitt resoluta spel på bandyplanen.

Källa: Intervju med Arne Blidvall.

14. Willa Persbo

Thomas Mickelstrand

Persbo och Persbolängan hösten 2011

På Risbrinksgatan 21 ligger ett av stadsdelen Hejdegårdens äldsta bostadshus. Det fick tidigt namnet Persbo och ligger idag inträngt mellan nybyggda och moderna huskomplex. Den gamla villan har genom åren bytt skepnad och det är idag väldigt lite som är sig likt från förra sekelskiftet. Den gamla Persbolängan är dock bevarad och vittnar om husets ursprungliga yttre. Med hjälp av gamla fotografier och de uppgifter man kan finna i olika arkiv ska jag försöka berätta om huset och de människor som levt och verkat på gården.

Per i Persbo

År 1876, fem år efter det att Kinda kanal stod färdig, lät byggmästaren Per Johan Dahlgren bygga ett bostadshus och uthus på mark som avsöndrats från Hejdegården i Tannefors. Huset fick namnet Persbo

I mitten av bilden ser vi gården Persbo omkring år 1900 med uthuslängan till höger. Bild Linköping.

efter dess byggherre. Den 49-årige Dahlgren som var ogift flyttade in i den nybyggda villan året därpå med sin syster och sin gamla mor. Under några somrar med början år 1879 hyrde Dahlgren ut den som sommarbostad till studenten och f.d. kontoristen Axel Fredrik Alm som ärvt hela 30.000 kronor. Vintertid hyrde Alm och hans familj våning inne i Linköping. Alm omgav sig med tjänare och levde stort. Vid ett tillfälle lär han ha sänt bud till järnvägsstationen för att tåget skulle vänta på ”kapitalisten Alm”. Han levde över sina tillgångar och förlorade med tiden hela sin förmögenhet. År 1881 flyttade familjen Alm till Norrköping.

Dahlgren sålde år 1884 Persbo till den 69-årige f.d. jägarmästaren Ernst Otto Lauritz Hoppe. Han blev änkling 1889 men bodde kvar i Persbo fram till sin död år 1892. I september 1895 såldes Persbo till vinhandlare Viktor Eklund för 8.000 kronor. Eklund var en känd person i Linköping då han var källarmästare vid hotell Drufvan.

Den falske metodistpastorn

Eklund bodde förmodligen aldrig i Persbo eftersom han redan i oktober sålde fastigheten till lantbrukaren R. Johansson-Röhlander för 9.500 kronor varav Röhlander betalade 1.200 kr kontant. Röhlander hade inte pengar nog att betala hela köpeskillingen men lyckades ändå få kredit för att köpa två kor, en häst samt en parvagn. Han lät även möblera villan med viss elegans. Alla inköp gjordes på kredit. Röhlander påstod sig vara metodistpastor och startade i januari år 1896 missionärsskola i Persbo för utbildande av diakoner och missionärer. De två elever han hade i missionsskolan kände sig dock lurade och slutade. Till sist kom verkligheten i fatt den falske metodistpastorn. Då kronolänsmannen kom till Persbo i maj år 1896 hade han flytt fältet. Kvar i Persbo lämnade han sin hustru och sina två minderåriga barn. 1april 1897 hölls en exekutiv auktion av Persbo. Vem som köpte villan är okänt men det var arbetaren Gustav Kihlström med familj som bodde i villan som hyresgäster fram till november 1899.

Per Erik Rosén och Elsbeth Rauschenbach

I maj år 1892 flyttade den 39-årige Per Erik Rosén till Tannefors. Han kom närmast ifrån Stockholm, där han bott ett år utan att få någon riktig anställning. Rosén hade kapital nog för att bli delägare i Kvarnaktiebolaget i Tannefors. Han flyttade in i en bostad alldeles intill Bolagskvarnen.

I december år1894 kom det nya hyresgäster och grannar till Rosén. Det var änkan Rauschenbach och hennes barn som flyttade in. Amanda Rauschenbach hade arbetat i 20 år i bröderna Österbergs tricotfabrik men nu var hon änka sedan tre år tillbaka. Hennes man verkmästaren Theodor Rauschenbach hade drunknat en lördagskväll i september 1891. Familjen drabbades hårt då Rauschenbach saknade livförsäkring. Av boupptecknigen framgår det att fabrikör August Österberg blev barnens förmyndare. ”Deltagandet med den af ett så hårdt slag drabbade familjen är allmänt”, sa Österberg till Östgötaposten.

Amanda Rauschenbachs 16-åriga dotter Elsbeth fick hjälpa modern med hushållssysslorna samt att ta hand om de tre yngre bröderna Theodor, Richard och Eugen. Då Per Erik Rosén var granne med familjen så föll det sig naturligt att han med åren lärde känna familjen Rauschenbach väldigt väl.

Per Erik Rosén hade under de år han bott i Tannefors skaffat sig en bra ställning med god ekonomi. Han hade blivit delägare i Erikssons Valskvarn och titulerades disponent. Han var dessutom kontorschef på Erikssons kontor som låg på Stationsgatan.

Trots att Rosén var 24 år äldre än Elsbeth Rauschenbach så valde hon att tacka ja då han friade till henne. Om detta var resultatet av ömsesidig kärlek eller om Elsbeth såg Rosén som ett gott parti, får vi aldrig veta.

År 1899 tog paret ut lysning och samma år flyttade Rosén och hans unga trolovade till en egen ståndsmässig bostad. Flytten gick till andra sidan slussen.

Familjerna Rosén och Rauschenbach flyttar in i Persbo

Den 16 november flyttade Per Erik Rosén och Elsbeth Rauschenbach in i Persbo. Deras nya adress blev nu Risbrinksvägen 6. Med i flytten följde Elsbeths mor Amanda och de tre yngre bröderna. Amanda blev hushållets hushållerska och fick ett eget rum i villan. Den 14 juli år 1900 hölls bröllopet mellan den 23-åriga Elsbeth och den 47-årige Per Erik. Själva bröllopscermonin genomfördes i trädgården vid Persbo. Per Erik Roséns svåger, prästen Ljungqvist, vigde paret. På kvällen bjöds den stora skaran av bröllopsgäster på supé.

Rosén påbörjade genast en renovering av huset. Han förbättrade dammarna i trädgården samt installerade vattenledningar, klosett och badrum i stora villan. Efter moderniseringen fick huset nu namnet Willa Persbo.

Han inredde även flera lägenheter i uthuslängan som tidigare endast haft en lägenhet i nedre änden. Dessa lägenheter hyrdes ut till fabriksarbetare i Tannefors fabriker. I längan bodde i början av 1900-talet bl.a. kvarnarbetaren Karl Reinhold Ekström från Stockholm och den unga trikåsömmerskan Anna Maria. Hon var dotter till gårdskarlen Anders Fredrik Andersson. Här bodde även målaren och kvarn-

Persbolängan. Bild Linköping.

arbetaren Ernst Gustaf Jansson med hustru och två barn. I kyrkoboken kan man läsa att deras barn var odöpta och att hela familjen anslutit sig till ortens baptistförsamling år 1903.

Tannefors kvarnby hade vid denna tid utvecklats till ett modernt industrisamhälle. Ingenjör Zander från Stockholm hade 1899 gått in som ägare till flera av Tannefors fabriker och 1902 hade Rosén varit delaktig i startandet av Linköpings Tricotfabrik tillsammans med bl.a. kompanjonen Erik Eriksson. År 1904 omvandlades Erikssons Valskvarn till aktiebolag där Rosén fick plats i bolagsstyrelsen. Samarbetet med den framgångsrike Eriksson gjorde att Rosén klarade sig undan Zanders stora konkurs år 1905.

Erikssons Valskvarn till vänster och Persbo högst uppe till höger i bild.

Hemma i Willa Persbo utökades familjen Rosén 1904 med dottern Greta och två år senare föddes sonen Erik. Familjelyckan blev dock kortvarig. Då Erik var dryga året avled Per Erik Rosén hastigt, 54 år gammal. Hustrun Elsbeth lämnades ensam med två små barn.

ASJ-kontor i Persbo

Vid sidan av noteringarna om familjen Roséns upplevelser och öden i början av 1900-talet finns det en speciell anledning att uppmärksamma Willa Persbo och Persbolängan vid den aktuella tiden. År 1907 etablerades nämligen ASJ, AB Svenska Järnvägsverkstäderna, i Tannefors. Det skulle bli det ledande företaget i Linköping parallellt med Saab.

Då man inte hade någon kontorsbyggnad färdig på Råberga-området, där företaget skulle placeras, måste man hitta en tillfällig lösning för kontorsverksamheten. Lösningen blev Persbo, där ASJ alltså fick sitt första affärskontor. Där stannade man i ett år till 1908, då kontorshuset i Råberga kunde invigas och även de första verkstadslokalerna hade byggts klara.

Det var bröderna Erland och Carl Johan Uggla som grundade ASJ efter det att de lämnat sina anställningar vid Södertälje Verkstäder. Ett antal arbetare och tjänstemän flyttade med dem och kom i flera fall att få viktiga poster inom ASJ. En av dem var västgöten Carl-Gustaf Friman, född 1871. Han hade varit kontorschef i Södertälje.

Friman flyttade till Linköping – och just till Persbo – i september 1907 tillsammans med sin fru och två döttrar. Familjen bodde därmed i samma hus som affärskontoret låg i. Friman blev kamrer i det nya företaget och var bröderna Ugglas närmaste medarbetare. Han stannade vid ASJ till 1924 då han och familjen flyttade från Linköping.

En rundvandring i Willa Persbo

Med hjälp av Roséns bouppteckning från år 1907 ska vi nu göra en rundvandring i Willa Persbo, rum för rum. De i bouppteckningen nämnda möblerna och föremålen får hjälpa oss att få en bild av hur det Rosénska hemmet såg ut i början av 1900-talet.

Willa Persbo i vinterskrud. Privat.

Förstugan

Om vi kliver upp för trappan och in i huset kommer vi först till förstugan. I detta lilla utrymme hängde en ampel och på golvet stod två sardiner (lådor) innehållande käppar. Förmodligen användes dessa av Rosén då han var ute på promenad. Här fanns även en borstväska och en trappstege. I ett fönster stod en blomkruka. Från förstugan kunde man sedan ta klivet in i tamburen.

Tamburen

Där kunde man se en spegel med borste. Intill stod en borstväska med borstar, en handskkorg och ett paraplyställ. Här fanns också ett tvättställ med kärl där familjens medlemmar kunde tvätta av sig lite grann då de kom hem. Mot en vägg lutade två flaggor som man säkert kunde montera upp i samband med bemärkelsedagar eller flaggdagar. Från tamburen kunde man gå ut på verandan.

Verandan

Här fanns en korgmöbel som bestod av två soffor och två stolar samt ett bord. I fönstren hängde persienner som man kunde dra för då solen blev för stark. I hörnen stod piedestaler med växter. Exotiska palmväxter var på modet och var vanligt förekommande i finare hem.

Elsbeth hade även en samling med kaktusar som hon gärna visade upp för besökande.

Matsal, kök och kökskammare

På nedre botten fanns en matsal där familjen samlades till måltider då man inte hade gäster på besök. Här fanns det stolar till minst 18 personer, en soffa, tio wienerstolar och åtta pinnstolar. Bordet stod intill fönstret och porslin förvarades i ett skåp och i ett skrin. På väggen hängde ett väggur och här fanns även två blomställningar med fyra blomkrukor. I anslutning till matsalen fanns kök och en kökskammare. I kökskammaren stod en soffa och en turistsäng.

Stora salen

Husets hjärta var stora salen där familjen umgicks med gäster i samband med bjudningar och middagar. Det var detta rum som skulle visas upp och eftersom Rosén hade god ekonomi och hög ställning i staden så var det säkert prominenta gäster som kom på besök.

I rummets mitt stod matbordet med utdragsskivor vilket gjorde det möjligt att ha många gäster till bords. Runt bordet kunde man placera de tolv stolar som fanns i rummet. Till vardags var bordet förstås mindre och många av stolarna ställdes då vid väggen. Intill väggarna stod ett fönsterbord och bord med speglar. Här fanns även serveringsbord och brickhylla.

Gästerna kunde efter avslutad middag sitta ned i någon av de två sofforna eller i en av de två emmafåtöljerna. I ena hörnet fanns en ståtlig kakelugn med kakelugnsställ och tillbehör. I taket hängde en vacker ljuskrona av mässing och på väggarna hängde tavlor och ett väggur. För de tre dörrarna fanns draperier.

I detta stora och påkostade rum låg även ett nytt album med fotografier av familj och bekanta. Fotografikonsten var fortfarande en nymodighet i början av 1900-talet och man visade säkert upp sina fotografier för gästerna.

På fotografiet av stora salen i Persbo hösten 1906 syns särskilt de tidstypiska medaljongtapeterna och gångmattorna på den rutmönstrade korkmattan. På väggen i bakgrunden hänger vägguret knappt synligt bakom den stora palmväxten. Till vänster ser vi den s.k. byffén, som

var ett större skåp med vitrindel för glas och porslin, belamrad med silverkaraffer. En annan vacker detalj är de svarta och bemålade stolarna. Fotografiet är taget från den del av rummet där soffor och emmafåtöljer stod.

Stora salen; Eugen, Elsbeth, sonen Erik, Amanda Rauschenbach, Rosén och dottern Greta hösten 1906. Privat.

Förmaket

Förmaket var ett rum i anslutning till stora salen. Där kunde familjen och gäster samlas före och efter måltiderna. I förmaket fanns sex klädda stolar, en soffa med kuddar och tre mindre bord. Trivselfaktorn i förmaket ökade tack vare den öppna spisen. Framför den stod en eldskärm och en stoppad braspall med överkast. I rummet fanns även piedestal med bilder och en piedestal med blomkruka. Längs ena väggen stod en spegel med marmorskiva och på väggen hängde sammanlagt tio tavlor. Säkert var några av tavlorna i rummet målade av hustrun Elsbeth. Hon hade en egen ateljé på övervåningen och än i dag finns det kvar tavlor och teckningar som visar på hennes goda konstnärliga förmåga.

Rummet lystes upp av en ljuskrona i taket och en pelarlampa. Här fanns även en liten hylla på vilken det stod ett fotografi och två små tavlor. Bouppteckningen berättar även om ett skuret skrin som lär ha funnits i detta rum. Rummets fönster doldes delvis av gardiner med konsoler och i anslutning till dörrarna hängde dörrdraperier. I rummet fanns även en chiffonjé där man förvarade böcker. Givetvis fanns där även en spottkopp.

Del av stora salen. I bakgrunden skymtar förmaket. Notera unionsflaggan på bordet. Privat.

Herrns rum

I Roséns eget rum stod ett skrivbord med ljusstakar och skrivdon samt en skrivstol med dyna. Då Rosén var bokhållare behövde han säkert göra en del skrivarbeten i hemmet. I rummet fanns även en inventionssoffa eller paneldivan som den också kallas. Den är en soffa med hög rygg som avslutas med en mindre hylla med plats för prydnadssaker. Möbeln kom på modet under 1800-talets sista årtionden. Ofta var dessa soffor en bäddsoffa som kunde göras om till en bädd.

På landsbygden fick dessa soffor en paradplats i vardagsrummet medan den i högreståndsfamiljer ofta placerades i herrns rum.

I rummet fanns även tidningshylla, fotlampor, piedestal med blomkruka, spegel, träbricka och dörrdraperier av ylle. Det fanns även en spottlåda på golvet. När det under 1800-talet blev vanligt att ha mattor gjorde också spottlådorna sitt inträde i svenska hem. Man kunde inte längre som förut spotta varsomhelst på golven. Spottlådor av mässing blev vanliga och tillverkades i stor skala bland annat på Skultuna bruk. Spottlådorna var fyllda med sand och enris. Att spotta ansågs naturligt och hälsosamt, det rensade kroppen. Att spottkopparna var bacillspridare förstod man inte förrän långt senare. Ända fram till andra världskriget förekom emaljerade spottkoppar runt om i landet. Rummet nyttjades även av andra familjemedlemmar då där fanns symaskin och två barnstolar. Tydligen fick barnen Greta och Erik sitta med då mor sydde och far satt vid skrivbordet.

Gamla fruns rum

Svärmodern Amanda Rauschenbach hade ett eget rum som låg mitt emot herrns rum. I passagen mellan dessa rum fanns en spegel med hylla samt några nattkärl. Väl inne i gamla fruns rum fanns en inventionssoffa, två taburetter/pallar med överdrag, fyra stolar, divanbord, ett prydnadsparasoll, två små vykortsskrin, spottlåda med spjällsnöre och en palmväxt. Även Amanda hade konstnärliga intressen då det i hennes rum stod ett pianino och ett notskåp med noter och bilder. Pianino är ett mindre piano.

Ateljén

Vi går nu en trappa upp till övervåningen. Elsbeth var duktig på att måla och därför fanns det även ett rum avsett för hennes konstnärliga intresse. Rummet som kallades ateljén innehöll ett dockskåp, ett skåp med måleriattiraljer, två vita taveldukar, ett notsäll med mönstertidningar, sju stycken påbörjade möbeltyg till en soffa och sex stolar, en sardin (en slags låda) och en knyppeldyna. Elsbeth var uppenbarligen väldigt kreativ och förutom måleri så klädde hon gärna om möbler. Då dockskåpet stod i detta rum förefaller det som om barnen hade tillträde till detta rum. Det var säkert praktiskt att barnen fick leka i sin mors närhet då Elsbeth ägnade sig åt sina sysslor.

Sängkammaren

Per Eriks och Elsbeths sovrum dominerades av två imperialsängar. Intill sängarna stod två nattduksbord på vilka det stod två elektriska lampor. Rosén hade gjort en omfattande renovering av huset då han flyttade in 1899 och att det fanns indragen elektricitet får räknas som både modernt och lyxigt vid denna tid. Rosén hade säkert fått hjälp av O.F.F. Gyllenhammar som var Tannefors egen uppfinnare. Han hade sett till att flera av Tannefors fabriker fått elektricitet installerat. Han hade även hjälpt flera Tanneforsbor att få el indragen i sina villor. I händelse av att det elektriska inte fungerade varje afton fanns det även två ljusstakar. I rummet fanns även två barnsängar. Eftersom barnen Greta och Erik endast var tre och ett år gamla var det kanske praktiskt att låta dem sova i samma rum som föräldrarna, men nattsömnen torde ha blivit störd tämligen ofta.

I rummet stod dessutom en lavoar, som var ett stort fint tvättställ med ett lågt skåp och en skiva av marmor. På lavoaren stod ett handmålat handfat samt en handmålad vattenkanna. Intill lavoaren hängde en handdukshållare. På väggen hängde en spegel med hylla. Här hade Per en handspegel och sina rakdon. Elsbeth hade även en toalettbyrå i vilken hon kunde förvara sina saker och det fanns även en avdelningsskärm bakom vilken Elsbeth kunde klä om. Rummet värmdes upp av en kakelugn och framför denna stod en eldskärm. Det var viktigt att hålla rummet varmt kalla vinternätter och därför fanns där även termometer så att man kunde kontrollera rumstemperaturen tidiga morgnar. Rummet var dessutom möblerat med fyra stolar med överdrag, två mindre bord samt en schäslong. I parets sovrum stod även ett litet sybord med korg och duk. Här fanns också en liten träask och en liten bytta.

Trädgården

Trädgården som omgav Willa Persbo kan vid denna tid mer liknas vid en park. En prydligt krattad grusgång ledde upp till huvudbyggnaden och mitt framför entrén fanns en rundel där ett träd var planterat. I trädgården fanns fruktträd, bärbuskar, häckar och blomsterrabatter. De många fruktträden gjorde att man lätt kunde finna skugga soliga och varma sommardagar. I sluttningen ned mot Stångån fanns en

trädgårdsdamm. På gården var ett antal tjänstefolk anställda, bl.a. gårdskarl och pigor. Det var säkert ett omfattande arbete att hålla trädgården i gott skick. Till sin hjälp hade gårdskarlen både gräsklippningsmaskin och häcksaxar. Ingen kunde säkert undgå att höra kacklet och galandet från gårdens 42 höns och två tuppar. I det gamla brygghuset hade man bykkärl och tvättbrädor. Det var alltså där som tjänstefolket tvättade herrskapets kläder. På vinden förvarades barnens gungbrädor. Dessa togs säkert fram under sommarhalvåret. De vuxna spelade gärna krocket på grusplanen framför villan. Detta sällskapsspel kom ursprungligen från Storbritannien och blev uppskattat i högreståndsfamiljer. Svenska familjer med god ekonomi och hög ställning anammade gärna den brittiska överklassens livsstil.

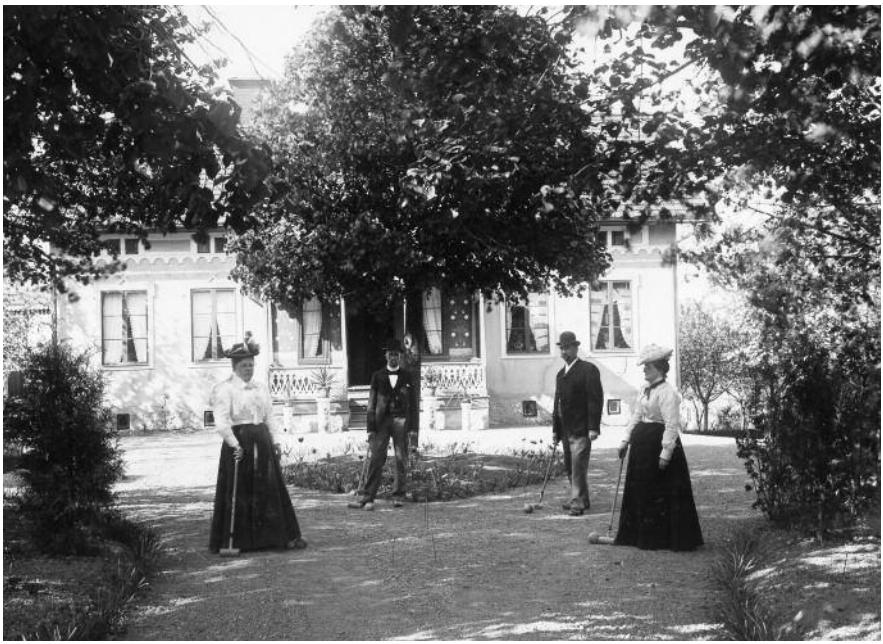

På bilden ser vi Elsbeth Rosén, Eugen Rauschenbach, Per Erik Rosén och änkan Amanda Rauschenbach spela krocket framför Willa Persbo.
Privat.

Epilog

Elsbeth och barnen bodde kvar i Persbo efter Per Erik Roséns bortgång. Elsbeth gifte 1909 om sig med sjökaptenen Ernst Svensson som bl.a. var befälhavare på fartyget Göta kanal II. Åren 1910 och 1913 föddes döttrarna Aiwy och Sonja. Familjen Svensson flyttade år 1930 till Norrköping. Gården såldes till slaktaren A.F. Boström, som år 1931 sålde den vidare till Johansson från Hövelsby. På 1940-talet byggdes fastigheten om och rymde flera lägenheter. Den panelbeklädda exteriören ersattes med puts och huset fick ett funkisliknande utseende. I dag är det endast den kulturminnesbevarade Persbolängan som vittnar om gårdens ursprungliga utseende. I trädgården står dock fortfarande kvar ett antal hundraåriga äppelträd och vid dörrentrén på husets baksida finns en gammal kvarnsten som påminner om Tannefors kvarnbys glansdagar.

Gammal kvarnsten på baksidan av huset. Privat.

Källor: Mantalslängd Stockholms stad, 1892.
St. Lars kyrkoarkiv (vigsellängd, födelsebok, dödbok, husförhörslängd, inflyttningslängd).
Hanekinds, Åkerbo och Bankekinds härad, Bouppteckning för Per Erik Rosén, 1907.
Gyllenhammar O.F.F., Anteckningar 1857-1937, Östergötlands länsmuseum.
Bild Linköping, bilddatabas med Linköpingmotiv.
Tannefors hembygdsförenings arkiv.
Karta över kvarnbyn, 1928, historik Lennart Aronsson.
Artiklar ur: Östgötaposten, Östergötlands Weckoblad, Östgöta Correspondenten.
Persson Per, Historia II uppsats *Tannefors kvarnby – en kvarnbys utveckling, nedgång och fall*, Linköping, 1992.
Öberg Bengt, *Kraften i Tannefors*, Bookwell, Finland, 2009.

Bilaga 6: Förteckning över personer boende i Persbo 1900-1911.

15. Persbolängan – Hejdegårdens äldsta bevarade trähus?

Håkan Qvist

Efter Johansson från Höversby, strax norr om Björsäter, förvärvar disponent Einar Karlsson med hustrun Elisabeth fastigheten Persbo. Detta var någon gång på 30-talet. Einar kom närmast från Ljungs socken och drev Tannefors Trävaruaffär, i folkmun kallad Bonnsågen. Den låg vid korsningen G:a och Nya Tanneforsvägen. Familjen Karlsson bodde på undervåningen och i en tvåa på övervåningen bodde familjen Arthur Johansson samt i en enrummare Ivan Andersson. Ivan var kamrer på Trävaruaffären, senare LT Trä. Arthur Johansson var bror till Elisabeth och firmans chaufför.

Utefter tomtens östra sida ligger en långsträckt tvåvånings länga kallad Persbolängan. Väster om längan låg ett något mindre uthus med vedbodar och torrdass i ena änden och ett plåtslageri i andra änden. På nedre botten bodde plåtslagaren Ahlgren med familj i en etta. På övervåningen fanns tre lägenheter. Från 1952 hyrde arbetaren på trävaruaffären Nils Rydstedt och hustrun Gun en tvåa över Ahlgrens. Gun berättar att de hade en äldre dam vid namn Emma Lundin och en ålderman Göransson som grannar i var sin enrummare. Göransson hade tidigare arbetat på Valskvarn. När ettorna blev lediga kunde Nils och Gun slå ut väggarna och få bättre plats för sig och barnen. Lägenheterna värmdes alla med vedeldade köksspisar och kakelugnar. Där fanns också en vedeldad tvättstuga på nedre våningen. Tvätten fick man hänga på uthusets vindsvåning. På vintern kunde det ta flera veckor innan tvätten var torr. Övriga ytor i bottenplanets mitt hyrdes av PG Svenssons Möbler liksom senare också den lägenhet som Ahlgrens bebott.

Bostadsstandarden var inte den bästa efter dagens mått men så var det på den här tiden, menar Gun. Bättre blev det 1971 då Rydstedts övertog Arthur Johanssons lägenhet i huvudbyggnaden. Senare byggdes de två lägenheterna på övervåningen ihop. Änkan Elisabeth bor

Persbolängan efter ombyggnaden. Bild på Persbolängan i äldre tider, se föregående artikel.

kvar på nedre våningen till 1976 då hennes brorsdotter Ann Mari Johannesson ärver Persbo. Ägaren till Mobergs Möbler, Bo Fredriksson, övertar fastigheten och 1988 blir fastighetsbolaget Prevoluta ägare. 1990 invigs de nya utställningslokaler som tillskapats i Persbolängans tidigare bostadsutrymmen. Kakelugnarna pryder fortfarande sin plats. I samband med fastighetskrisen 1993 sätts Prevoluta i konkurs. Konkursboet Mobergs Möbler köps upp av Hans Davidsson och Leif Johansson, innehavare av Mantorps Möbler. Familjen Rydstedt hyr sin lägenhet till 1991.

Persbolängan är en av de äldsta träbyggnaderna från sin tid som fortfarande finns kvar. I en kulturhistorisk byggnadsinventering som gjordes av Länsmuséet 1982-1983 bedömdes längan tillhöra klass B. Det innebär en byggnad av väsentlig och/eller miljömässig betydelse. I det aktuella planförslaget har uthuset fått beteckningen ”q”, vilket innebär att det inte får rivas. På 1990-talet planerades för sanering av kvarteret Skulptören och uppförande av nya bostäder. Persbolängans framtid blev då en nöt att knäcka. I en bebyggelsehistorisk utredning från 2002 av Arkitekt SAR Roger Stigsson beskrivs längans historiska bakgrund, användning och utformning utförligt. Det finns ingående resonemang om och hur den ska kunna bevaras, flyttas eller rivas.

Från Stigssons utredning saxar vi följande:

Arkitektoniska detaljer – Byggnadens karaktär

Arkitektoniska detaljer värda att bevara är enligt inventeringen byggnadens gula panel på förvandring samt de lövsågade detaljerna. Panelen har tidigare haft annan kulör, vilken vid en renovering bör övervägas att återställas. De delar som har lövsågade detaljer är takfotens tassar, likaså har snickeri på de två öppna verandorna ett fint detaljutförande. Tassar på västra sidan saknas dock då de är avsågade. Till byggnadens karaktär bidrar också övriga enklare snickerier såsom foder, knutbrädor och vindskivor, vilka bör tas som förebild vid eventuella kompletterande mindre tillbyggnader.

Slutsats, förslag till förändring.

För att bevara byggnaden och återskapa en del av dess tidigare utformning måste en omfattande och kostsam ombyggnad utföras, samtidigt som den ska kunna användas som bostad, även om endast halva byggnaden som mest har använts till lägenheter. Därför bör man noga överväga vad som kan bevaras, och hur byggnadens historia bäst tas tillvara, vid en sådan ombyggnad. Alternativt kan den flyttas till annan plats, då byggnaden kan bevaras arkitektoniskt men förlorar många byggnadshistoriska värden. En demonterad, flyttad och återuppbyggd byggnad kan ändå anpassas till nya verksamheter men medför stora kostnader, en ny verksamhet skulle kanske eventuellt kunna bära dessa, då det också medför att kvarteret kan planeras effektivare. Slutsats är att en ombyggnad på plats kan vara möjlig om de antikvariska merkostnaderna kan täckas till alla delar. Slut på citat.

Längan kom att renoveras och anpassas till dagens bostadskrav och blev en del i den byggnation som Duvkullen HB, numera BoTrygg AB, stod som byggherre för. Uthuset med vedbodar och toaletter revs. Persbolängan ingår nu som en integrerad del i bostadsrättsföreningen Hejdegården Södra och kompletterar med fördel de nya omgivande bostadshusen i kvarteret. Må Persbolängan vårdas som det smycke den är i kvarteret Skulptören!

Källor: Länsmuseets arkiv (beteckning Enskilt arkiv 149).
Kv. Skulptören, Linköping. Bebyggelsehistorisk utredning. Arkitekt SAR Roger Stigsson. 2002-02-02.
Intervju med Gun Rydstedt.
Intervju med Ann Marie Johannesson, brorsdotter till disp. Einar Karlssons hustru Elisabeth.

Bilaga 6: Förteckning över personer boende i Persbo 1900-1911.

16. Geting och Humla från Kumla

Håkan Qvist

Inte från Kumla men från Hidingebro i trakten av Fjugesta kom de flyttande till Bolagskvarnen (tidigare kallad Pustan) i Tanneforsfallet någon gång på 30-talet, kvarnmästare Karl Lindhé med fru Signe och barnen Gösta, Runo, Britta och Märta. Gösta kom att arbeta större delen av sitt arbetsliv på kvarnen där pappan var sträng mästare. Brodern Runo arbetade inte så länge då han fick

Gösta ”Geting” Lindhé vid Bolagskvarn.
Teckning Lars Guth.

Fr. v.: Runo och Gösta Lindhé. Tredje mannen är okänd till namnet.

problem med mjölallergi. Båda avslutade sina arbetsliv på knäckebrödsfabriken. Boningshuset låg alldeles intill kvarnen som låg där kraftstationen (byggd 1949-50) nu finns på holmen mitt i fallet.

Gösta fick smeknamnet Geting för att han, som närkingar i allmänhet, betonade bokstaven i på tungspetsen. Geting var duktig målvakt i Derby på 40-talet. Brodern Runo, fruktad back i samma lag och även brottare, fick namnet Humla. Han var ju lite kraftigare än Geting. Starka och vältränade var de båda två av det styva arbetet med 50-kilossäckarna i kvarnen.

I ett kåseri i Corren av signaturen Bris (Bo Ancker) och med illustration av Lars Guth 1964 står att läsa: ”Intill kraftstationen ligger bolagskvarnen med siffrorna 1876 på flöjeln. Där inne kan man träffa mjölnige Geting. Gösta Lindhé, en gång målvakt i Derby och aktad medlem av 40-manna rövarbandet Svarta Gamarna, som aldrig lät sig besegras av andra band från andra kineskvarter i staden”. Vidare läser vi: ”Detta var på den vilda tiden då barnrikefamiljer trängdes i nu rivna ruckel i närheten av slussarna. I en byggnad intill kvarnen bodde två familjer, som vardera disponerade ett rum om 18 kvm och ett kök om fyra kvm!” Det kan tilläggas att vindflöjeln idag pryder Slusscaféet.

Det var inte bara fotbollen som lockade. Dobbel och spel blev också ett intresse, särskilt för Gösta. På Hawaiiöna strax ovanför den döda forsnacken och på Lycksalighetens ö ett stycke nedanför fallet spelades det poker. Vi citerar vidare ur samma kåseri: ”Räknat i fattigt folks pengar var spelet ofta hissnande högt, berättar interlokutörer utmed ån. Många som fastnat i hajarnas grepp tömde varenda veckas löningskonvolut inne mellan alstammarna. Inte sällan utspelade sig gripande scener då kärringarna kom ner och drog sina gubbar i rockskörten för att rädda några ören till mjölk åt ungarna – och ungarna dom plockade tompavor vid åkanten för glatta livet”.

Ett gemensamt intresse för Geting och Humla var jakten som bedrevs i trakten kring Malexander men också i skogen i Ånestad, där skolan nu ligger. Ånestad var nog inte så bebyggt då kan man tänka.

Efter avslutat värv på Bolagskvarnen flyttade Runo till Tanneforsvägen 35, där han i många år också var portvakt. Nu var han mera

känd under smeknamnet Rulle. Sonen Karl-Runo fick heta Julle som smeknamn. Gösta drev, efter avslutat mjölnarslit, en bangolfbana ute vid Hackeforsslussen. Den låg intill Snusviolas café Ekhyddan.

Bron till Hawaii.

Källor: Kåseri i Corren 1964 av signaturen Bris med illustration av Guth.
Intervju med Kjell-Runo (”Julle”) Lindhé och dennes hustru Gunilla som också bidragit med foton.

17. Eklövsgatan 5 – Druiderna

Intervju och referat Håkan Qvist

Förenade Gamla Druid Orden, som är det officiella namnet, har sin fasta punkt i Linköping i egenägda fastigheten på Eklövsgatan 5. Fastigheten stod färdig 1912. Druiderna är ett ordenssällskap för män. Orden spreds i Sverige från Malmö och kom till Linköping 1934. Druid är beteckningen för en lärd kelt. Kelterna var ett indoeuropeiskt folkslag som etablerade sig i stora delar av Europa. Ordens symbol är en sjuuddig stjärna. För den intresserade rekommenderas studium på nätet www.druidorden.org

Eklövsgatan 5. Foto taget från Risbrinksgatan.

I denna redovisning fokuseras på hur Druidorden kom till Hejdegården. Den första logen kallades Neptunus och höll ursprungligen sina möten på Stora Hotellet. Rally Hotell blev nästa adress fram till 1970-talet då en obligationsvinst gjorde det möjligt att förvärva en egen fastighet. Det kom att bli i Hejdegården. Mångårig ägare var

Paul Svärd som var vaktmästare och medlem i Haga Missionsförsamling i Tannefors. Carl-Axel Carlfjord köpte fastigheten 1972 för att ett år senare sälja den till Druidorden. Att Carlfjord så snart sålde fastigheten kan ha berott på att hans förvärv 1972 var en del i en fastighetsbildning av tomterna 3,4 och 5 inom fastigheten Skomakaren nr 5. Han avsåg att bilda fem tomter men Eklövsgatan 5 ansågs efter besiktning så hårt nedsliten att rivning var det enda rätta. Druidordens köpintresse kom då som en bra lösning för Carlfjord.

Köpet rönte dock motstånd då tre familjer motsatte sig uppsägningen av hyresavtalen. Detta föranledde såväl Carlfjord som Druidorden att gå i svaromål i var sin inlaga till Hyresnämnden. Man anförde att husets och lägenheternas skick var så dåligt: ”Att anskaffa likvärdiga lägenheter som hyresgästerna önskar är därför nästan omöjligt. Rustas lägenheterna kommer även hyran att stiga och ligga i paritet med det lediga lägenhetsbestånd som idag finns i Linköping”. Brevet är daterat 1973-04-13 och undertecknat enligt uppdrag av Druiden J C Larsson själv boende på Vallgatan 18A.

I Carl- Axel Carlfjords brev, daterat samma dag, framgår husets skick av följande tekniska uppgifter:

Uppvärmning:	järnspisar och kakelugnar i vissa lägenheter, övriga saknar uppvärmning.
Sanitärt:	toalett och badrum i en lägenhet på 2:a vån. För övriga hyresgäster två toaletter i källaren, endast kallvatten, diskbänkar enkla, tvättstuga omodern.
Golv:	enkla trägolv
Fönster:	ej kopplade
Ljudisolering:	mycket dålig

Några boende i huset

Huset hade ett antal lägenheter i de övre planen. I vindsvåningen fanns två mindre lägenheter. I den ena bodde vid övertagandet plåtslagare Sven Gunnar Karlsson med hustru Irma samt döttrarna Ann-Cathrine och Marita. I den andra lägenheten bodde Helga och Einar Karlsson med dotter Birgitta. Einar arbetade på ASJ. På våning två bodde Paul Svärd med hustru Eira och barnen Birgitta och Bengt

samt till en början byggnadssnickare Gösta Dahlqvist med fru och barnen Margareta och Viggo. Efter dem kom Henning och Aina Nilsson med sina pojkar Håkan och Björn.

Affärslokalerna

I gatuplanets gavel mot Eklövsgatan fanns en specerihandel och en mjölkaffär. Specerihandeln kom under åren att innehas av en Albin Gustafsson, en Trosell och en Sven Kåberg. Kåberg etablerade senare butik på Munkgärdet. Mjölkaffären drevs av två systrar Svensson boende på Hejdegatan i ett hus som sedermera köptes av doktor Adolf Scherman. Från 1956 drevs speceriaffären av Ingvar Svensson fram till 1960 då Folkungabagarn övertog lokalen. 1963 flyttade bageriet till Nya Tanneforsvägen 65 i Stångebrobageriets lokaler.

Sedan bageriet lämnat Eklövsgatan flyttade charkuterirörelsen, belägen i en träbyggnad på gården, in i bagerilokalerna. Rörelsen hade drivits av Erik Andersson och 1953 övertagits av Olle Brandt. På delar av entréplanet bedrevs styckning och i källaren saltning av charkuteriprodukter. (Se artikeln En fabrikör i Hejdegården).

Druiderna tar över

Genom till största delen eget arbete stod lokalerna renoverade och anpassade för ordensverksamhet 1978. I källaren finns nu kapprum, toaletter samt mindre arkiv- och förrådsutrymmen. I gatuplanet finns kök och bankettlokal. På våning två finns rum med sittgrupper för samvaro. Övervåningen är avsedd för den rituella delen och är endast tillgänglig för medlemmar. Möten hålls, utom för uppehåll jul och semester, varje tisdag och varannan torsdag. Medelåldern för medlemmarna är runt 60 år. Samtliga utrymmen har rökförbud.

Efter tillkomsten av de egna lokalerna växte sällskapet. Linköpingsdruidernas andra loge, med namnet Thesevs, bildades 1969 och 1992 den tredje med namnet Capella. Totalt har Druiderna i Linköping i dag runt 300 medlemmar. I Sverige har orden drygt 5.000 medlemmar fördelade på ett 70-tal loger. Verksamheten finansieras huvudsakligen genom medlemsavgifter.

Druidemblemet.

Medlem i Druiderna kan den bli som fyllt 21 år och är svensk medborgare eller stadigvarande boende i Sverige. Dock ska man rekommenderas av två tidigare medlemmar. Ingen formell närvaroplikt finns men för att stiga i graderna krävs förstås delaktighet och engagemang. Druiderna har också en damklubb knuten till sig med egna möten och aktiviteter. Damerna har dock inte några rituella övningar. Klädkodex föreskriver mörk kostym och slips. Den senare får se ut hur som helst, men efter hand utbildas också en slipskutym. Vid gradgivning gäller frack.

Källor: Intervju med Leif Stjärnberg, Ädelärk i Logen Neptunus.
Intervju med Marita Ståhl f. Karlsson.
Två brev 1973-04-13 till Hyresnämnden i Linköping.
Aronssons arkiv. Tannefors Hembygdsförening.

18. Att bo i Brittenborg

Hans Linder

Först skall jag berätta varför min mamma Sigrid och jag flyttade till Brittenborg. Vi bodde i Tannefors gamla skola. Där hade mamma och jag en bostad på ett rum och kök med ingång från den vänstra gaveln. Vad jag minns var det ett trevligt ställe att bo på. Huset där skolan var inhyst finns fortfarande kvar inne på gården bakom HSB:s kontor på Nya Tanneforsvägen.

När jag var omkring 9 år fick mamma och jag flytta från bostaden. Bageribolaget hade flyttat in i fabrikslokalerna, som ligger nedanför skolbyggnaden där den gamla knäckebrödsfabriken tidigare funnits. Företagets verksamhet behövde kontorslokaler. Nu blev skolbyggnaden kontor.

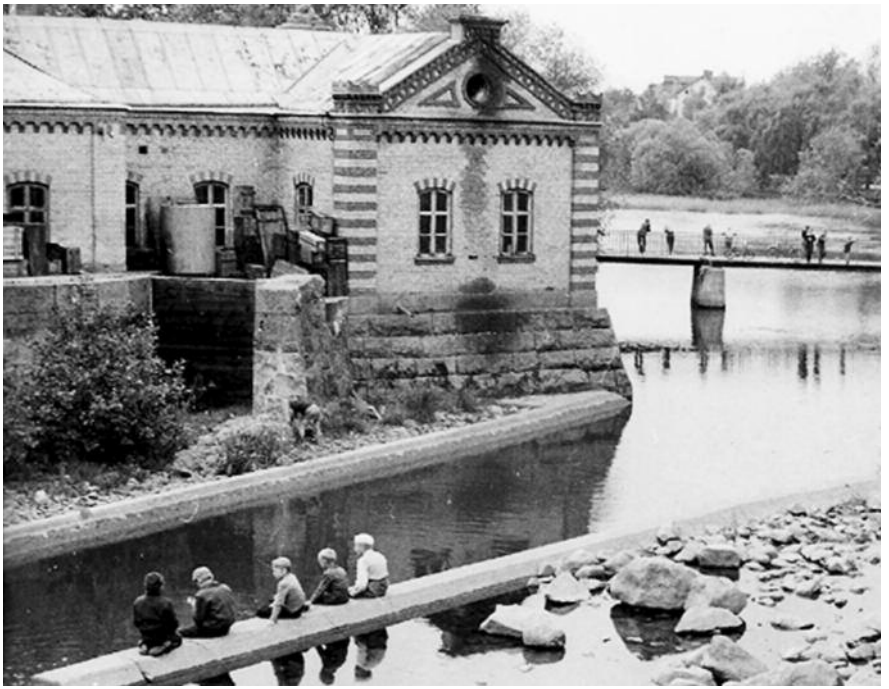

Vattenverket från söder.

Av kommunen blev vi anvisade bostad i gamla Vattenverket på Sågholmen. Den nya bostaden var en maskinhall i den mittre delen av huset. Det var högt i tak, betonggolv och åtta stora fönster, fyra mot plaskdammen och fyra mot fallen. Entrén till bostaden var en stor dubbeldörr på framsidan. I den vänstra delen av huset bodde familjen Liman med pappan Arvid och två av hans barn Sonja och Rune som även kallades "Kuckel". Vi bodde i Vattenverkets lokaler i nästan tre år. Hälsovårdsnämnden kom med tiden på andra tankar. Vattenverksbyggnaden var inte någon lämpligt bostad. Samtidigt var det brist på lokaler i Tannefors för industriell verksamhet. Vi fick flytta därifrån för att en mekanisk verkstad var intresserad att hyra lokalerna.

Brittenborg

Kommunen såg till att vi fick ett annat boende. Vi erbjöds en lägenhet i gårdshuset till Brittenborgs skola. När mamma och jag var och tittade på lägenheten tyckte vi att det skulle nog bli bra att bo där. Lägenheten bestod av ett mindre kök och ett stort rum som tidigare varit extra skolsal till Brittenborgs skola. Vi var ju "vana" vid att ha ett "stort rum" om jag jämför med tiden i maskinhallen i Vattenverket.

Gårdshuset.

När vi flyttade in i bostaden hade det stora rummet blivit ett litet rum på 3 gånger 4 meter. Man hade delat av skolsalen med en tunn brädvägg som var beklädd med Tretexskivor på båda sidor. Det var ju snopet. I gårdshusets nedervåning på den vänstra sidan bodde en gammal dam som hette Jonsson. Hon hade tidigare varit skolstäderska i Brittenborgsskolan. I den mittre delen av huset på bottenvåningen hade rummet, som tidigare varit en extra skolsal, nu delats av till ett större rum som hyrdes av fru Sandin med sina barn Arne och Anita. På övervåningen bodde gårdskarlen med familj. I den högra delen av nedervåningen bodde mamma Sigrid och jag. Vi hade en egen ingång genom en tillbyggnad på högra sidan av huset.

Mamma Sigrid och Bissen. Privat.

Lägenheten där vi bodde

Det var ju dåliga tider och det saknades bostäder till barnfamiljer. Vi flyttade in i den lägenhet som anvisats oss. I rummet på andra sidan väggen bodde en barnfamilj. Det var oftast högljutt hos grannen så allt hördes genom väggen. Lägenheten var lyhörd.

Köket var inte stort. Det fanns en stor murad bakugn som upptog det mesta utrymmet. Ugnen kunde inte användas. I framkanten av ugnen fanns en inmurad vedspis där maten lagades. Det fanns plats för ett litet bord och två stolar framför fönstret. En liten diskbänk som var beklädd med zinkplåt fick man skura med sand för att den skulle bli ren. Ett köks/skafferiskåp fanns också. Vatten och avlopp saknades. Det fanns plats för en utdragssoffa längs ena väggen. Som framgår så var utrymmet i köket inte särskilt stort. Till bostaden hörde också ett sovrum på ungefär 3 x 4 m. Vi hade två sängar, en byrå och

ett litet bord samt två stolar framför ett av fönstren. I rummet fick mor och jag bo när rummet inte var uthyrt.

I ena hörnet av rummet fanns en murstock med röranslutning där det tidigare stått en järnkamin. Nu anskaffades en sågspånskamin. Kaminen bestod av en yttre rund tunnplåtsmantel med ett plåtlock. Inuti fanns en plåttunna med ett löstagbart plåtrör i centrum. För att elda fylldes plåttunnan med sågspån som pressades till ordentligt. Plåttunnan placerades åter i kaminen och plåtröret togs bort, kvar blev det ett hål i sågspånet.

För att tända kaminen rullade man några tidningsblad som tändes på i nederänden och snabbt stoppades ner i hålet i sågspånstunnan och på med locket. Kaminen blev snabbt rödglödgad och gav värme i rummet. Det var så där 30 - 40 grader när man gick och lade sig. På morgonen när man vaknade var det svinkallt. Mjölken i krukan som stod i fönstret hade frusit. Det var dragigt i huset. På somrarna var bostaden behagligt skön. På vintrarna var den kall. Det gick åt mycket sågspån till kaminen. Under kriget fanns det vid något tillfälle briketter gjorda på någon pressad kolblandning. Både sågspånen och briketterna brann snabbt upp. Bränslet hade ingen långtidsverkan och kaminen hade inte någon eftervärmande effekt.

När båten TASSE kom med sina tomma pråmar på väg uppför kanalen fick mamma och jag gå ner i pråmarna och städa och samla ihop “bynke” i säckar. Bynke är vedflis, kvistar och bark som gick bra att elda med.

På vintrarna var det svårt att få hem ved och bränsle från Koks o Kol på Gamla Tanneforsvägen. Veden forslades hem med hästtransport. Hade man inte råd att köpa huggen ved fick vi köpa s.k.“bakar“. Bakar kallas de yttre brädorna när man rensågar en stock. Det blir 4 bakar på varje stock. Bakarna var tre till fyra meter långa. För det mesta var bakarna sura eftersom de legat ute i regn och snö utan tak. Jag fick såga upp veden i lagom längder och hugga den så veden gick in i spisen.

Under kriget var det ont om bostäder. Jag minns att mamma hyrde ut sovrummet till ett par kvinnor. Den ena kvinnan hade kommit hit som flykting från Tyskland. När kvinnorna skulle gå till sitt rum fick

de gå genom köket där mor och jag huserade. När kvinnorna blev karltokiga hoppade de ut genom rumsfönstret. Eller så kom karlarna in samma väg.

Kollar man vad man fick betala i månadshyra på 40-talet får man ett begrepp på hur kostnadsutvecklingen sprungit iväg. På den tiden var 12 kronor och 50 öre mycket pengar (i dag drygt 300 kr).

Skolhuset

Skolhuset var ett tvåvåningshus med två skolsalar på nedervåningen och en stor veranda.

På övervåningen fanns två lägenheter där familjerna Adolfsson och Nilsson bodde. På baksidan fanns en stor trädgård med många fruktträd. Trädgården var inhägnad med staket. Gud nåde den som gick in i den trädgården. Gårdskarlen tillät aldrig oss att få gå in och plocka frukt. Fruktträden fullständigt dignade av päron och äpplen och på marken låg det fullt av mognad frukt som ramlat ner. Vad jag kommer ihåg var jag aldrig inne i trädgården så länge vi bodde på Brittenborg. Hade man gått in där hade man fått stryk. Däremot var slussvaktare Johansson en vänlig person. Hos honom fick jag plocka rödpäron.

Vatten och avlopp

Det fanns en vattenpump vid ena gaveln till skolhuset. När det blev riktigt kallt på vintern blev det is kring brunnen så det bildades ett stort djupt hål ner till avloppet. När man skulle hämta vatten så fick man gå ner på knä för att fylla på vatten i hinken. På vintrarna stod pumpen och rann när det var kallt för att den inte skulle frysa sönder. Brunnen var enda stället där man kunde tömma diskvattnet.

Det fanns ett dass på gården med flera dörrar. Två sitthål med lock på varje toalett. Det gällde att vara snabb för att inte frysa "häcken" av sig. På gården fanns också en stor träbyggnad med vedbodar och en stor vind. På vinden kunde man hänga tvätt vintertid. På skolgården kunde vi ungar leka och spela boll. Det hände att det spelades krocket också. I ena hörnet av skolgården fanns en stor rund syrenhäck där man kunde sitta och ta sig en kopp kaffe.

Allmänt om Brittenborg

Det var en stökig plats för de boende. Där gällde det att hålla sig undan för de äldre grabbarna som bodde där. Det var åtskilligt med stryk som jag fick. Vid ett tillfälle fick både mamma och jag stryk med en hästpiska av de halvstora grabbarna. De jagade mamma och mig över gården och slog oss med snärtar från hästpiskan när vi skulle gå ner till vedboden eller till dasset.

Under kriget hände en mycket otrevlig incident med min mamma. Den rökkanal som gick från köksspisen och kaminen i sovrummet hade ett skjutspjäll som var placerat i skorstenen på övervåningen. "Någon" hade vid ett tillfälle skjutit igen spjället så det blev rök i lägenheten. Mamma, som var ensam hemma, hade själv vaknat och gått upp och vädrat ut röken. Jag var hos min moster inne i stan. Mamma kom in och berättade att det var något fel med skorstenen eftersom det rök in. Jag följde med hem och vi gick upp på övervåningen och såg att spjället var inskjutet. Det konstaterades att min mamma hade blivit koloxidförgiftad. Hon fick flera recidiv av koloxidförgiftningen när hon blev äldre. Tack vare att mamma var både fysiskt och psykiskt stark kom hon tillbaka efter perioder av förgiftningsbesvär.

Under kriget var allt ransonerat. Mamma hade köpt en tvål som hette Florodol. Hon använde tvålen och fick utslag/eksem på hela kroppen. Hon fick smörja in kroppen med salvor för att dämpa klådan. Det tog många månader för henne att bli bra.

Sommar ljuva tid

På somrarna badades det ovanför fallet och kraftstationen. Badet kallades för Ränna. "Ränna" har i alla tider varit en välbesökt badplats för boende i Tannefors. Stångån med omnejd var annars vårt tillhåll. Vi skar vass som vi buntade ihop till vassbåtar. Det var livat att sitta där och paddla på vassflottarna. Jag hade en jättetrevlig lekkamrat i Lars Inge Liman. Han bodde på Ekholmsvägen 22.

Verkliga höjdpunkter var när Lars Inge fick låna sin pappas lilla jolle. Jag hittade gamla rullgardiner på en vind. Vi borrade ett hål i sittbrädan och satte upp en stång till mast som stagades med snören i

för och akter. På masten riggade vi upp en rullgardin som vi kunde hissa upp och ner. Seglet såg ut som ett vikingasegel. Rullgardinen sköttes med fyra linor. En åra i aktern fick bli roder. Sedan var "vikingaskeppet" klart för seglats. Jag skötte seglet och Lars Inge roderåran. Det var spännande och livat till tusen. När morsan fick reda på vad vi gjorde nere på Stångån blev det ett himla liv. Hon sprang på strandpromenaden och skrek på oss. "Är ni inte kloka ungar. Ska ni dränka er?"

Vid ett annat tillfälle höll det på att gå riktigt galet för Lars Inge och mig. Den lilla jollen hade flyttats upp ovanför fallen. Vi rodde ut på strömmen en bra bit ovanför intaget till kraftstationen. Strömmen var stark och båten började dras med mot kraftstationen. Nu gällde att ro så att vi och båt inte hamnade i gallret på intaget. Jag kommer ihåg att jag satt vid årorna och Lars Inge låg på knä på durken och hjälpte till att trycka på årorna så båten kom ur strömfåran och vi kunde ta oss till något lugnare vatten. Det var ett par slaka killar som förtöjde jollen och gick hem utan att tala om vad vi varit med om.

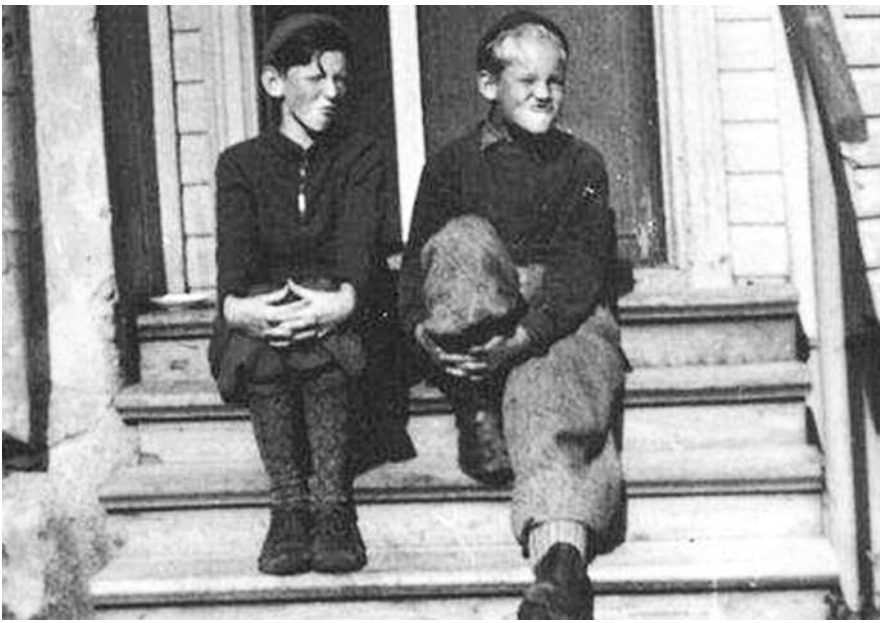

Hans och Lars Inge. Privat.

Skridsko och kälkåkning

På vintrarna var det kälkåkning som gällde. När jag gick i fyran på "Semis" hade jag en jättebra slöjdlärare i träslöjden. Jag fick bygga en stor kälke med ratt. Vi kunde sitta fyra stycken på den s.k. drögen. Det fanns två häftiga backar i Hejdegården, en på Hällgatan och en på Liljegatan. Hällgatan var en lång gata uppe från Vimansgatan ner till övre kanalbron. Liljegatan var kortare men mycket brantare. Där slutade åket i trädgården på barnhemmet nere vid häcken mot Forshemsgatan. Det fanns alltid vakter på Risbrinksvägen som kollade när 5:ans buss var i annalkande. Lars Göran Vång har berättat att det höll på att gå illa vid ett tillfälle. Bussen stannade precis utanför barnhemmet. Någon unge kunde inte stanna åket utan körde in under bussen tills det tog stopp. Bussen hade hög markfrigång. Hur det gick för kälkåkarna den gången förmäler inte historien. När jag var 12 år fick jag en kälke som var ett riktigt fartåk. När det var riktigt bra glid och

Bertil Bunne och jag på våra snabba kälkar. Privat.

isigt på Hällgatan fortsatte färden ända ner till bron över kanalen. Kälken finns kvar i min ägo. Den har träratt och handbroms. Styrningen fungerar så att medarna mitt under kälken rör sig i sidled när man vrider ratten. Den är mycket lätt att styra när man skall ta kurvor. Kälken heter Dalpilen och tillverkades av J Röjtens Kälkfabrik vid Mässbacken i Orsa. Den här kälken var nog den finaste julklapp som jag någonsin fick under min uppväxt. Kommer ihåg att jag första kvällen tog in kälken och ställde den vid min säng. Fick man någon julklapp så var det ett livstycke med tillhörande resårband med knapphål för att fästa upp de ribbstickade långstrumporna som också ingick i julklappen.

”Arbeta slav – i graven får du vila”

Så lyder talesättet som min mamma brukade använda på tal om arbete. Det var vanligt förr att det utfördes arbeten i hemmen. Jag fick i unga år lära mig att hjälpa till med försörjningen. Jag ser det som en ynnest idag att jag fick lära mig att använda både huvud och händer. Likaså

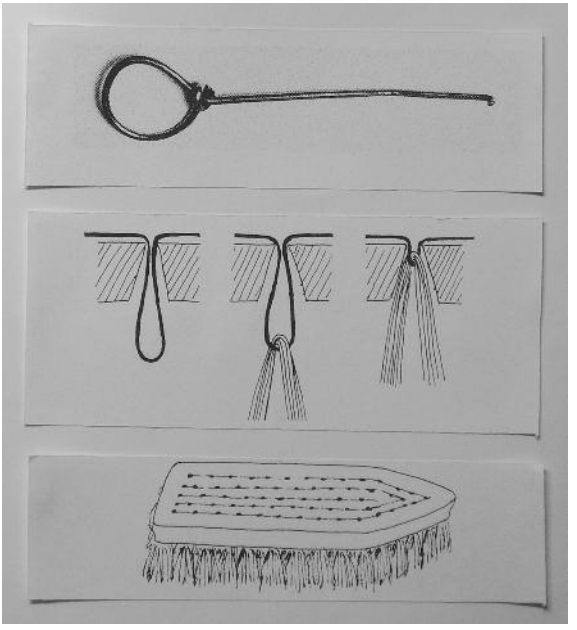

Montering av skurborstar. Foto Hantverk i Sverige. Privat.

att förstå att det inte flyger ”stekta sparvar” i munnen utan att få göra rätt för sig.
En firma i Tinnerbäcken saluförde s.k. blindarbeten. En artikel var skurborstar vars bindning man lade ut som hemarbete. Vi fick själva köra hem säckar med borstträ och knippor med rotborst, mässingstråd och erforderligt verktyg. En fördel med arbetet var att man blev stark i nyporna.

På Drottninggatan ner mot ån låg en knappfabrik som erbjöd hemarbeten. Mor och jag monterade ett flertal knappdelar som med stansverktyg slogs ihop till en färdig metallknapp. Ett riktigt pilljobb men bra för finmotoriken.

Wahlbecks Fabriker i Valla tillverkade snören, rep och trossar. Mor och jag var uppe vid fabriken och frågade om det fanns något hemarbete. Vid tillverkningen av grova trossar blev den sista halvmetern tovade snörstumpar kvar med en hårt åtdragen knut i änden. Uppgiften var att lösa upp knutarna och bunta i hop dem för återanvändning till sisalhampasnören. Det var ett riktigt skitgöra att jobba med snören. Hela köksgolvet blev fullt av skräp.

19. Söndagsskolan – En familjeangelägenhet

Håkan Qvist

Många, ja nästan alla barn som växte upp i Hejdegården från sena 20-talet till sent 50-tal, deltog i söndagsskolan i den byggnad som på vardagarna var småskola. Man kan säga att söndagsskolan i Brittenborgsskolan var alla barnfamiljers angelägenhet. Men framförallt blev det familjen Larssons angelägenhet. Vi tar det från början.

1918 flyttade Carl-Johan Larsson från Gesta socken i södra Dalsland strax norr om Vänersborg till Linköping. Den 25-årige lantbrukarsonen Carl-Johan hade varit byggnadsarbetare när garnisonen i Vänersborg uppfördes och värvades till bygget av kasernerna på I4 och I5. Något år senare anslöt hustrun Gerda från samma trakt och de kom att bo i den fastighet som kallades Kaklis och låg i Tinnerbäcken. 1922 föddes enda barnet Gunborg. 1926-27 byggde Carl-Johan familjens hus på Valhallagatan 12. I dagligt tal kallades huset Villa Dalbo. Redan året efter inledde mor och dotter en mer än trettioårig uppoffrande tjänst i S:t Lars församling. Tant Gerda, som barnen kallade henne, var hängiven söndagsskoleledare och dottern Gunborg en lika hängiven deltagare. Pappa Carl-Johan var under många år kyrkvärd i S:t Larskyrkan. Senare blev han även tempelriddare. Familjen gick varje söndag till mässa i S:t Lars kl 11.00. Dessförinnan höll mor och dotter söndagsskola i Brittenborg.

Genom närmast pedantiskt förda närvaroböcker kan vi följa verksamheten i söndagsskolan (se bilaga 7). Det finns antecknat med sirlig handstil alla deltagarnas namn och avprickat deras respektive närvaro söndag för söndag. Många barn hade så gott som hundraprocentig närvaro. En viss övervikt för flickor är tydlig. Några högtider som kring påsk eller andra kyrkliga helgdagar som inföll på söndagar kunde söndagsskolan vara inställd. Det finns några få gånger antecknat att mötet har ställts in p.g.a. influensa. Oklart om det var Gerda eller barnen som avsågs. En söndag var det 22 grader kallt och då var det

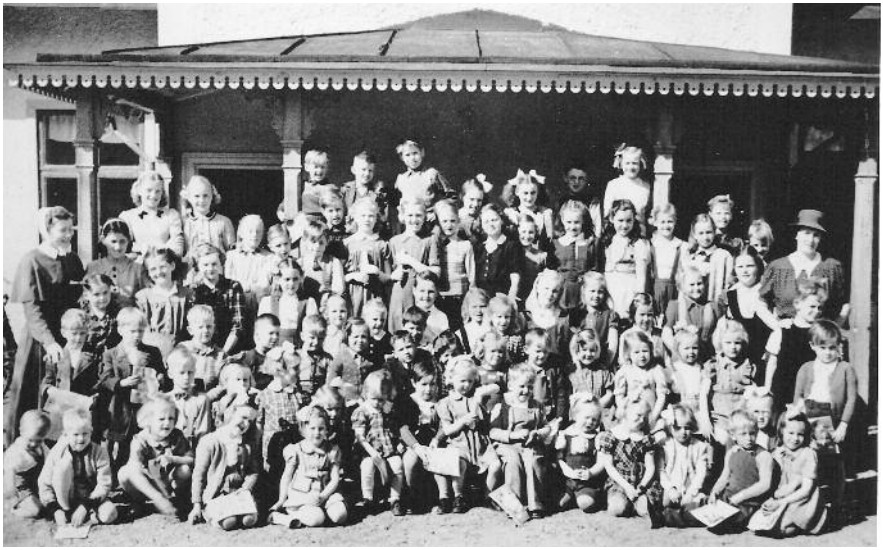

Söndagsskolan i Brittenborg. Gerda Larsson överst till höger. Diakonissan till vänster har vi inte namnet på.

inte lönt för gamla fru Amalia Jonsson, kallad Ameli, att få varmt i salarna. Hon var också ansvarig för skolans städning och bodde på övervåningen. Det var också Ameli som lade vit duk på katedern på tisdagskvällarna då det hölls andakt för vuxna. Intejpade i närvaroböckerna finns ett par dödsannonser, klippta ur Corren, över små barn som dött vid tidig ålder. Två flickor dog av sjukdom och en sjuårig pojke drunknade i Stångån.

Grupperna bestod vanligen av runt 50 barn. Hösten 1941 var de 82 barn. Åldrarna var från 3 år och upp till över 10. Ofta var flera av barnen i samma familj med i verksamheten och aktiva flera år i rad. Under krigsåren deltog ett antal finska krigsbarn, både pojkar och flickor. Familjen Larsson hade under några år krigsbarnet Birgitta boende i hemmet. Under flera år var det vanligt att barnen från barnhemmet var med i söndagsskolan. De finns då noterade med ett ”B” i böckerna eller med ”Hemmet”. Genom hörsägen har jag förstått att barnen i närområdet kring Gerdas bostad på Valhallagatan 12 i det närmaste hämtades av Gerda till mötet på söndagarna. Hur det var med den saken kan vi låta vara osagt men hög närvaro kan man kon-

statera att det var. Ofta bjöds barnen på saft och bulle i Larssons trädgård på somrarna. Var man flitig fick man ett diplom med bild på ett tänt stearinljus och texten ”Herre låt ditt ord vara mina fötters lykta och ett ljus på min väg”.

Vad gjorde man då i söndagsskolan? Givetvis handlade det om kristen förkunnelse i allmänhet men också om annat. Sång till Gerdas orgelspel, uppläsningar och rollspel. Allt med tanke på barnens dananande till goda medmänniskor. På 50-talet ser vi av sparade julfestprogram att det även förekom filmvisning som komplement till figurerna som sattes upp på flanellografen. Barnen skulle också ha med sig en slant till gemensamma sparbössan. Med sig hem fick man ibland klisterbilder av änglar för montering i sitt häfte. På sommaren var det alltid utflykt till Ralstorps skola som ju låg i S:t Lars församling. Ibland kom prästen Bror Olding på besök i skolan. Så snart han, när som helst, passerade utanför Villa Dalbo på sin cykel minns Gunborg att han knackade på fönsterrutan hos familjen Larsson och tittade in. Andra präster som kom på besök var Harald Tigerström, Gustaf Twegner och Sam Aurelius.

Jag frågar Gunborg vilka sånger man sjöng. Förutom ”Tryggarekan”, säger hon, sjöng vi ”Lilla Svarta Sara”. En vanlig sång var också söndagsskolebarnens egen visa som finns på försättsbladet i 1952 års närvarobok. Den sjöngs till samma melodi som gamla psalmbokens nr 14. Så här går texten:

Glatt vi sjunga välkomstsång
Kom nu med varenda gång.
Söndagsskolan den ska bli
allas glada melodi.

Glatt vi sjunga nu vår sång
Vi vill komma nästa gång.
Söndagsskolan den ska bli
allas glada melodi.

1958 avtackades Gerda Larsson för sin gärning efter 30 år i församlingens tjänst. Ett inramat diplom bär vittnesbörd därom undertecknat av dåvarande biskopen. Då hade hon sedan 1952 också varit aktiv i driften av den nybyggda församlingsgården på Linnégatan. I hennes kassabok kan vi läsa att invigningen den 23:e november 1952 bevistades av över 200 personer. Alla fick dock icke full ranson kaffebröd kan man förstå då inköpen från Docks konditori omfattar 150 bullar

à 10 öre och lika många småbröd à 12 öre. Kanske räddades situationen av att man också hade beställt 2,3 kg småkakor i lösvikt. Kaffet verkade vara bryggt att döma av inköpet av bryggfilter för 3,30. Av räkningen från konditoriet i Hejdegården framgår att man fick 20 procents rabatt.

Efter Gerdas sista termin hösten 1957 tog dotter Gunborg över verksamheten i Brittenborg. Hon hade gått ut flickskolan och därefter utbildat sig till barnmorska i Stockholm. 1954 gifte hon sig med Ola Björklund, uppväxt i Tinnerbäcken och boende i Kaklis. Sin yrkesbana tillbringade Ola på CVM:s kontor som kvalitetsman. Gunborg och Ola bodde först tre år på Hjälmgatan i Gottfridsberg, därefter i Vimanshäll där de hyrde av kvarterspolisen Karlsson, kallad 10-öringen. Gunborg minns med saknad hur hon och Gerda några år senare tittade på när brandkåren brände ner Brittenborgsskolan. Gunborg fortsatte därefter som kyrkvärd i S:t Lars i tio år. Ytterligare några år senare flyttade familjen Björklund in i Villa Dalbo efter Gunborgs mor och far. Cirkeln var nu sluten kan man säga. Gunborg berättar att den fina kakelugnen som står i stora rummet och som brändes och murades av kakelugnsmakaren Andersson i Kaklis kunde ha orsakat hennes för tidiga död. Hon trillade nämligen ner i murbruksbaljan. Andersson såg dock vad som hänt och tog upp henne.

Kakelugnen i stora rummet hos Gunborg och Ola.

I huset Vallhallagatan 12 har Brittmari Örn, boende inte alls långt från Gunborg och Ola, och undertecknad haft nöjet att besöka Björklunds för vår intervju hos Gunborg nyss fyllda 89 år och Ola som firat 90. Blommorna på hörn-

bordet var ännu fräscha. 2012 firar Villa Dalbo 85 år – en familjeangelägenhet liksom söndagsskolan i Brittenborgsskolan.

Källor: Intervju 24:e oktober 2011 hemma hos Gunborg och Ola Bäcklund gjord av Brittmari Örn och Håkan Qvist.
Bilaga 7 Närvarolista för söndagsskolan Brittenborg 1935.

20. P G Svenssons Möbler – 60-talets möbelimperium

Håkan Qvist

Rubriken kräver en förklaring. Under mitten av 1900-talet var Per Gottfrid Svensson möbelkung i Linköping. Ja, han hade faktiskt filialer i Ljungsbro och Örebro också.

Historien börjar i Hejdegården på sent 30-tal. Blekingefödde PG hade arbetat som finsnickare på Edfeldt & Karlsson där han börjat efter en tid som möbelsnickare i Kalmar. Han ville nu pröva sina vingar. Han hyrde en mindre lokal i fastigheten Tornsborg ägd av fru Gustavsson. Här tillverkade han möbler till en alltmer köpstark Linköpingspublik. Utställningslokalen låg på Vikingagatan i Bergdalen vid korsningen Brokindsleden och Hamngatan. 1940 byggde han en möbelaffär på den plats i Hejdegården där det tidigare fanns kolonilotter utefter dåvarande Ekholmsvägen. 1946 byggdes det kombinerade bostadshus och möbelhus som blev kärnan i bolaget. Han hyrde också en del av Persbo. I början var lagret där och en mindre verkstad för två anställda, en snickare och en polerare. När bostäderna i Persbo försvann i slutet av 50-talet, omvandlades hela längan till möbellokal. Persbo renoverades vid 2000-talets början då kvarteret Skulptören fick ny bostadsbebyggelse. Persbo är en av få ursprungliga byggnader som finns kvar.

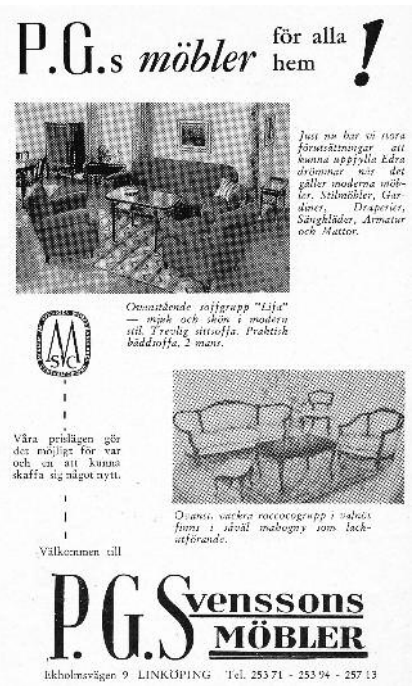

Annons från 1953.

Efterhand växte möbelföretaget och en filial öppnades på Drottninggatan ner mot ån under namnet PG:s Billiga Möbler. På Sturegatan öppnades Heminredningen. Där arbetade en sömmerska och ett par försäljare, den ena specialiserad på gardinuppsättningar. När höghuset Kannan byggdes vid Stångebros Tanneforssida startades PG:s Aktuellt i bottenplanet. En tapetserarverkstad fanns på annan plats i Tannefors. PG Svenssons Möbler hade på 1950-talet växt ut till totalt nio butiker med 60 anställda. Utöver huvudaffären i Hejdegården fanns det två filialer i Örebro, en i Ljungsbro, Billiga Möbler på Drottninggatan, Aktuellt som nu flyttat till Ågatan, och Heminredningen på S:t Larsgatan och Drottninggatan, dit den flyttat från Sturegatan. PG Svenssons Möbler var vid den tiden ett av de största möbelföretagen i Sverige.

Familjen Svensson. Ebba, Per-Arne, Britt-Louise och Per Gottfrid.

Huvudaffären, Heminredningen och Aktuellt var inriktade på moderna kvalitetsmöbler av skandinavisk design. I affären i Hejdegården fanns också en avdelning för stilmöbler, dvs. nytillverkade möbler i äldre möbelstilar. En innovation på sin tid var att Billiga Möbler också tog emot kundens begagnade möbler i inbyte mot de nyköpta. PG insåg

att det fanns en marknad också för enklare möbler och i Billiga Möbler kunde man köpa såväl begagnade möbler som nytillverkade till låga priser. TV-n kom i slutet av 50-talet och betraktades först som en möbel. Naturligt då för PG att hänga på. Märket var Westinghouse. Mer udda i sortimentet var tvättmaskinerna av märket Hoover.

I tvåvåningsbyggnaden ner mot ån bodde också familjen som bestod av man och hustru, sonen Per-Arne och dottern Britt-Louise. Hon berättar att arbetsfördelningen de allra första åren var att pappan ansvarade för tillverkningen och modern sålde. Ganska tidigt avvecklades den egna tillverkningen. Pappan fungerade som vd för det expanderande företaget. Han var en dynamisk affärsman men också en mycket noggrann och samvetsgrann administratör. Företaget var mycket välskött ekonomiskt sett, vilket gjorde att han rönte stor uppskattning inte bara hos kunder utan också hos möbelleverantörer. Från mitten av 1940-talet arbetade mamman inte heltid i företaget, men hon kunde rycka in då och då som försäljare. Varken sonen eller dottern kom att bli möbelhandlare.

Möbelhall och boningshus.

PG drog successivt ner på antalet filialer. Samtidigt satsade han på en utvidgning av huvudaffären i Hejdegården. Genom en tillbyggnad i två våningar fogades bazarhuset och bostadshuset samman till en större möbelenhet. Först 1986 lade han ner huvudaffären. Han var då 82 år. Mobergs Möbler, tidigare etablerad vid Trädgårdstorget, flyttade in i lokalerna i Hejdegården och fanns där till millennieskiftet då byggnaderna revs för att ge plats för bostadsbyggnation. En epok var därmed till ända. PG Svensson avled 1992 och hustrun Ebba åtta år senare.

Källor: Intervju samt brev från Britt-Louise Gunnarsson.
Aronssons arkiv, Tannefors Hembygdsförening.

21. 42 år på Hejdegatan 3

Håkan Qvist

Det stora huset på Hejdegatan 3 (stadsäga 275) byggdes av byggmästare Arvid Karlsson och stod klart 1925. Till 3 november 1930 bodde Karlsson själv i huset. Det är sedan ett glapp till 1940 då Ragnar Wahrgren köpte fastigheten för 35.000 kr. Wahrgren lät bygga om och till huset samma år och huset fick då sitt nuvarande utseende. Wahrgren fick stopp på busstrafiken längs Hejdegatan då hans och närliggande hus fick sprickor i fasaden. Att trafiken istället besvärade de boende på Vallhallagatan var en annan sak.

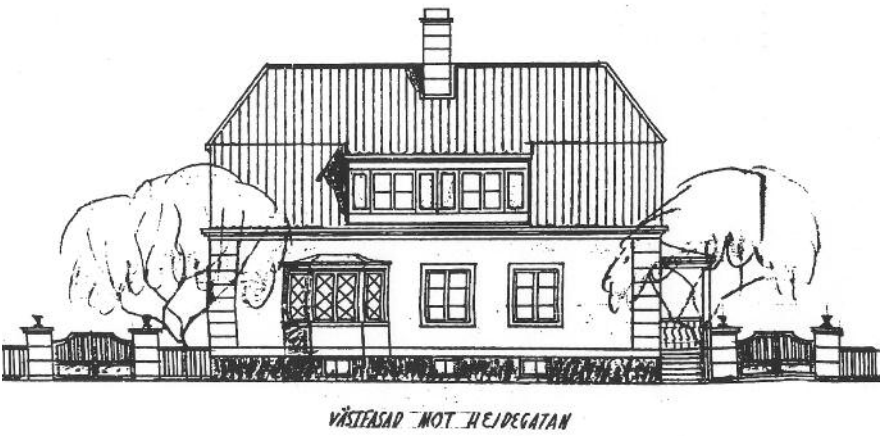

Ursprungligt utseende före ombyggnaden.

Börje Fondén förvärvade fastigheten 1961, nu med beteckningen Skräddaren 3, för 230.000 kr med tillträde 1 augusti. Något senare köpte Fondén in grannhuset på Hejdegatan 1 (Skräddaren 4). Ett gult hus med tinnar och torn som inte längre finns kvar. Huset hyrdes ut till Sven och Lilian Köhl. Detta hus såldes till Hans Krumlinde för 85.000 kr i juni 1971. Huset revs senare och ny byggnad uppfördes. Dessförinnan hade Fondén låtit uppföra ett nytt friliggande garage för båda husen på samma tomt.

Hejdegatan 1 – numera rivet.

Familjen Fondén bebor huset Hejdegatan 3 till det att huset säljs till Margareta och Svante af Winklerfeldt för 4.050.000 kr med tillträdesdag 1:a november 2003. Fastigheten var i oktober 2011 åter till salu för det facila utbudspriset 6,7 miljoner.

Fondén arbetade som chef för vapensektionen på Försökscentralen (FC) i Malmslätt och senare på Saab. De sista åren var han projektledare för flygplan 37, Viggen. Han hade också en tid en egen verkstadsrörelse, Befoverken på Slöjdgatan 21.

22. TASSE på Kinda Kanal

Hans Linder

Jag växte upp på Tanneforssidan av kanalen, närmare bestämt gamla Tanneforsskolan. Det var ju nära till slussarna och kanalen där båtarna kom och gick. Det var en fängslande upplevelse för en grabb att se på när båtarna slussades. Min mamma Sigrid har berättat för mig om händelser och skeenden innan jag kom till världen. På 20- och 30-talen hade min pappa Hjalmar tillsammans med Sigge Andersson flera fartyg som gick i trafik på Kinda kanal och Göta kanal.

Sigge tittar ut ur styrhytten och Hjalmar står med kaffekoppen. Privat.

Sigge, senare kapten och ägare till Kinda, var styrman och pappa var maskinist på båtarna. Hjalmar arbetade också med landbaserade ångmaskiner. Sockerbruket i Linköping hade en stor ångmaskin som levererade kraft till alla maskiner i sockerframställningen. På höstarna under sockerbetssäsongen var Hjalmar ångmaskinist på sockerbruket. Tillsammans med Sigge hade Hjalmar flera fartyg som KOLVIK, LINNÈ, TÄRNAN och NYA KINDA.

Mamma berättade en historia om fartyget KOLVIK som byggts i Motala 1863. Ägare till fartyget var Kolviks ångsåg. Båten hade järnskrov som var i så dåligt skick att man fick täta rosthålen i skrovet med tändstickor. Mamma har berättat för mig att hon varit med och jobbat på båtarna. Hon fick vara styrman när karlarna blev för trötta eller tagit sig för mycket innanför västen.

När jag kom till världen sommaren 1932 hade min pappa rest till Stockholm för att köpa en bogserbåt. Mamma hade inte någon hjälp av Hjalmar när hon kom hem med en nyfödd son. Hjalmar kom ner till Linköping med en bogserbåt som då hette ESSINGE ÅNGTVÄTT.

Det är brukligt att fartyg ändrar namn vid ägarbyte. Hjalmar föreslog att båten skulle heta HASSE, samma namn som hans son. Sigrid tyckte inte att det var ett lämpligt namn på en båt. Båten fick i stället namnet TASSE. Det var ett mycket vackert fartyg med sköna linjer i skrov och påbyggnad. Fartyget var byggt i Kristianstad 1890 där hon fick namnet LYCKEBY.

Fartyget hade en kraftig compoundångmaskin på 50 ånghästkrafter.

TASSE bogserar segelbåtar. Foto: Folke Fromholtz "Hjulsbrovarvets arkiv".

TASSE användes på vardagarna som bogserbåt och på helgerna som passagerarfartyg. Mamma har berättat att man åkte båt upp till Sturefors slott. Där anordnades utflykter i den vackra parken. Det finns fortfarande lämningar efter en labyrint i parken, som på den tiden var ett populärt ställe för tète-à-tète i all förtrolighet.

Hans med sjömansmössa. Privat.

Jag kommer ihåg att jag en gång fick åka med TASSE. Vid det tillfället låg jag på knä på soffan i aktern och tittade ut på det virvlande vattnet från propellern. Det blåste rätt bra den dagen så min sjömansmössa flög av mig i kanalen.
Mitt intresse för ångmaskiner har alltid varit stort. Att få arbeta nere i maskin är en otrolig upplevelse. Som vuxen har jag gått i maskin bl.a. på EJDERN.

EJDERN. Foto " Hjulsbrovarvets arkiv".

Under kriget drog TASSE pråmar med ved från Horn och Hycklinge ned till Linköpings hamn där veden lossades för vidare transport med hästdragna vagnar till olika upplag i Linköping. På den öppna planen vid Drottninggatan – Djurgårdsgatan som i dag är upplåten till parkeringsplats var det fullt med höga och långa vedstaplar under hela kriget. När veden lossats återvände TASSE med pråmarna uppför Stångån och förtöjde vid bryggan nedanför slussarna i Tannefors.

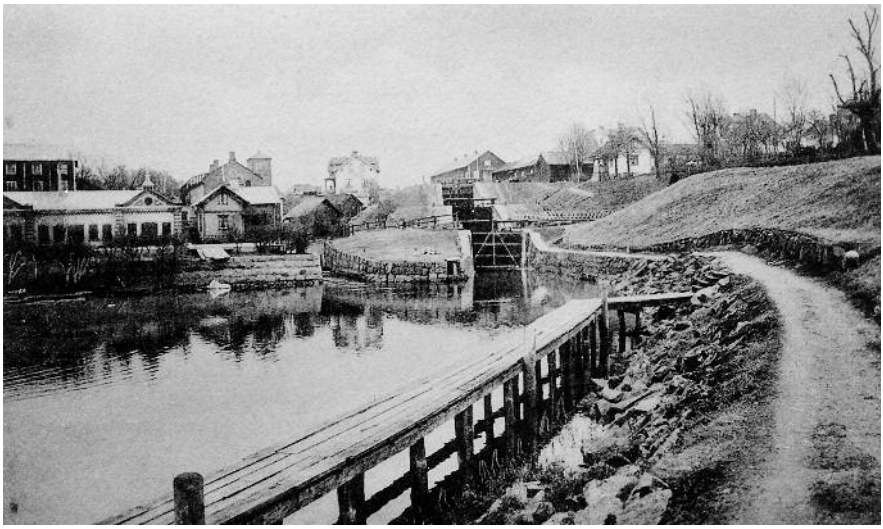

Nedsidan av slussen med bryggan där pråmarna förtöjdes.

Under tiden som TASSE slussades fick mor Sigrid och jag ta oss ner i pråmarna för att rensa från allt "bynke", d.v.s. vedflis, kvistar och bark som lämnats kvar vid lossningen. Pråmarna skulle vara städade inför nästa last. När de kom upp till översta slusstrappan så lyftes säckarna med "bynket" upp på slusskanten. Jag fick låna en långskaklad kärra med järnhjul av slussvaktare Johansson för att köra upp säckarna till vår vedbod på Brittenborg. "Bynket" hade vi till att elda med. Det gällde att ta vara på allt, för reda pengar var det ont om.

23. Från världshaven till Stångån – En sjökapten berättar

Håkan Qvist

Ett klipp från Östgöten, troligen från 1950-talet, skrivet av signaturen Otto, tände mitt intresse. Otto hette Cantzler i efternamn och jobbade även med lokalradion om jag minns rätt. Kåseriet har rubriken Visans Axel Öman – skeppare på Stångån. Måhända var Axel Ekeroth, som sjökaptenen hette, förebilden till visans Axel Öman, skriver Otto. Troligen inte, säger Axels dotterson Sven-Olof Andersson när jag besöker honom i hans hem i Åtvidaberg. Efter träget letande har jag hamnat rätt. Här är personen som vet det mesta om Axel Ekeroth. Sven, som de närmsta kallar honom, har försett mig med tidningsklipp inkluderande två helsidor om Axel vid olika tillfällen införda i Östgöta–Tidning med redaktion på Nygatan mittemot Eskilstunasliperiet.

Axel föddes i Rättvik 1859 men redan innan han fyllt året flyttade han med modern till Täljestad i Östra Skrukeby strax utanför Linköping vid Roxens södra strand. Vid tio års ålder skrevs han in på Linköpings läroverk, ”men lusten för studier fattades” står det i ett klipp från Axels 80-årsdag. Han ville ut i världen, slutade skolan och for till morbrodern i Härnösand. Det skulle bli folk av Axel och morbrodern såg till att han mönstrade på barken Felix som ”obefaren jungman för en månadshyra av aderton kronor”. Där vankades det stryk då och då men lusten till sjömanslivet hade till moderns förfäran blivit outrotlig.

Snart bar det iväg ut på en ny resa igen. I Mexico rymde Ekeroth tillsammans med tre finnar, då en amerikansk skeppare bjöd trettiofem dollar i månaden. Jag citerar vidare ur 80-årskrönikan: ”Det blev emellertid ett hundliv och till råga på allt blevo rymlingarna shanghajade av en amerikansk seglare, Bessie Wittich. I en skotsk hamn gjorde besättningen myteri. Myteristerna bundos ihop två och två, en neger och en vit, så långt negrerna räckte till, och så bar det iväg ge-

Sjökapten Axel Ekeroth. Foto tillhandahållet av dottersonen Sven Andersson.

nom staden, där befolkningen stod och gapade. De dömdes till tio dagar fängelse vardera". Jag skulle kunna gå vidare med flera hårresande äventyr som finns återgivna i klippen, de flesta baserade på Axels dagböcker. Möjligen kanske något friserade?

En vändning i sjöbuselivet blev det när Axel tog hyra på en liten norsk skuta där både skepparen och besättningen var religiösa. Vid ett tillfälle, berättar Sven Andersson, undrade skepparen om Axel höll kontakt med hemmet och de sina. Nej, det var dåligt med det, svarade, Axel. Sätt dig då och skriv till mor var du håller hus, sa skepparen. Axel hade fått sig en tankeställare. Senare i livet tror Sven att den här upplevelsen låg till grund för att han sökte sig till kyrkan och blev aktiv medlem i Missionskyrkan. Kyrkan låg då på Drottninggatan, senare Elsa Brändströms gata. Ett annat klipp visar att församlingens präst höll tal till Axel på hans 80-års dag.

1886 tog Ekeroth styrmansexamen i Norge. 1903 gifte han sig och for till en början till sjöss. Men det är svårt för en gift sjöman att fortsätta i yrket och därför slog han sig ner i Linköping. Han blev tvungen att ansöka om skepparbrev hos själva kung Oscar II, vilket beviljades 1907. Året därpå började han föra den lilla båten Turist mellan Opphem och Horn. 1910 – 1917 förde han ångslupen Tannefors mellan Linköping och Tannefors. Båten lade till vid flera bryggor längs Stångån, bl.a. nere vid Sandgårdsgatan där Axel också bodde på nr 6 och senare nr 12. 1918 övertog Axel befälet på ångaren Maria, som han förde på linjen Linköping-Ekängen. Från tiden på Maria finns ett klipp, återigen troligen från Östgöta–Tidning, osignerat med rubrik-

texten ”Småprat med Marias kapten om hans stormfyllda färder mellan Ekängen och sta´n”. Jag citerar: ”Jag går med min båt i alla väder, även om vågkammarna gå vita och fräsande säger kapten Ekeroth på Maria, och på samma gång girar han över lite på babord och lägger in en präktig snusbuss. Herrn ska inte tro att man har seglat endast på den här pölen i sin dag. Nej, att jag hamnade här det är för en kvinnas skull. Kvinnorna är alltid rädda för sjön, det märker man först och sist på sommargästerna. Jag seglade på haven ända tills kärleken vid 42 års ålder fick makt med mig, och då började jag segla inomskärs”. Vidare står det mot slutet av artikeln att ”man kan vara trygg med Maria och dess kapten även i stormigt väder ty han har som sagt varit med om stormar, om vilka varken Roxen eller Maria har den blekaste aning”.

Maria på Roxen.

Den sista båten Axel Ekeroth förde var den för Linköpingsbor välkända Tasse, som fraktade badgäster mellan Linköping och Nybrobaden första sommaren denna anläggning öppnades för allmänheten. Det berättas att maskinisten hade lika många år på nacken som kaptenen och såg ungefär lika dåligt som den sistnämnde hörde, men det gick på Guds försyn, och inga olyckor inträffade.

Många flanörer på båda sidor om ån kunde mot slutet av Axel Ekeroths levnad se honom iförd sin norska kaptensmössa och med välansad, vit mustasch göra honnör när Kind passerade nere vid Sandgårdsgatans ände mot ån. Eller som det står om Axel som avslutning i ett av klippen: ”En riktig gammal sjöbuss av den rätta sorten, godmodig och gladlynt såväl när han svänger mössan till hälsning, som när han vrider på ratten eller med en mystisk vev åstadkommer pittoreska sirénljud”. Axel Ekeroth avled 1946.

Källor: Intervju med Sven-Olof Andersson och dennes hustru Inger i Åtvidaberg.
Ett flertal tidningsklipp ur främst Östgöta – Tidning och Östgöten.

24. Krigets fasor och välsignelser

Krigsreporter ur efterkrigsgenerationen: Håkan Qvist

Vid intervjuer, möten och diskussioner med människor i samband med förarbetet till denna bok har många talat om krigsåren. Jag har därför sett det som angeläget att skriva något om hur krigsåren påverkade människorna och livet i Hejdegården.

Jag noterade raskt att män och kvinnor har olika minnen och känslor för krigsåren. Männen har helt naturligt störst fokus kring sina eller fädernas vedermödor som inkallade och i beredskap långt borta från hem och familj. Ibland mer än ett år. Med åren har berättelserna en tendens att romantisera tiden. Flera flickor hade upplevt kriget på hemmafronten som lite mer skrämmande än pojkarna. Birgit Pehrsson, som var i femårsåldern vid krigsutbrottet, kom ihåg att man satt och lyssnade dagligen på radion hur Hitler härjade ute i Europa. Kriget kom närmare efter att Danmark och Norge intagits. Intrycken förstärktes ytterligare när militärer, stationerade på berget vid Vimanshäll, höll uppsikt efter fientliga flygplan från bevakningstornet på bergkrönet. Svepande ljuskäglor spelade över kvällshimlen den mörka årstiden. Kallt var det också med brist på ved för många under kalla krigsvintrar. Ofta gick övningslarmen och Birgit kommer i håg att då fick man gå hem från skolan och ner i skyddsrummen. Välsignade var de pengar som Birgit med kompisar fick för tomflaskorna de samlade runt militärtälten på Majeldsberget. Det var mörkt ute på kvällarna. Gatubelysningen var gles och avskärmad. Papporna var i allmänhet inkallade på hemliga platser. Varubristen var kännbar. Matfett, kött, mjöl, ägg, kaffe m.m. var ransonerat. Varmvatten var en bristvara och hygienen blev därefter. Elever i Tanneforsskolan hade det lite bättre då det vankades bad i skolans bassäng. Välsignade för många barn var de kläder och skor som skolsystern samlade in till behövande. Om ricinoljan hon delade ut var lika välsignad vet vi inte men doserna behövdes för många undernärda barn. Hela tiden låg det en skrämmande ljudmatta över stadsdelen från flygtrafiken på Saab.

Äldre militärer upp till 47 års ålder tillhörde landstormen till och med 1941. Därefter gjordes ingen uppdelning av militären i värnpliktiga beväringar och landstorm. Hemvärnet var en frivilligorganisation för män över 47 år som därmed inte ingick i de ordinarie militära styrkorna.

Ett minne sparat av Kerstin Karlsson. Privat.

Militärer bevakade ASJ och Saab. De låg förlagda på vinden i ASJ:s kontorshus. En tid efter krigsutbrottet låg en del av landstormen förlagd i skolhuset invid knäckebrödsfabriken för att sedan inkvarteras vid höjden där Draken nu står staty vid Åtvidabergsvägen. Skolfröken meddelade att barnen fick gå hem för nu var det krig. Tre skolsalar tömdes för att hysa militärer. I skolhuset bodde Hans Linder med sin mamma i en etta under påvra förhållanden. Hans välsignar de tillfällen till extraförplägnad som han och modern ibland

”Någonstans i Sverige”. Privat.

erbjöds av manskapet borta på höjden. På torsdagarna var det ju ärtsoppa och pannkakor. En annan välsignelse var alla de barn som mer än vanligen blev till under krigsåren.

Kerstin Karlsson, medlem i bokkommittén, har sparat brev från fadern Sture som i januari 1940 kallades in till neutralitetsvakten i norr. Jag har hennes tillåtelse att saxa ur breven. I ett brev hem till hustrun Astrid, ”från någonstans i Sverige”, kommenterar han att han ska skicka hem svarsfrimärken ”för du har väl inte fått några pengar ännu, antar jag. Avlöningen betalades ut igår kväll så det blir kö i affären som ligger här utanför, en del grabbar hade varit utan pengar länge. Det är mörkläggning här och man trodde att vi skulle få åka ut någon natt men det slapp vi. Det har börjat med stora övningar redan nu fastän vi inte skulle börjat förrän i slutet av månaden. Det går en massa rykten att vi ska få åka hem efter det. Det är ingen idé att göra sig några förhoppningar, man blir bara besviken. Tidningar har vi här uppe, både Corren och Dagbladet, de är tre till fyra dagar gamla, men vad gör det, det går lika bra att läsa dem i alla fall. Ni har väntat på radiohälsningar från ”vakten någon stans i norr”, men vi fick inte äran den här gången, men kanske nästa gång. Du ska se att vi har vinter här, om morgnarna är det 35 grader kallt. På dagarna är det skönt när solen skiner men det är ju inte var dag. I dag har vi badat bastu, det var skönt, jag har ju inte tvättat mig på sex dygn”.

En ögonvittnesbild gav Arne Gustafsson, uppväxt i Ramshäll vid 30-talets slut, då han föreläste i Hembygdsföreningens regi i april 2011. Ämnet var ”De vita bussarna”. Arne berättade att Linköping var som en belägrad stad. Militärer marscherade kors och tvärs. Välsignat var det att höra ljudet från vedkaparna som gav viss trygghet för en liten kille som just mist sin mor.

Källor: Intervjuer med Birgit Pehrsson, Runold Carlsson och Hans Linder.
Återgivna minnen i samband med föreläsning av Arne Gustafsson, Katrineholm.

25. Hem till Går'n – En tidsresa

Hävdatecknare: Hans Gustavsson.
Linköping i december 1998 och januari 1999

Följande text är ett utdrag ur berättelsen Hem till Går´n. Författaren Hans Gustavsson har givit vederbörligt tillstånd till detta utdrag. Berättelsen i sin helhet finns att låna på Länsbiblioteket i Linköping.

Gården var kakelfabriken – Kaklis i folkmun – Vistvägen 14 A-G, kvarteret Husaren. Gården låg på den plats som nu upptas av Simhallen och hade ungefär samma utsträckning som denna. Vistvägen hade då samma sträckning från Linnégatan som idag fram till ungefär den plats där trapporna börjar vid Simhallen. Någonstans där vidtog en backe vars höjd måste ha varit ungefär densamma som för dagens trappor. Sedan fortsatte vägen i samma sträckning som Brokindsleden har längs Folkungavallen.

Gården hade två tillfartsvägar från Vistvägen. Den nedre började vid dagens infart till Tinnerbäcksbadet och gick i en böj och med en långsluttande backe upp på gården och följde i stort sett dåvarande Tinnerbäcksängens kontur. Den övre tillfartsvägen började strax ovanför backen och gick rakt in i gården och slutade vid en mur, som utgjorde gårdens begränsning mot Tinnerbäcksängen/-badet. Denna infart ansågs från början vara den finare och mot gatan fanns då en vacker, rikt skulpterad grind.

Gårdens begränsning mot Vistvägen utgjordes av en väldig karaganhäck, som sträckte sig från nedre infarten nästan ända fram till grinden. Sedan vidtog snöbärsbuskar och stora lövträd framemot planket mot Folkungavallen, vars huvudentré låg ett litet stycke längre bort vid Vistvägen.

Ägandeförhållanden

Ägarna, vilka de nu var, representerades av fabrikören – ”Fabris” – Emil Andersson. Fabris var en avhästad kavallerist från Eksjö och hade en martialisk framtoning. Rösten, som härdats på Ränneslätt,

var magnifik när han mästrade oss ungar eller gav order till gårdskarlen Alfred, hans allt i allo. Det sades att han gift sig till sin befattning, då hans fru – Värdinnan – skulle ha tillhört den ursprungliga ägarefamiljen. Egentligen var Fabris en godsint person; vid utebliven hyra om någon kommit i ekonomiskt trångmål var han förstående. Mot slutet av Fabris tid hade Uppsala-Ekeby ekonomiska intressen i gården. Så småningom övergick gården i kommunal ägo och i och med detta började förfallet.

Bostadsbebyggelsen

Kaklis hade varit fabrik under 1800-talet fram till början av 1900-talet. Några av byggnaderna hade sedan fabriken lagts ned konverterats till bostadshus. Bostadsbeståndet utgjordes av tre stora byggnader och ett lägre trähus, som tidigare varit stall (?). Två av husen samt det mellanliggande trähuset hade öst-västlig orientering från Vistvägen, längs Folkungavallen, ned mot ängen. Det tredje huset låg längs ängen i nord-sydlig riktning. Snett emot det övre huset låg en vitputsad villa omgiven av trädgård. Villans framsida dominerades av en stor veranda från vilken Värdinnan övervakade gårdslivet. Villan var Fabris bostad och kontor och hade beteckningen A. Huset längs ängen

Den övre infarten från hörnet Vistvägen/Skeppargatan. Vistvägen 14 G samt Fabris villa.

hade två ingångar, B och C, huset med gaveln mot ängen hade också två ingångar, D och E. Trähuset hade tre ingångar och betecknades F och huset med gaveln mot Vistvägen en ingång, betecknad G.

Den vackra grinden är sedan länge försvunnen liksom den långa häcken mot Vistvägen. Innanför häcken fanns prydnadsbuskar som är borta vid den här tiden och att hänga tvätt i trädgården var givetvis otänkbart på Fabris tid.

Det var till detta hus min pappa, mamma och jag flyttade hösten 1926 från Klostergatan 54. Huset ansågs finare och vi var den första småbarnsfamilj, som fick tillträde till det. Värdinnan ville ha lugn omkring sig och inte något drag med ungar.

Huset var putsat i en rosa nyans och på långsidan mot Vallen samt på västra gaveln fanns spaljéer för päronträd. Träden sträckte sig upp till andra våningen och frukten var superb. Det var underbart vackert på våren vid blomningen. Alla träden förstördes under de iskalla vårvintrarna 41 och 42. Även trähuset, ingång F, hade spaljéer – för plommon tror jag. Det andra stora huset i raden, med ingångarna D och E, var gulputsat. Delar av detsamma var från fabrikstiden. Huset mot ängen var putsat grå-vitt. De stora husen var i 2½-plan med mycket höga takresningar och höga källarvåningar. Källarvåningen till huset B och C hade stora fönster mot ängen/badet, som möjliggjorde bekvämt tillträde till detta område. Husen hade väldiga vindsvåningar med torkvindar och vindskontor och utgjorde förnämliga lekplatser, även om detta inte alltid sågs med blida ögon av hyresgästerna. Vindarna saknade givetvis all uppvärmning och var liksom trapphusen iskalla. Källarvåningarna var även de rymliga och inrymde bl.a. stora tvättstugor med vedeldade bykkar, som kunde användas som badkar. Flertalet lägenheter var på två rum och kök med tambur och ofta med två ingångar. Lägenheterna var i allmänhet rymliga men rätt kalla, då uppvärmningen utgjordes av kakelugnar och järnspisar. Kakelugnarna var mycket vackra, sannolikt tillverkade på gården eller hos Uppsala-Ekeby. Gaskök fanns men den sanitära utrustningen var spartansk och bestod av vatten och avlopp samt till i början av 30-talet av torrdass i farstun. Det var alltid lika spännande att åse när skittunnorna av järn utbyttes av renhållningsfolk skrudade i jättestora

förskinn av läder. Torrdassen i farstun ombyggdes till vattenklosetter och där det fanns tre lägenheter per farstu fick en lägenhet egen vattenklosett. Vi tillhörde de lyckliga.

Övrig bebyggelse

I centrum av gården fanns ett mycket stort huskomplex, som inrymde snickarverkstad, målarverkstad, vedbodar, garage, lagerutrymmen för kakel i två våningar med expedition och verkstad samt längs två yttervägar torrdass, som dock i allmänhet inte användes för sitt ändamål men i några fall kunde användas som hobbylokaler.

Längs nedre infartsvägen, på vänster sida räknat nedifrån, fanns sammanbyggda bodar för förvaring av transportlådor, vedbodar samt soptunnor. Nedanför dessa bodar fanns, omgiven av ett plank, en bänkgård – Bänkis – med växthus och bänkar för grönsaker och blommor.

Innanför en av bodarna och ovanför Bänkis fanns en före detta hönsgård – Hönsis – även den omgiven av plank. Under tak i Hönsis fanns en massa transportlådor för kakel samt delar av ångpannan till fabriken. Hönsis var ett av favorittillhållen, förbjudet p.g.a. eldfaran, för elda skulle man göra i de gamla ångpannerören. Några tillbud kan jag dock inte erinra mig. Träplanket runt Hönsis var förvisso inte något oöverkomligt hinder för tillträdet till paradiset.

Gårdsytor

Den stora trädgården var Fabris domän och var ganska storslagen, c:a 3000 kvm. På trädgårdssidan av Fabris villa fanns en stor rundel med blomsterrabatter och trädgårdsmöbler för värdfolket. Det fanns massor av fruktträd av olika slag och storlekar, bärbuskar och prydnadsdito, sparrissängar och ett väldigt hallonsnår, där det faktiskt byggdes hyddor ibland. En av de oftast välskötta grusgångarna, den närmast den stora häcken mot vägen, fick begagnas av hyresgästerna. Frukt kunde köpas för en billig penning fast det är klart att tillgången var ofta begränsad p.g.a. den ”höstning” som bedrevs mörka kvällar när Fabris gått till sängs.

Samtliga hyresgäster disponerade egna kolonilotter, som var beläg-

na nedanför trädgården i norra delen av gården, vid sidan av nedre tillfartsvägen mot ängen samt mot Folkungavallen på sydsidan av husen D-E-F och G. Framför vårt hus hade Fabris sina egna trädgårdsland och mot Vallen planterades alltid en häck med sommarmalva. På bägge sidor av trähuset F fanns mot de stora husen två höga vitmålade spaljéer av kraftiga ribbor, som tjänade som stöd för klängväxter. Skötseln av hyresgästernas trädgårdsland varierade men Fabris kom med påpekanden under sin krafts dagar.

När man nu i minnet ser tillbaka på gården som den var under storhetstiden på 20-och 30-talet och jämför den med våra dagars gårdsbebyggelser t.ex. vid Kungsgatan eller T1 kan man undra hur dåtidens gårdsplanerare/-ägare hade intresse och råd att åstadkomma en dylik miljö. Sommartid på 30-talet, som jag upplevde starkt, utgjorde gården verkligen en anslående syn både från Vistvägen och från ängen.

Mannen i keps är Alfred gårdens allt i allo, en veritabel tusenkonstnär, som försökte hålla gården i anständigt skick efter Fabris' död.

Hyresgästerna

Kaklis var förvisso inte något högreståndstillhåll utan hyresgästerna utgjordes av familjer ur arbetar- och lägre medelklassen. Familjerna var mestadels barnrika, vår familj utgjorde ett av de fåtaliga undantagen. Vi var många ganska jämnåriga lekkamrater, åldersskillnaden

uppgick till c:a 5 år. Sammanhållningen var som jag minns det bra och man kan med fog tala om Kaklis-andan. Det är klart att det fanns någon miniatyrhitler, som genom gunstlingssystem kunde bestämma vem som fick vara med och leka och ibland var det säkert bittert. När det gäller sexualupplysning minns jag att ett antal av oss blev upplysta av en mycket ung dam men det var först högre upp i åldrarna vid par-datten och rymmare och fasttagare på kvällstid vi mera handgripligt kunde konstatera de anatomiska skiljaktigheterna mellan oss.

Tiderna särskilt i början av 30-talet var bistra med hög arbetslöshet och uselt betalt. Många familjefäder arbetade på industrier som tillämpade varannanveckorsarbete. Flera måste haft det mycket knapert och det är förunderligt att det inte förekom ren misär. Månadshyran för 2-rumslägenhet låg vid c:a 50 kr och en yrkesarbetares timlön uppgick som bäst till c:a 1,50 kr. När svårigheterna blev för överväldigande hände det väl att någon tog till buteljen men något allmänt fylleri förekom inte och hade inte tolererats av Fabris.

Vi var inga klädsnobbar i våra långa kortbyxor och stoppade långstrumpor. De revolutionerande golfbyxorna kom vid slutet av 30-talet liksom gummistövlarna. Jag har för mig att flickorna i allmänhet såg prydliga ut i hemsytt - åtminstone sommartid. Sommartid var klädseln för oss grabbar overall och gymnastikskor.

Omgivningarna

Munkgärdet

Tvärs över Vistvägen från vårt hus låg långt in på 30-talet ”Pihls lada”, som faktiskt var en fullt utvecklad lantgård med boskap. Nedåt ån och bort emot Hejdegården sträckte sig beten och åkrar och innan Folkungavallen utvidgades och S:t Larsgatan drogs fram till Vistvägen fanns även där gärden. Begreppet Munkgärdet kan jag inte minnas från den tiden, vi talade om Gärdet, som var en pastoral idyll och långt in på 30-talet kunde man höra kornknarren sjunga varma sommarnätter.

Diagonalt över gärdet gick en cykelväg fram till Hejdegatan och

Hejdegården avgränsades mot gärdet på en lång sträcka av en gigantisk häck framför Risbrinkens handelsträdgård. Cykelvägen var en idealisk kappkörningsbana när det var bråttom till våra badställen vid ån. Dessa var två, det närmast staden kallades "Hejdis" och det bortre, närmare fallen kallades Långgrundet, "Långis" . Vid Hejdis, som låg mittemot Pumpgatan, fanns rester av en gammal klappbrygga samt en svikt fastsatt i en avsågad al.

Vid Hejdis blev ån hastigt djup medan vid Långis var, som namnet anger, ån långgrund och där de mindre avancerade badarna kunde ta sig ned i vattnet bland alrötterna klivande på gyttjebottnen. Det var ett vådligt äventyr när man första gången sam över ån fram till Färgaregatan. På gärdet lekte vi bland höstackar och sädesskylar, säden slogs med självbindare, och de mera välartade bland oss fick åka med lassen fram till ladan. Varje dag drog farbror Pihl sin mjölkkärra till familjens mjölkaffär, Mjölkis, som låg på backkrönet vid början av Tinnerbäcksgatan. Backen är i stort sett densamma som idag fast den då föreföll mycket brantare. Mjölkis var under lång tid den enda mjölkaffären i trakten och förestods på vår tid av systrarna Pihl, som imponerade på oss med sin förmåga i huvudräkning. Vi i Kaklis hade dagliga turer dit, några kylskåp för mjölken fanns ju inte, och godsakerna, som exponerades i ett glasskåp, lockade. Det fanns ½-öres kola! Mjölkis var återförsäljare av produkter från Erikssons hembageri på S:t Larsgatan. Hålkakorna var förträffliga och Tisdagsbullarna, som endast var tillgängliga på tisdagarna i fastan, var superbra!

Tinnerbäcken

Bebyggelsen Tinnerbäcken kan sägas börja vid Mjölkis och omgavs av vattendraget Tinnerbäcken, Stångån och Skeppargatan – då liksom nu. I backen utanför Mjölkis var utsikten över staden på den tiden riktigt stilig och vi tillbringade mycken tid där för att iaktta något intressant skeende inåt stan. Jag minns särskilt när luftskeppet "Sidenhuset" ankrade uppe vid Axel Karlssons på Storgatan och en stor Michelin-gubbe, som svävade ovanför en verkstad på Nygatan. Luftskeppen Graf Zeppelin och Italia (på väg mot Nordpolen 1928) passerade över

Östergötland och vi stod där i backen och fablade om att vi skymtade dom. Fabris ansåg sig ha sett Graf Zeppelin på natten! Ingrid Pihl berättade långt senare att hon från backen en kall vårvinterdag 1923 såg Linnéskolan brinna. Hon skulle ha haft syslöjd just i de lokaler där elden började. Mitt emot Mjölkis låg en pytteliten speceriaffär som då innehavdes av fröken Segerström. Affärslokalen var belamrad med viktualier, silltunnor och fotogenfat. Till jul förekom julskyltning och affären förvandlades till en sagogrotta av girlanger och kräppapper. På den intilliggande gården fanns en mangelbod inrymmandes en jättelik handdriven stenmangel, som nyttjades av oss på Kaklis. Det var alltid lika spännande att åse manglandet. Det kunde ju hända att man missade en kavel och den väldiga överliggaren föll ned på underdelen (det lär ha hänt). Tinnerbäcksgatan, som började vid affären, gick rakt fram mot Stångån och slutade med en brant backe och en klappbrygga – ”Klappis”. När vi ibland tröttnade på Hejdis höll vi till här eller på den angränsande stenkajen vid Göranssons vedgård när denna inte var upptagen av motorfartyget ”Tasse” med vedpråmar. Gatan omgavs i allmänhet av lägre bebyggelse och trädgårdar men på höger sida fanns två större stenhus. I det ena fanns en större speceriaffär, som först innehades av handlare Schreiber men som senare övertogs av handlare Olofson, vars barn än idag bedriver handel i grannskapet. Nästa större hus var den Schelingska “villan”, som var ganska pampig.

Vid denna byggnad och vinkelrätt mot Tinnerbäcksgatan började Styrmansgatan. På vänster sida var låga hus emot gatan, på höger sida litet högre hus. Efter Göranssons vedgård låg “Sillgårn” som utgjordes av ett antal äldre byggnader. Somliga var tidvis berömda för sin insektsfauna. Efter Sillgårn vidtog en större trädgård med en villa och ett stort uthus nedåt ån. På gaveln mot ån hade pappa och en kompanjon en verkstad. Egentligen var det en “fritidsverkstad” för pappa arbetade heltid på Patentkorkfabriken/ALKA och kompanjonen var lokförare på MÖJ. Dom hade skaffat en hel del maskiner: två svarvar, en av dessa hade som tillsats en cylinderslip, en fräsmaskin och ordentliga arbetsbänkar med skruvstycken och bänkborrmaskiner. Verkstaden var vintertid svinkall och uppvärmdes nödtorftigt med en

vedkamin. Pappas huvudsakliga intresse var att reparera/trimma gamla motorcyklar av de klassiska märkena BSA, Matchless, AJS, Royal Enfield, Norton, Velocette, märken som vi grabbar visste allt om och kunde utbreda oss över deras för- och nackdelar. Ägarna var ofta dåligt bemedlade och betalningen blev därefter. Det fanns en skranglig brygga i ån med ett par båtar, som kunde lånas. Gården ägdes av en disponent Kårbäck, neé Karlsson, och övertogs sedan av smeden Odborg, som även övertog verkstadslokalen och pappa flyttade till Sveagatan. På andra sidan gatan fanns en fastighet som ägdes av en ökänd kärring som kallades Strump-Hulda. Gatan avslutades med en träbro över bäcken, något uppströms i förhållande till den nuvarande. Ett färjeläge anlades under 30-talet vid bäckmynningen. Färjan var till en början handdriven, "maskineriet" tillverkade faktiskt pappa. På stadssidan låg då som nu fastigheten Ådala, som ägdes av bryggerifamiljen Brogren. De lågt liggande fönstren lämpade sig utmärkt för hartsfiolkonserter. Detsamma gällde fönstren till glasverandan i Carin Nilssons föräldrahem, det som nu finns i G:a Linköping. Fick man då ut musikfanjunkaren var lyckan fullständig.

Skepparegatan hade samma sträckning som idag och i fonden fanns en anskrämlig tegelbyggnad, som fram till augusti 1947 utgjorde "Tekniska Fabriken Gripen". På höger sida av gatan uppfördes den första moderna bebyggelsen omkring år 1939. Nedåt ån fanns disponentvillan i trägotik, nyligen flyttad ett stycke, omgiven av en stor trädgård och nere vid ån ett privat badhus, som vi vintertid olovandes använde till andra ändamål. Gripgatan hade också samma sträckning som idag och omgavs av låghusbebyggelse utom nere vid bäcken, där det fanns ett par större hyreshus. Modellsnickare Malmborg hade sin verkstad vid Gripgatan och f.ö. fanns här som på de flesta ställen trädgårdar och i dem massor av små uthus. De lägst liggande husen vid bäcken översvämmades ibland när bäcken vid vårflod greps av storhetsvansinne. Detsamma gällde för motsatta sidan av bäcken där sedan Sporthallen uppfördes på den i särklass besvärligaste byggplats, som kunde uppletas. Sammanfattningsvis kan sägas om Tinnerbäcken att visst fanns det skönhetsfläckar och skavanker men området var pittoreskt även i sitt förfall, vilket knappast blir fallet för den bebyggelse som kom efter.

Tinnerbäcksängen med bäcken

Ängen kan sägas börja vid stenbron och Vistvägen. Den plana delen av ängen motsvaras idag i princip av badets botten och en del av sluttningarna är intakta men sluttningen från Kaklis är urgrävd och ersatt av simhallens fasad. På ängens tid var sluttningen nedanför Kaklis bevuxen med stora pilar och björkar och det fanns även en del sly i den sydostliga sluttningen, som var ganska brant och där vi anlade en skidbacke med uppbyggnad för hopp. När vi flyttade till Kaklis vill jag minnas att ängen inte var färdigdränerad utan det fanns fortfarande ett slags dränerdike. Jag minns det för att något illasinnat barn kastade min finaste leksakshink i detsamma. Det var såpass fuktigt i ängens västra del, som utnyttjades för nöjesfält, att vid något tillfälle översvämmade ett dylikt. Fr.o.m. början av 30-talet var emellertid ängen torrlagd och en promenadväg drogs tvärs över den från Vistvägen och bänkar utplacerades. Vid bortre änden av vägen fanns en stenbro över bäcken och efter denna vidtog en ganska brant backe upp till G:a Idrottsplatsen. Nedströms stenbron hade skapats en damm och vid dämmet fanns ett riktigt trevligt vattenfall. I den här dammen gick det bra att bada, den var väl någon meter djup och hade sandbotten.

Vintertid åkte vi skridsko där och invid backen upp mot gamla idrottsplatsen anlade vi en mycket brant kana, som vi befor med drögar, på enruskor, eller av de djärvaste stående. Den var nästintill livsfarlig för den slutade rätt ner i bäcken ovanför bron och hade man otur kunde man kollidera med brons avslutande stenpelare. Ovanför bron vidtog ett vildvuxet område som vi kallade “Svartänga” eller bara “Svartis” och som fortsatte upp till Sandbäcksfallet. S:t Larsbron fanns inte på 30-talet och givetvis inte heller golfbanan vid Bäckgården, som då hette, vill jag minnas, “Bo i Ro”. Svartänga var ett eldorado om man vill ägna sig åt vildmarksliv och bäcken var då som nu ganska strid och omgavs av stora stenblock på en del ställen. Nedåt bron blev bäcken bred och grund och där kunde man vada över den och samtidigt passa på att trakassera strömstararna, som höll till där. Så småningom tillkom en promenadväg ovanför ängen längs planket mot Folkungavallen och nedanför Kaklis. I sydsluttningen fanns “Oxlabacken”, ett bestånd av väldiga oxlar, som av någon anledning höggs

ned. Numera är Oxlabacken återställd genom nyplantering och om något 50-tal år kanske den återfått sin forna storhet. På 30-talet slogs ängsgräset och ängen var mycket uppskattad som utflyktsmål av kaffedrickande familjer.

Bäcken rann i meanderliknande slingringar i ängens periferi och var ömsom smal och djup och ömsom bred och grund. På det djupaste stället bland alrötterna levde jättelika kräftor sitt ljusskygga liv. Sommartid när vassen ovanför Sandbäcken hade växt upp gick vi mangrant dit upp och skar material till vasskanoter, som sedan byggdes nere på ängen. Vid högvatten gick det att paddla i större delen av bäcken ända ner till Stångån om farkosterna höll ihop. Särskilt spännande och ruskigt var det att passera valvet under bron vid Vistvägen. Vintertid åktes det skridskor dels på dammen och dels på det raka partiet av bäcken nedanför Mjölkis där idag golfbanan framför Sporthallen finns. När isen bröt upp skulle man jumpa på isflaken och det var en ädel sport att utnyttja det minsta möjliga isflaket. Vi fiskade givetvis i bäcken och det bästa stället var vid en stor sten, som låg ungefär där Pildammen framför Sporthallen finns idag. Där kunde man fånga abborre men annars utgjordes fångsten mestadels av mört och löjor. Det stora, med spänd förväntan emotsedda fiskafänget, var emellertid kräftfisket i början av augusti då skolstarten började kasta viss slagskugga över vår sommartillvaro. Några stora fångster blev det aldrig fråga om men spänningen och mystiken i mörkret under alarna var det viktigaste. En del småkräftor kunde tas med händerna under stenbron vid dammen men det stora fisket ägde rum där bäcken gjorde två 90-graderssvängar på norra sidan av ängen. Bäcken smalnade där och höljorna under de väldiga alarna tycktes bottenlösa. Vi fiskade med håv, betade med mörtbitar. När man drog upp håven ur det svarta vattnet tycktes den full av kräftor, vilket dock i allmänhet inte var fallet. En del stora bestar bärgades emellertid. Alla kamraterna deltog - flickor och pojkar - men även en del föräldrar. När vi blev äldre fortsatte vi fisket längre upp utefter bäcken faktiskt ända uppåt Smedstad men där fick man iaktta försiktighet för kräftorna var avsedda för officersmässen och beväringar gick vakt.

Badet

Initiativtagare till badet ansågs vara köpman Brunsjö, som motionerade härom i stadsfullmäktige i flera omgångar. Många ansåg efter beslutet om Tinnerbäcksbadet att det egentligen borde hetat Brunsjön. De första spadtagen togs i augusti 1936 och jag och några kamrater finns med på en bild i Corren då detta evenemang förevigades. Grävningen gällde den kulvert som leder bäcken under badet ungefär från den plats där stenbron vid dammen fanns. Norra och västra sluttningens trädbestånd höggs ned när bassängen med kringliggande byggnader skapades. En kulvert från pumpstationen vid Stångån till badets reningsverk byggdes under 1937(?). År 1938 var det hela klart och ett hektiskt badliv tog sin början men flera av oss var ogina nog att sakna kallbadhusen i Stångån, som hade erbjudit större möjligheter till allsköns badlekar.

Friskvattenintagen var till en början underdimensionerade och varma sommarkvällar medförde västanvinden dofter av klor och urin upp på gården. Vattnet blev grumligt när den fina bottensanden rördes upp. För det mesta höll vi till ute vid friskvattenutsläppen i centrum av badet där vattnet föreföll mindre motbjudande. Under de första åren lekte vi i bassängen men framåt 40-talet började vi några stycken skrida omkring med badkappa nonchalant på armen. Vintertid blev tillgången på bra skridskois mycket välkommen. Sammanfattningsvis kan sägas att ängen upplevdes som en del av Kaklis och badet fick aldrig samma karaktär av lekplats.

Folkungavallen

Folkungavallen låg ju i direkt anslutning till Kaklis och det var lätt att ta sig in på den bl.a. genom att krypa under planket mot ängen. Entrén mot Vistvägen var förskjuten ett stycke inåt Vallen och det fanns en ganska stor öppen plan framför grindarna som utnyttjades av oss. Från entrén upp till den anskrämliga huvudläktaren i trä gick en stålig lönnallé och till vänster innanför entrén fanns en stor kaffeservering under tak. Runt denna och i gräset framför Kaklis växte en myckenhet av kamomill, som vi hade tillstånd av vaktmästaren Göransson

att plocka för att sedan sälja till apoteket Kronan. En annan inkomstkälla var att leta reda på pengar under huvudläktaren eller i omklädningsrummen vid de ruskiga "hygienutrymmena" vid sidan av läktaren. Det var faktiskt riktigt skapliga fynd som kunde göras efter stormatcher då “starka Derby” gjorde sina beryktade uppvisningar och supportrarna hade styrkt sig med flaskan. Till en början fanns endast gräsplanen och kolstybbsbanorna men längre fram tillkom träningsplanerna uppemot skogen. Allt emellanåt avhölls s.k. jordbanetävlingar på kolstybbsbanan och den tidens hjältar såsom Gösta Plahn, Skeppstedt och Motala-Lindqvist genomförde glansfulla uppvisningar. Banan omgavs i kurvorna av grovt trästaket och det hände att mindre lyckosamma förare körde av banan och genom detta staket med blodvite som följd. Som pappa ägnade sig att trimma “racermaskiner” fick jag ibland vistas i depån bakom västra målburen och fick avnjuta det brokiga livet där. Enligt 30-talets bestämmelser tilläts alkoholinblandning i bränslet och det fanns de som stärkte sig med denna (metanol?) innan loppet. Man använde sig av ricinolja som smörjmedel och doften av bränd olja och dåligt förbränt bränsle var påträngande och stimulerande. På sandplanen avhölls idrottsmässor sedan platsen framför Kaklis blev för trång. På scenen uppträdde ibland vår granne Mille Karlsson vars förebild var Ernst Rolf. Han var dock inte lika framgångsrik som sin bror, som var en mycket uppskattad bondkomiker. Mille ackompanjerades ofta av sin dotter Ulla, som vi beundrade oerhört.

Framemot slutet av 30-talet avstannade lekandet för vår generation. Flera barnfamiljer flyttade från Kaklis, andra av oss började jobba, åtminstone på sommarloven, och på olika sätt ändrades tillvaron. För några började fotbollen bli allvar, några flickor började en karriär som isprinsessor och samvaron tunnades ut eller förändrades. Jag började på sommarlovet 1940 en livslång tillvaro som praktikant på Saab – 1940-1991. Inkallelseorder började dyka upp för de äldre av oss. De första hemskyddsövningarna började hösten 1939, man började spränga för ett skyddsrum i Trädgårdsföreningen, de första lv-strålkastarna började synas på kvällarna och finska vinterkriget bröt ut på senhösten. Jag har ett mycket starkt minne av att vi en senhöstkväll stod på

Femtiotalets lekkamrater.

Matchberget och såg våra livs första norrsken. Det gjorde ett mycket starkt intryck på mig och jag tror vi kände att nu var lekandets tid över och ett nytt allvar började för oss. Men det är klart att lekandet inte upphörde på Kaklis. En yngre generation tog vid dock inte lika talrik som den var i början på 30-talet. Jag bodde kvar till slutet på 50-talet men jag hade ingen del i gårdslivet mot slutet av min tillvaro där. Gården började förfalla ganska snart efter Fabris' bortgång. En del av de fria ytorna började ockuperas av bilparkeringar och trädgårdarna och kolonilotterna började vandaliseras. Delar av det stora centrala trädkomplexet revs successivt och Bänkis och Hönsis försvann i början av 50-talet.

Finis

Den 20:e februari 1963 flyttade mina föräldrar som sista hyresgäster från Vistvägen 14 G där de bott i över 36 år. Det var en kall dag -20° med sol och vid flyttningen frös flertalet av min mammas omhuldade krukväxter. Jag besökte redan på eftermiddagen det gamla hemmet, solen sken in men det såg ödsligt ut och kylan började tränga in. Jag besökte huset flera gånger senare men den 18:e mars gick det inte längre att ta sig upp för trappan. Den 23:e mars var huset rivet och omgivningen demolerad; det gick inte längre att komma Hem till Går'n.

26. Risbrinken som blev S:t Lars

Håkan Qvist

På den tomt i Hejdegården avsedd för ett idrottshus invigdes 14 maj 1960 Risbrinksskolan. Ur den festskrift som togs fram till invigningen har stora delar av följande material hämtats.

Linköping expanderade kraftigt efter kriget och folkmängden steg i rask takt. Nya skolreformer drev på utvecklingen och bristen på lärosalar var ett bekymmer. Högre Allmänna Läroverket hade i ett beslut från Kungl. Maj:t 27 maj 1955 fått uppdraget att starta ett försöksgymnasium integrerat med en ny högstadieskola klass 7-9. Redan 29 november samma år tog Linköpings stadsfullmäktige beslut om byggnation av Risbrinksskolan.

Byggnationen tog sin tid men på slutet gick det fort. I april 1959

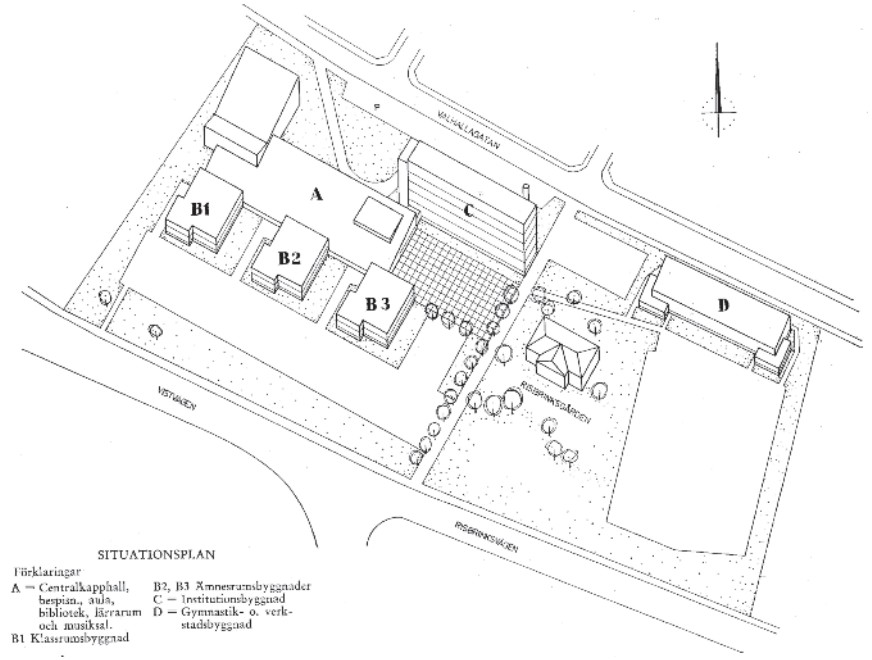

Situationsplan över Risbrinksskolan.

beslutade fullmäktige om inköp av inventarier och i augusti öppnade skolan med inredningen på plats. Totalkostnaden blev ca 6 miljoner (idag ca 70 miljoner). Nytt var att man förberett för de elevskåp som kunde bli aktuella i det fall man övergick från fasta klassrum till särskilda ämnessalar. Likaså var det nytt med ett stort kapprum, i anslutning till aulan, som betjänade alla elever. Alltså inga kläder i korridorerna. Aula och gymnastiksalar stod färdiga först i december. Risbrinksskolan kom att bli den dittills största skolan i Linköping med drygt 1.100 elever. Av dessa var 705 högstadieelever placerade i 25 klasser och 420 gymnasister i 14 klasser.

I ett avsnitt i festskriften skriver arkitekten SAR Åke E Lindqvist i en teknisk beskrivning om den utvändiga färgsättningen av fönstren mot det gula fasadteglet och den vita putsen: ”Färgsättningen av fasaden mot Valhallagatan är den, som lyckats bäst, och det hade varit en fördel om den tillämpats även på motsvarande fasad mot gården samt på klassrumsbyggnadens fasad”. Kan fönstren ha varit ljusgröna? Någon av läsarna kanske minns? Idag är fönstren vita. Vidare beskriver Lindqvist diverse nymodigheter: ”Bland de elektriska installationerna kan nämnas att ut- och inringning för lektionerna ges som en kort melodi i högtalarna”.

Skolan namnändrades till S:t Lars Skola 1968. Skolan fyllde sin uppgift till in på 1990-talet då gymnasiet flyttades till Folkungaskolan. Bostadshus rymdes på den mark där gymnastiksalen tidigare stått. Byggnaden mot Vallhallagatan genomgick en ombyggnad till bostäder där de inglasade balkongerna blev ett lyckat tillskott. Byggnaderna förvaltas av byggherren och nuvarande ägaren LBB Fastighet AB. Detsamma gäller den gamla villan kallad Risbrinksgården (se särskild artikel). Idrottshuset som nämns i ingressen, kallat Sporthallen, kom att byggas i Tinnerbäcksravinen inte långt från den tänkta platsen i Hejdegården.

Källa: Festskrift till invigningen av Risbrinksskolan 14 maj 1960. Aronssons arkiv, Tannefors Hembygdsförening.

27. Tekniska Fabriken Gripen

Håkan Qvist

Notarien på handelsregistret i Linköping gör torsdagen den 4 september 1910 följande anteckning: "Theodor Emanuel Wetterhall och Per Emil Hulthander ämna i bolag tillverka kemisk-tekniska fabrikat, under firma Tekniska Fabriken Gripen, Wetterhall & Hulthander, som de hvar för sig teckna."

Kompanjonerna, 36 respektive 32 år gamla, är bataljonsadjutanter vid Första Livgrenadjärregementet i Linköping, båda underofficerare på Malmen. Gripen är ett exempel på den industrialisering som sveper över landet efter mitten av 1800-talet. Sverige har börjat hämta sig efter nödåren då landet på femtio år tömts på en femtedel av sin befolkning genom utvandring till Nord- och Sydamerika. Människorna dras till städerna och kommer i arbete – pengar kommer i rörelse och nya behov uppstår. Behov av konsumentvaror som tvål och hårvatten ökar.

Fabriken Gripen etablerar sig på fastigheten Tinnerbäckslyckan 6 vid Stångåns strand. På 1890-talet låg området utanför staden, idag är läget centralt. Fastigheten ägs av lantbrukaren Nils Andersson som 12 september 1890 köpt den av smedmästaren Alfred Davidsson. Fastigheten bär namnet Willan efter den charmfulla, snickarglada byggnad som efter flytt närmare ån fortfarande finns kvar. Willan "säljs med tillhörande badinrättning, källare, öfriga derstädes befintliga byggnader, innanfönster, jernspislar, brandredskap samt invändig lösegendom". Den 6 maj 1893 köper fabrikanterna fastigheten för "överenskommen köpeskilling af 10.000 Kronor, deraf 9.800 för den fasta ock 200 för lösa egendomen". Övervåningen blev bostad åt Emil Hulthander. 1920 flyttade Hulthander till Gripgatan 7 till ett hus uppfört redan 1870, huset är q-märkt sedan 1984. Från 1920 bodde verkmästaren Nils Larsson i Willan. Vid Larssons död flyttade hans måg och efterträdare John Hök in. Efter dennes död 1957 användes villan som lager. 1968 renoverades den och nyttjades som representationslokal.

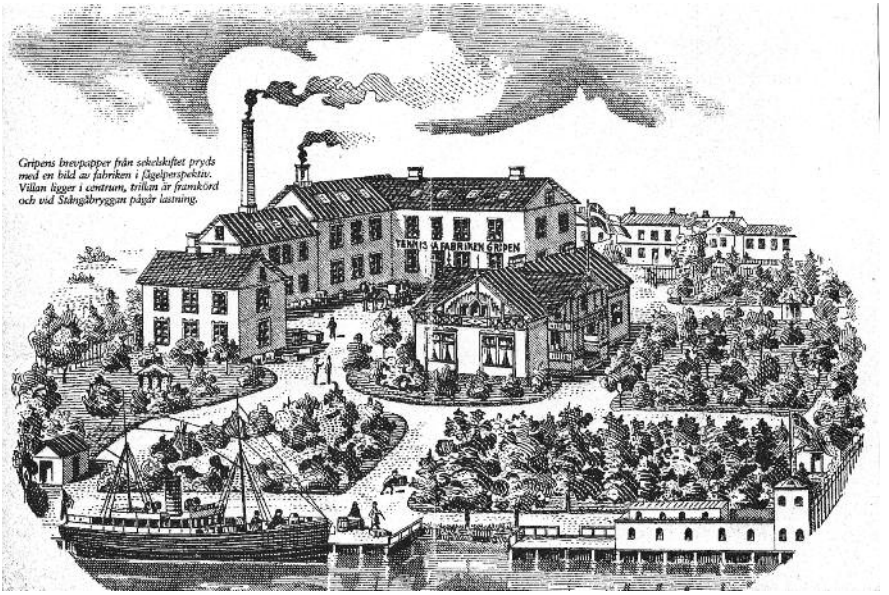

Gripens brevpappershuvud sedan början av 1900-talet.

Brevpapperet pryds med en bild av fabriken i fågelperspektiv. Villan ligger i centrum, trillan är framkörd och vid Stångåbryggan pågår lastning.

Tillverkningen startade i en bykgryta. Produktionen leddes av nämnde Larsson, en skåning som utbildat sig i Tyskland. Han stannade i Gripens tjänst för resten av sitt liv, från 1920 som dess chef. Av ägarna tycks Wetterhall ha skött försäljningen och Hulthander administrationen. I början tillverkades kallrörd tvål som erbjöds i olika kvaliteter beroende på vattnets hårdhetsgrad, t.ex. Ölandstvål och Gotlands dito. 1896 styrs tvåltillverkningen om till s.k. pilerad tvål som erbjöd ökad produktion till bättre kvalitet. Nu sker en kraftig expansion och under en tvåårsperiod bygger man ny fabriksbyggnad. Den tidigare manuella hanteringen mekaniseras och fabriken drivs av en tolv hästkrafters ångmaskin. Ångmaskinens remdrift av en dynamo ger egen el till driften. 1910 tillkommer en trevånings tegelbyggnad. Gripen har vid 1920 ett 50-tal anställda. Produktionen omfattar nu mer än 200 artiklar. Störst var fortfarande tvålen med 224.000 kilo 1924. Det går bra för Gripen.

Branden 1944 ödelade stora delar av fabriken.

Efter krigsutbrottet 1939 ransoneras ett stort antal av de råvaror fabriken behövde, däribland tvättmedel och fett. Man sökte alla möjliga vägar. En var att handla från pälsdjursfabrikanter som sålde flådda kroppar av räv och mink vars fett smältes ut med ånga. "Det var en jobbig tid", säger en av dem som var med, Sverker Almebrink, "Jag fick problem varje kväll jag skulle hem från arbetet – jag luktade ju räv och blev jagad av alla mötande hundar." En häftig brand 1944 ödelade Gripens fabrikslokaler. All tillverkning upphör, kvinnlig personal permitteras och männen arbetar med röjning och därefter återuppbyggnad. Efter ett och ett halvt års byggtid invigs en ny modern tvålfabrik i januari 1946. Kriget är slut och en ny tid står för dörren. Automatiserade processer tränger ut gamla metoder. Tvålmarknaden automatiseras och Gripens försäljning och förtjänst minskar stadigt då större tillverkare tar över marknaden av tvål. 1955 slutade Gripen med all tvåltillverkning. Borta var nu den Äkta Balsamiska Aseptintvålen, Mandel- och Honungstvålen och den rödmarmorerade Örntvålen.

Räddningen för Gripen blev att legotillverka hygienartiklar. I slutet av 40-talet hade man inlett ett samarbete med AB R Barlach med licenstillverkning av det kända hårvattnet Panteen. Samarbetet utvid-

gades med bl.a nagellacket Cutex. 1951 köpte direktören Bruno Barlach med familj in sig i Gripen. 1968 övertog familjen samtliga aktier i bolaget genom förvärv. Aktierna överläts 1976 till AB R. Barlach och därefter blev Gripen helägt dotterbolag till AB R. Barlach. I februari 1972 drabbades Gripen än en gång av brand. Eld utbröt i en fyllninglinje under pågående tappning av dupliceringsvätska på flaskor till Facit. Dessbättre kom ingen till skada och personalen fick högsta beröm av brandchefen. Branden och fortsatt expansion ökar på utrymmesbristen och 1972 påbörjas byggandet av ett nytt höglager på Kallerstadsområdet med plats för 2.000 pallar. 1976-77 byggdes fabriken på Gripgatan till med drygt 1.000 kvadratmeter. Detta räckte dock inte för expansionen och 1980 köpte bolaget en tomt på 53.000 kvm ute på Tornby. Här restes en byggnad på ca 6.000 kvm som togs i bruk 1983 och tillbyggdes 1990. Som mest arbetade ca 100 perso-

Villa Gripen omkring 1900, ägare löjtnant Wetterhall.
Fotograf Didrik von Essen. ÖM

ner i Linköping.

Efter 105 år avslutades Gripens verksamhet i Hejdegården 1995. Tillverkningen flyttades då till Tornbyfabriken. Sommaren 2001 sålde familjen Barlach företaget till Hardford AB som bl.a är känt för varumärket Ldb. Gamla Gripenprodukter som fortfarande marknadsförs med Gripenloggan är hushållsserien med aceton, symaskinsolja o.s.v. Liksom Dialon Barnpuder och Jukon Salva.

På Gripens gamla fabriksområde på Gripgatan uppfördes ett flerfamiljshus och nedanför i sutteräng med gavlarna mot Stångån ett 10-tal kedjehus med hög standard. Gamla villan flyttades närmare ån. Snyggt och tidsenligt renoverad kan man inte hjälpa att bli lite gripen vid åsynen av villan på promenaden utefter ån.

Källa: Jubileumsskrift *Gripen 100 år 1890-1990.*
Utgiven av AB R. Barlach, Stockholm.

28. ”Affär är affär”

Håkan Qvist

Bokkommittén har förgäves sökt kontakter och material om S:t Lars fattigstuga som låg i Hejdegården. I hembygdsföreningens egna arkiv har vi hittat ett tidningsklipp i Aronssons arkiv. Författare är signaturen Rim. Enligt uppgift av Gunnar Elfström dolde sig Henning Gustavsson, boende i Hejdegården, bakom signaturen. Vi har inte kunnat fastställa tidpunkt eller vilken tidning artikeln var införd i. Därför får vi be vederbörande Linköpingsavisa om ursäkt att vi nyttjar kåseriet.

För dagen:

Gubben Affär.

Av Rim

Rubriken ”Gubben Affär”. Aronssons arkiv, Tannefors Hembygdsförening.

Under ingressen ”För dagen” och med rubriken ”Gubben Affär” skriver Rim:

”De flesta personer omkring medelåldern, vilka bodde i Tannefors för ett 25-tal år tillbaka, minnas säkert gubben Affär. Egentligen hette mannen inte så förstås; hans verkliga namn var helt enkelt Andersson, men vem lumpsamlare Andersson var visste ingen – knappast gubben själv – medan däremot alla kände till gubben Affär.

Affär var som sagt lumpsamlare och bodde tillsammans med sin gumma i vänstra halvan av ett stort rum på nedre botten i det äldre av de båda husen, vilka tidigare tjänade som ålderdomshem inom S:t Lars församling. Den högra hälften av rummet tjänade som bostad och

verkstad för träsvarvaren och i någon mån snickaren Nisse Ulv.

När jag blev bekant med gubben Affär och började få en del förbindelser med honom, var han redan en gammal man. Hur han fått sitt öknamn, har jag aldrig hört berättas, men jag torde inte taga fel, om jag säger, att en fras som gubben använde, givit upphov till detsamma. Han var den snålaste lumpsamlaren i hela trakten och försökte alltid tillhandla sig sina varor till underskälig nivå. Alla andra betalade gubben som han behagade, och avfärdade deras protester med ett kärvt: ”Affär ä affär”.

Med ett litet tillägg blev den frasen ett ordstäv, som rätt länge användes särskilt bland Tanneforsbor. ”Affär ä affär sa affär”, sade man ofta efter en uppgörelse, som kommit till en smula lättvindigt.

I yngre dagar drog naturligtvis Affär liksom andra lumpsamlare omkring och köpte upp lump, men under de senare åren av sin levnad drev han kommersen hemma på rummet. Det är från sistnämnda tid jag har de tydligaste minnena av gubben. Han var en lång och på sitt sätt ståtlig gubbe med silvervitt hår. I själ och hjärta var han också en godmodig typ; snålheten var kanske betingad av en dåtida lumpsamlares levnadsvillkor. Klädd i en lång, sliten morgonrock och en brokig nattmössa, vilka persedlar han förmodligen köpt som lump, satt han oftast i sin gungstol framme vid det fönster, som hörde till hans och gummans rumshalva. På ett litet bord framför sig hade han dels en hög kopparmynt, mest ett- och tvåöringar, dels en djup tallrik, som vanligen innehöll antingen kål- eller ärtsoppa. På golvet runt gungstolen lågo säckar, avsedda för, ben, skrot och lumptrasor. ”Putällera” fick man ställa mellan sängen och en chiffonjé utmed vänstra väggen, medan ”gummikalloschera” buntades ihop och lades i en låda.

Gumman Affär var nog – även med hänsyn till sin ålder – det lataste kräk, som fanns i Tannefors på den tiden. På sommaren låg hon för det mesta och vältrade sig i den alltid obäddade sängen, och på vintern satt hon uppkrupen i spisen. Fager att skåda var hon inte – att påstå något annat vore osant. Stor och ovig och jämt slarvigt klädd. Håret var smutsgult, stripigt och tovigt, och näsan och hakan liknade skänklarna i en öppen kniptång. En smula tvär och vresig var hon för det mesta.

Vi voro en kvartett småpojkar, som höllo ihop och drevo en del affärer i kompanjonskap. Vanligen gällde det att få ihop några ören till en lakritsrem eller en kola. Den saken ordnades oftast genom en beninsamlingsturné över gärdena; ibland lyckades vi i våra hem tigga oss till ett par utslitna galoscher, några tombuteljer eller annat, som kunde förvandlas i reda pengar. Sedan bar det av till gubben Affär.

Den yngste men djärvaste av oss fick alltid öppna dörren och kliva in först; efter kommo vi andra med vad vi hade att bjuda ut åt gubben. Noggrant synade han våra varor, sorterade och vägde. Det sista gjorde han på sitt eget vis och lurade oss alltid på ett eller annat kilo. En gång protesterade vi mot hans vägningsmetod. Då hördes ett ilsket väsande från spisen, där gumman satt uppkrupen, och samtidigt kom Nisse Ulv med en hotfull uppsyn bort mot gungstolen, där Affär satt. Som skjutna ur en kanon flögo vi ut genom dörren utan att ha fått ett öre för vad vi samlat ihop. Inte ens säcken, som ägdes av den yngste grabbens far, fingo vi med oss.

En gång gjorde vi ett försök att lura gubben. Vi hade hört att ett par äldre pojkar hade lagt en stor sten i en bensäck utan att gubben märkt något. Efteråt hade han naturligtvis kommit underfund med bedrägeriet, men det tänkte inte vi småpojkar på. Och så kom vi överens att för vår del pröva metoden; några vidare samvetsbetänkligheter hyste vi knappast, därtill hade gubben allt för ofta dragit oss vid näsan. Men oj,oj,oj så flata vi blevo, när gubben tömde bensäcken på golvet och gav sig till att kontrollera bit för bit. Innan han slutat den proceduren, hade vi för länge sedan avdunstat, även den gången alldeles tomhänta och djupt ångerköpta.

Någon gång under krigsåren blev Affär plötsligt krasslig och dog efter en kort tid. Det sades att Nisse Ulv snickrade ihop kistan till sin gamle granne. Vi pojkar sörjde väl inte gubben, men saknade honom ändå en smula, ty hur han än smusslade med örena, så hade vi ändå ibland gjort en i vårt tycke ganska god affär med honom”.

Källa: Aronssons arkiv, Tannefors Hembygdsförening.

29. Barnhemmet i Tannefors

Kerstin Karlsson

"Nya upptagningshemmet i Tannefors
Hur Linköpings stad ordnat med upptagning och utplacering av småbarn."
Så rubricerade Östgöta Correspondenten sin artikel om tillkomsten av det nya barnhemmet i sin artikel lördagen den 16 januari 1932.

Linköpings upptagningshem för barn hade några månader tidigare flyttat in i nya ändamålsenliga lokaler i Tannefors. En lag hade antagits den 6 juni 1924 om samhällets barnavård. Där angavs när kommunernas lagstadgade skydds-, vård eller försörjningsplikt skulle träda i funktion. Ett upptagningshem skulle dels ge tillfällig vård till barn där vårdnadshavaren till exempel var allvarligt sjuk eller ännu värre hade avlidet. På upptagningshemmet placerades också barn för observation. Även vissa späda barn och deras mödrar var bland de som omfattades av kommunens lagstadgade skyldighet.

Kommunerna hade inte någon skyldighet att ordna särskilda upptagningshem för barn, men då barnavården helt hade skilts från ålderdomshemmens verksamhet så fann många kommuner att det var lämpligt att ordna speciella hem för vård av barn. Tidigare hade denna typ av vård av behövande barn skett inom ålderdomshemmens verksamhet.

Här i Linköping övertog stadens barnavårdsnämnd från 1926 fattigvårdens barnavdelning. Under några år fanns verksamheten i olika lokaler i Linköping. Ett förslag om en nybyggnad för upptagningshemmet vid Hjälmsäter förkastades på grund av att det skulle bli för dyrbart. Det gamla ålderdomshemmet i Tannefors användes inte längre som ålderdomshem och stadsfullmäktige godkände att den byggnaden ställdes i ordning för upptagningshemmets behov.

När Östgöta Correspondenten gjorde sitt reportage om det nya barnhemmet, i som det då kallades Tannefors men som numera är stadsdelen Hejdegården, pågick arbetena för den nya utfarten från sta-

den, den s.k. Ekholmsvägen. Reportern fann att fastigheten var idealisk för sitt nya ändamål. Tomten var rymlig och trygg lekplats. Dessutom fanns där en vacker trädgård med både bärbuskar och fruktträd.

Barnhemmet vid Ekholmsvägen.

Inne i byggnaden är det snyggt och trevligt restaurerat. Den har blivit både bekväm och hygienisk. I bottenvåningen finns ett stort och vackert kök, ett sovrum för större barn samt ett stort dagrum och två rum för spädbarn. På andra sidan en korridor ligger bad- och skötrum, torkrum m.m. En trappa upp finns ett personalrum, ett sovrum för äldre barn samt två sovrum för mödrar med barn och ett förrådsrum. I huset som är stort finns även en bostad om rum och kök för vaktmästaren samt två rum som kunde hyras ut. Uppe på vindsvåningen är det en lägenhet på rum och kök, tre enkelrum samt en dubblett.

Föreståndarinna för barnhemmet är fröken Ellen Sjögren. Hon har varit vid barnhemmet i fem år. Fröken Sjögren gläder sig åt de nya lokalerna. Hon säger att när det blir sommar och ”solen lyser in i alla gläntor” kommer man speciellt att uppskatta det fritt och vackert belägna hemmet.

När reportern var på besök i januari 1932 så hade man tio småbarn och en lite större tös på barnhemmet. Barnantalet växlar men medeltalet förra året var tolv per dag.

Lagen stadgar numera att ogifta mödrar som får vård för sig och

sina barn på allmännas bekostnad skall få det under sex veckor från barnets födelse. Det händer titt och tätt att barnhemmet får ta emot barn från familjer där föräldrarna drabbats av sjukdom och därför inte kan ta hand om sina barn. Om mödrarna inte själva kan ta barnen till sig så försöker man att få dem utplacerade i lämpliga fosterhem.

Till upptagningshemmet kommer ibland även barn som barnavårdsnämnden har beslutat att de skall sändas till skyddshem. De vistas i regel bara en kort tid på hemmet. Upptagningshemmets idé är att barnen skall tas om hand där bara under den tid innan man har hunnit ordna för dem på annat sätt för framtiden. För det mesta är det inte några svårigheter att få fosterhem åt barnen.

Källa: Östgöta Correspondenten, lördagen den 16 januari 1932.

30. De utvandrade till Amerika

Kerstin Karlsson

Avskedsfotografi taget i Tinnerbäcken 2 B i september 1923. Privat.

Ett släktfotografi taget inne i finrummet i en bostad i Tinnerbäcken 2 B. Fotografiet ger vid första anblicken en tanke på fest, gratulationsblommorna på bordet och släkten samlad när gamla mor fyllde jämna år. Året är 1923 och mor Hulda fyllde 60 år i september. Alla ser av någon anledning så allvarliga ut. Mor Hulda sitter till vänster på bilden och till höger hennes yngsta dotter Linnéa som egentligen är skälet till att hela släkten samlats så mangrant. Födelsedagsfesten är även ett avsked från dottern Linnéa och barnbarnet Lisa som sitter och håller sin mor i handen. Linnéas syskon med familjer är samlade, de som finns i landet vill säga. Nu skall Linnéa och dottern femåriga Lisa göra resan väster ut. Därute i det stora landet i väster finns sedan ett år hennes make Otto som reste den 9 maj 1922 med Svenska

Amerikalinjens Stockholm. Två av hennes bröder hade rest till Amerika den 26 maj och nu skulle även hon och dottern göra den resan. Den ena av hennes bröder återvände hem efter någon tid och gifte sig sedan med sin fästmö. Även hon var med på släktträffen. Den andra brodern blev kvar i Amerika tills att andra världskriget var slut och då var hans son, den lilla pojken sittande längst fram, redan en vuxen man.

Amerikabåten Kungsholm som Linnéa och lilla Lisa reste med i september 1923. Privat.

Amerikafebern fanns sedan tidigare i släkten. Huldas make Per Adolf hade varit över till Amerika 1880 men återvänt 1887 och bildat familj hemma i Sverige. En halvbror till honom hade utvandrat till norra Amerika 1868 och en syster 1872. De kom att bli kvar däröver. Därmed fanns det många släktingar vars brev med berättelser från det fantastiska landet naturligtvis lockade en ung, äventyrslysten och arbetsvillig ungdom. För arbeta det fick man allt göra för att klara sin egen försörjning.

Hulda och hennes hemmavarande barn hade flyttat från Sturefors

sedan hennes man hade dött vid juletid år 1918. Nu kommer hon bara att ha en son och en dotter med familjer kvar hemma i Sverige och fruktar att hon aldrig mer kommer att få träffa sin yngsta dotter och hennes familj och inte heller två av hennes söner. Mor Hulda blev 79 år och fick hem en av sönerna men när dottern med familj kom hem i början av 1960-talet då var både mor Hulda och systern Ester borta.

Det skrevs många brev både här hemma i Sverige och av dem som hade lämnat det gamla landet. Bland andra min egen mormor Ester brevväxlade flitigt med sin enda syster, Linnéa, som nu bodde långt bort i landet i väster. Att breven från hemlandet var en kär klenod för dem som var långt hemifrån och kanske aldrig skulle komma att återvända är lätt att föreställa sig. Breven sparades och långt senare när mottagaren var död och de yngre familjemedlemmarna inte kunde läsa det svenska språket så återbördades de till brevskrivarens dotter, min mor. Breven omfattar en period från 1923 till början av 1950-talet och är ett tidsdokument som ger en bild av Sverige under denna tid.

Nedan följer som exempel utdrag ur några brev. Det första sänt till Göteborg, där både systern Ester och modern Hulda skrev sina avskedshälsningar.

T*innerbäcken 20/9 1923*
Kära lilla syster och Lisa!
Jag vill sända en hälsning. Hoppas ni äro krya, ännu äro ni kvar i Sverige. Hur är det med lilla Lisa, frågar hon efter oss. Ja, lilla syster jag önskar dig och Lisa av hjärtat en lycklig resa över och måtte ni ej bli sjuka. Farväl lilla Linnéa och Lisa, måtte Gud vara med eder. Många kära hälsningar från Agge och Astrid till Lisa och dej. Vänligen din syster E Johansson

Tinnerbäcken 20/9 1923
God dag på dig Linnéa och Lisa, hoppas ni är lyckligt och väl i Göteborg nu, sänder härmed en kär helsning från ditt förra hem och från oss alla här får eder en god fortsättning på resan. Mina kära älskade barn önskas må godt Jag vill sända eder en hjertevarm helsning och måtte nu Gud hjelpe eder så att resan går lyckligt och väl och att ni

ej blifver för sjuka, sedan får vi lemna det öfviga i herrens hand och bedja honom att han styr allt till det besta. Kära du hur gick det för dig när du kom till Göteborg. Kunde du reda allt och när ni skulle byta om tåg och hur var det med lilla Lisa hon somnade väl snart men du skall se vi somnade ej så snart vi låg alla oppe på rummena men det är ju tomt så tomt jag kan en hjelpa att tårarne droppa. Ester är hos oss idag och vi rustar värre tänk att det kom bref i går som jag sänder mäd Friman di skall resa till Göteborg. Tanterna helsar eder. Men stört är min helsning till dig och lilla Lisa, har hon glömt mormor eller frågar hon efter mig. Ja mina älskade helsa Otto, helsa Gunnar och äfven Carl, skref så fort du kan.

Linköping 5/10 1923
Min kära syster!
Hjärtligt tack för ditt efterlängtade brev vari jag ser att ni har hälsan. Ja tänk att jag nu får skriva amerikabrev till dig det är ej roligt att vara så långt åtskiljda från varandra men bara vi alla får ha hälsan får allting gå, så vi kan få råkas igen när den tiden blir. Kära Linnéa hur trivs du, bra vill jag hoppas. Nu har du väl flyttat in i ditt nya hem, du får ju så många rum att hålla i ordning så nog får du att göra alltid, men det är ju också bekvämt du behöver ej, som jag knoga på en stor femtonliters vattenhink uppför trapporna, men det går det också. Det skulle vara roligt att komma och hälsa på dig jag tycker det är så länge sen jag såg dig, varför skall det stora avståndet vara? Det är allt bra synd åt mamma hon är allt bra ensam nu. Jag går ju till henne, men jag kan ju ej vara hos henne jämt. Säj Linnéa leds du efter Linköping och oss alla här hemma, men du är ju hos din man och då är det väl bra, han blev väl riktigt glad när han fick se eder igen. Kände Lisa igen sin pappa? Jag kan ej tänka mig annat än att du fick stora famnen när han var och mötte eder. Skriv snart är du snäll. Lycka till och trivs i ditt nya hem. Gud vare med dig. Farväl för denna gång, vänligen din syster Ester J.

Utvandring till norra Amerika

Man brukar säga att utvandringen från början berodde på att man först och främst vill lämna det som var svårt i Sverige. Det var många gånger fattigdomen, svårigheter att försörja sig själv och sin familj. Men många lämnade även det gamla landet av religiösa och politiska skäl. I det nya landet hägrade friheten.

De första emigranterna fick färdas i lastutrymmen på segeldrivna lastfartyg och resan kunde ta upp till 90 dagar. Redare och skeppare såg därmed till att förtjäna en extra slant på färden över Atlanten. Sedan kom ångfartygen i slutet av 1860-talet och de internationella rederierna organiserade färden till Amerika från hamnstäder som Stockholm, Göteborg och Malmö. De flesta svenska emigranterna vid den här tiden reste via Göteborg till Hull i England och sedan med tåg till Liverpool och därifrån med amerikabåten till det hägrande målet Amerika. Med ångfartygen på 1880-talet minskade restiden till 2-3 veckor. Svenska Amerika Linjen startade direkt passagerartrafik mellan Göteborg och New York 1915.

Utvandringen till Nordamerika var väldigt stor under 1860-1870-talen. Här i Sverige hade vi på 1860-talet haft missväxt och många människor svalt och for illa. I norra Amerika blev invandrarna nybyggare och röjde och odlade upp marken på prärien. Många av dem som inte valde att bruka jorden arbetade i städerna, t.ex. som byggnadsarbetare. Chicago var en stad dit många svenskar sökte sig. Enligt den amerikanska folkräkningen 1890 var antalet svenskamerikaner nästan 800 000. År 1910 bodde 10 procent av alla svenskamerikaner, över 100 000 personer, i Chicago. Bara Stockholm stad hade fler svenska invånare.

Under 1800-talet och det tidiga 1900-talet utvandrade cirka 1,3 miljoner svenskar. Man lämnade Sverige för ett ovisst öde i främmande land. De flesta som lämnade det gamla Sverige sökte ett bättre liv i norra Amerika för sig och sin familj. De var i regel unga och friska, med starka armar och mod i barm. De behövdes för att bygga upp Amerika men hade också behövts för att bygga upp Sverige.

Runt sekelskiftet 1900 ökade utvandringen igen efter att ha dämpats något på 1890-talet. År 1903 lämnade 35 000 svenskar landet.

Oron i Sverige för denna åderlåtning av arbetskraft som var nödvändig för den ekonomiska utvecklingen gjorde att svenska riksdagen tillsatte en emigrationsutredning 1907. Utredningen rekommenderade sociala och ekonomiska reformer för att minska utvandringen. Under första världskriget avstannade utvandringen nästan helt. Efter kriget kom utvandringen igång igen men den var nu inte längre någon massrörelse.

Denna utvandring bort från fattigdom och förtryck motsvarar den invandring vi i dag ser till Europa, bort från fattigdom, förtryck och därtill krig och våldsamheter. Skillnaden är att vi i Europa har stora möjligheter att ta hand om våra invandrare medan de som emigrerade till det stora landet i väster i stort fick lita till sig själva och sina landsmän.

Källa: Wikipedia angående utvandringens utveckling och utbredning.

Boende familjer år 1930 i några fastigheter i och omkring Tannefors kvarnby;

Stadsäga 262, kvarnfall 1 bodde	K. J. Holmström med hustru och åtta barn
	A. A. Andersson med hustru och sex barn
	K. P. Carlström med hustru och ett barn
	J. E. Karlsson med hustru och tre barn
Stg 262/264/267, kvarnfall 2 o 3	K. G. Lindhe med hustru och fyra barn
	G. V. E Andersson med hustru och tre barn
	A. P. Borg med hustru och åtta barn
	K. J. Dahlqvist med hustru och sex barn
	E. G. Göransson
	O. Lager
Stadsäga 265 kvarnfall 4	K. O. Alsén med hustru och sju barn
	A. V. T. Liedberg med hustru och åtta barn
Stadsäga: 266 kvarnfall 5 o 6	K. J. Svensson med hustru och fyra barn
Stg. 268/269 Forshemsg. 1 o 3	K. O. Johansson med hustru och ett barn
	H. R. V. Hjort med hustru o två barn
	K. A. H. Andersson med hustru och fem barn
	A. J. Andersson
Stadsäga 270 Slussgatan	A. G. R. Kristiansson med hustru och ett barn
	H. C. Andersson
	J. H. Lindgren med hushållerska och ett barn
	O. A. Ross
	R. Johansson med hushållerska
	K. J. Johansson med hustru
	E. M. Andersson
	J. M. Karlsson med hustru och fyra barn
	A. F Boström med hustru och fyra barn
	A. P. Zelander med hustru och två barn
	E. V. Karlsson
	E. G. Johansson med hustru och åtta barn
	B.E. E. Johansson med hustru och två barn
	K. F. Johansson med hustru
	K. E. Ahlgren med hustru och sex barn
	E. A. Lundin
	A. S. Kihlström
	A. L. Andersson
	A. M. Andersson
	E. M. Bergman

Stg 350/351 Forshemsgatan	G. L. Sandström med hustru och ett barn
	G. A. Enqvist med hustru och tre barn
	S. A. H. Kling med hustru och ett barn
	G. V. Nilsson med hustru och ett barn

Det här är bara ett litet urval av fastigheter i och omkring kvarnbyn. Som syns så var många familjer stora. I föreningens arkiv finns befolkningsuppgifter på mikrokort för många av fastigheterna 1930 inom hembygdsföreningens område.

Källa: Svar: mikrokort över befolkningen i S:t Lars 1930.

Avskrift **Bilaga 2**

Köpebref

Vi, Axel K. Janzon, Ax F. Janzon och J.W Eklöf, upplåta och försälja härmed till Jernvägstjenstemannen Constantin Fagerstedt från. Linköping oss tillhöriga lotten eller tomten 24/10.000 mantal till A i 1 v eller n:o 49 utgörande 936 kvadratmeter af kronoskatteaugmentshemmandet Tannefors n:o 1 Hejdegården inom St Lars socken af Hanekinds härad, för en öfverenskommen köpeskilling af 925 kronor, hvilken köpeskilling är till fullo gulden och alltså härmed kvitteras.

Linköping den 23 juni 1909

Axel K. Janzon Axel F. Janzon J. W. Eklöf
Gm. Axel F. Janzon
(enl fullmakt)

På en gång närvarande vittnen
A. Ahlqvist E. Ahlqvist

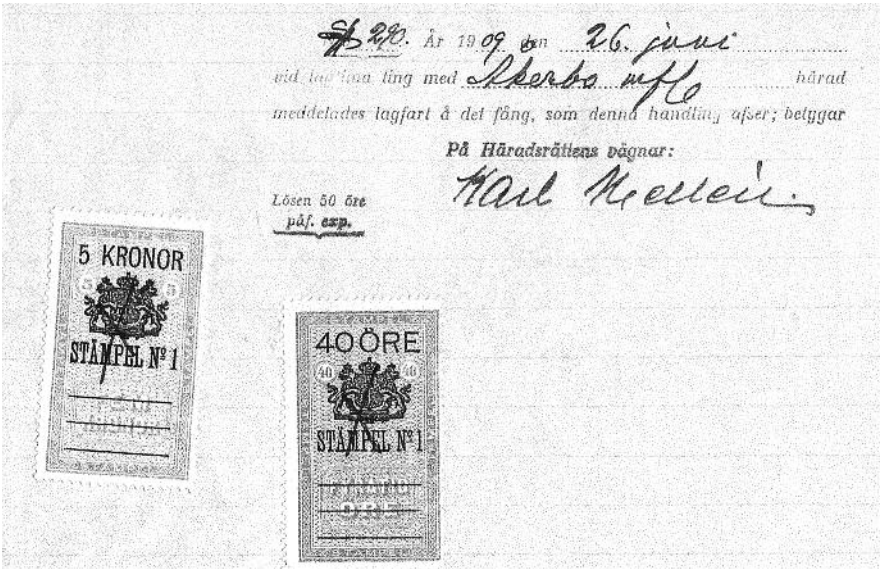

Underteckning av köpebrev. Privat.

Kostnadsförslag för uppförande af boningshus åt Herr Fagerstedt Lkpg

Undertecknad åtager sig härmed uppförande af huset mot nedan angifna bestämmelser:
Huset uppföres på förut färdig sockel med syllar af 6 x 5 med öfverslag af 4+4. Skiftväggar uppsättes i nedra vån. af 4 tums tjockt virke samt i andra vån af 3 tum d:o. Utvändigt beklädes med tegel och spritputsas i Likhet med A Hedbergs hus i Ramshäll; invändigt diktas väl, pinnas och putsas alla väggar i rummen och köket, förstuga och tambur boiseras både väggar och tak med perl eller furbräder. Takena i rummen och köket dubbelröras och putsas. Trossbottnar inlägges i både 1 och 2 vån, i nedra vån lägges papp på trossbottnen och fylles ed koksaska och torr sågspån. Nedra vån inredes fullständigt träfärdig till 2 rum och kök tambur och förstuga, dörrar göres (af överstruket) 5 fylls af 1½" trä. Ytterdörrar och balkongdörr af 1¾ d:o. Fönster insättes med karmar af 2½ " trä och vågträ af vanlig sort i 1 vån med både ytter och innerbågar. Å vinden endast ytterbågar glas isättes i alla bågar. Murstocken uppmuras och afputsas fullt färdig. I rummen och köket inläggs kalkstensplaner, i köket inmuras jernspisel med tegel af Näfverkvarn N:6 eller Huskvarna N:o 27.
Takredning uppsättes af 2½ x 5 hvarpå spikas ohyfl. sekunda bräder och täckes med svartplåt som understrykes och strykes 1 gång utvändigt med takfärg. Stuprör uppsättes af galv. plåt. Veranda göres i likhet med Hedbergs hus med den skillnad att balustrar göres af 3 x 3 tum både 1 och 2 vån; trappor uppsättes, till Källaren af 1½ tums trä och stora trappan af 2 tums trapplank. Å vindsvåningen inlägges golf af 1¼ tum spånat golfträ.

Ofvanstående arbete utföres med tillsläppning af alla material för till pris af 3.665 kronor.

Linköping den 29/12 1909
Aug. Netz'

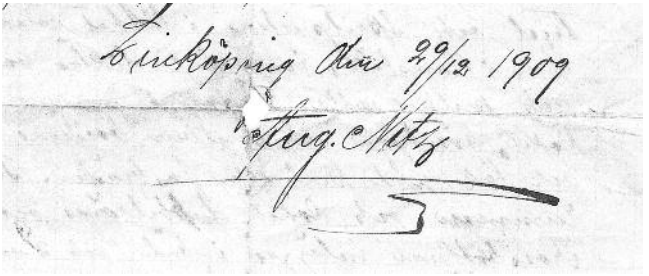

August Netz originalunderskrift. Privat.

Utdrag ur TJUGOFYRA TONÅRINGAR OM EN BOK. Berättelser, intervjuer och dramatiska försök av KLASS 8 A, FOLKUNGASKOLAN, lärare MARTIN ENGSTRÖM.

Risbrinksgården

Kerstin J., Mona A.

Undertecknade hade till uppgift att besöka Risbrinksgården och intervjua fröken Calissendorff, som är husmor där. Hon tog emot oss mycket vänligt och glatt och började med att visa oss runt i de olika rummen. Först visade hon oss in i musikrummet, som var glatt och trivsamt, möblerat med ljusa, trevliga möbler. Så gick vi igenom ett kök och nedför en trappa, som ledde till källaren. Där tittade vi in i ett tvättrum, som inte längre användes till detta ändamål, utan som grabbarna får ha som nån sorts verkstad, där de lagar sina cyklar och sysslar med lite av varje. Så fortsatte vi källargången framåt och stötte på en rätt ruskig dörr. Mitt på dörren var det ritat en stor dödskalle, och vi trodde först , det skulle föreställa någon sorts spökhus. Men när vi tittade in , blev vi förbluffade. Vi såg en skomakareverkstad, och fröken Calissendorff berättade, att vem som vill får sätta sig där och laga sina skor! Vi tittade även in i ett klubbrum, där man höll på med modellflygplan. Där fanns ritningar på modellflygplan runt väggarna. Och så fanns det även ett rum för träslöjd. Vi klättrade uppför trapporna igen och fortsatte uppåt vinden, där man hade pingpongbord för dem, som ville spela sånt. Vi kunde inte undertrycka vår förtjusning. Här måste man väl trivas! Vi slog oss sedan ner i ett litet hemtrevligt rum för att göra några frågor.

- När började Risbrinksgården sin verksamhet?
- Den började 1942, vi firar alltså 10-årsjubileum i år.
- Varför bildades ungdomsgårdarna? Vad var syftet med dem?
- Jaa, det är svårt att säga kortfattat. Men syftet är väl främst att få ungdomen bort från gatorna, att verka för gemenskap och trivsel.
- Har det gått, som ni tänkte er från början?
- Det är svårt att svara på. Det är klart, att man vill göra det bästa möjliga. Men utan konflikter kan det ju inte gå, så många olika slags människor, som kommer samman.
- Hur stort anslag får ni av staden?
- Staden bidrar ju med huset, som förresten är en gammal privatvilla. Den tillhörde förut en trädgårdsmästare. Staden bidrar alltså med huset, värme och så arvo-

den till kurslärarna på tre kronor i timmen.
- Får ni några gåvor av enskilda människor?
- Ja, vi får gåvor av både enskilda och företag. Beloppen varierar från några kronor till flera tusen.
- Hur många besökte Risbrinksgården förra året?
- Ja, det kan jag inte svara på. Vi bokför inte hur många som kommer och går. Men jag kan ge besked om hur många som är med i klubbarna. Det är 1.583 i hela stiftelsen. Utav dessa är 800 med i barnfilmklubben.
- Men hur många brukar besöka Risbrinksgården på en dag?
- Det varierar ju för varje dag, men 70-80 ungdomar kan det vara här, ibland mer, ibland mindre. Det finns de som har en kurs här en kväll i veckan men kommer hit varje kväll i alla fall.
- Måste man vara med i en klubb eller kurs för att få gå hit?
- Ja, det är ju tänkt så från början, att de som kommer hit, ska ha något bestämt att syssla med.
- Är det mest pojkar eller flickor som kommer hit?
- Här är det mest flickor, det är 62 proc. flickor.
- Vad beror det på att det är mest flickor?
- Jaa, det beror väl på att det är mest kurser för flickor. En kurs, som är mycket omtyckt bland de äldre flickorna, är fästmökursen.
- Det låter intressant. Vad sysslar de med där då?
- Ja, det är om barnets fostran och vård, hemmets inredning och hygien, samhällslära samt sömnad.
- Det låter kul. Det är ju sådant som varje flicka bör kunna.

Avskrift **Bilaga 5**

Risbrinksgården 1944-1945

Medarbetare:
Herr GUNNAR CRONER (öppna linjen)
Fröken GRETA DAHLQVIST (klädsömnad (fästmökursen) öppna linjen)
Registerförare YNGVE EKEGREN (sjöscouting)
Herr ERIK FAGERSTEDT (bokbinderi)
Fröken ASTRID FRANZÉN (sömnad)
Slöjdlärare IVAN GELOTTE (träslöjd)
Fru JENNY GUSTAFSSON (städning Folkungagården)
Assistent GUNNEL HEDIN (tidningsredaktion)
Gymn. Dir. GUNVOR JENSEN (fästmökursen, ungdomsaftnar)
Herr GÖSTA JOHANSSON (skogsklubb)
Fröken STINA CARLSSON (sömnad)
Herr TORE KARLSSON (el. installatör)
Försäkringstjänsteman ÅKE KUMLANDER (fästmökursen, öppna linjen)
Barnavårdsinspektris MARIANNE KÖNSBERG (öppna linjen)
Fröken ANNA-GRETA LINDHOLM (knyppling, tidningsredaktion)
Ingenjör HARRY MERSEBURG (flygscouting)
Fru SVEA MOBERG (städning Risbrinksgården)
Fröken LILLEMOR MODIN (öppna linjen (Risbrinksgården))
Fru MARGARETA NIHLMAR (engelska forts., öppna linjen, tidningsredaktion)
Ingenjör TAGE NIHLMAR (engelska nyb., öppna linjen)
Herr G. NYMAN (Risbrinksgårdens eldning och skötsel)
Fru MARGARETA PETTERSSON (städning Birgittagården)
Folkskollärarinnan ELIZA SKARHED (teater)
Konstnärinnan STELLA FALKNER-SÖDERBERG (målning, nyttokonst)
Handarbetslärarinnan GULL TISELL (baby- och linnsömnad, fästmökursen)
Herr NILS-ERIK VITTHAMMAR (stenografi)
Fru INGRID ÅNELL (klädsömnad, fästmökursen)

Följande grupper har varit i verksamhet 1944-1945:
Bokbinderi I …….. 10
Bokbinderi II ……..... 9
Bordtennis ……. 18
Engelska nybörjare…… 15
Filatelistföreningens ungdomssektion ……..... 12
Flick-klubb …… 11

Flygscouter 26
Folkdans 40
Fotoklubb 3
Fästmökurs (huvudlinje) 18
Fästmökurs (klädsömnad, tvätt) 15
Knyppling 12
Metallkurs 17
Modellflyg (sommarklubb) 7
Målning 10
Nyttokonst 5
Redaktionscirkel 9
Sjöscouter 22
Vargungar (Sjöscouter) 10
Skogsklubb 16
Social klubb 17
Stenografi 10
Svenska 21
Sömnad I 17
Sömnad II 7
Teater 7
Träslöjd I 23
Träslöjd II 10
Ungdomsledarkurs 8
Wahlbecks barnklubb 20

31 grupper har haft sammanlagt 430 deltagare.

Bilaga 6

Förteckning över personer boende vid Persbo* 1900-1911

Namn	Född	Familj	Ankom-flyttade	Yrke
Carl Johan Andersson	1866	H:u Amalia Josefina Kihlström + 1 fosterbarn	1892-1905	åkare
Ernst Gustaf Jansson	1879	H:u + 4 barn	1903-1909	målare, kvarnarbetare (baptist)
Elin Maria Kihlström	1870	Gift med Ernst ovan	1903-1909	fabriksarbetare
Anna Sofia Kihlström	1864	Syster med Elin Maria (ensam)	1900-1903	arbeterska
Carl Gustaf Ringström	1847	ensam	1903-1907	fabrikör
Carl Reinhold Ekström	1876	H:u + 2 barn	1903	kvarnarbetare
Anders Fredrik Andersson	1859	H:u + 1 barn	1904	kvarnarbetare/gårdskarl
Anna Maria Andersson	1886	Dotter t Anders Fredrik	1904	trikåsömmerska
Carl August Andersson		H:u + 2 barn		kvarnarbetare
Anders Johan Andersson	1869	ensam		fabriksföreståndare
Carl Johan Jansson	1845	H:u	1905	Spinneriarbetare (metodist)
Carl Adolf Wilhelmsson	1877	H:u + 4 barn		kvarnarbetare
David Ferm	1884	H:u + 1barn	1909	fabriksarbetare
Karl Johan Cederholm	1863	H:u + 3 barn	1908	kusk
Sonen Karl Erik Cederholm	1893		1908	notisbud vid Statens järnvägar
Karl Gustaf Adolf Friman	1871	H:u 3 barn	1907	kamrer, kassör

*Personerna ovan är bokförda vid Persbo under perioden 1900-1911. De är inte bokförda vid Willa Persbo utan bodde förmodligen i Persbolängan alt. i den flygelbyggnad som låg mittemot längan. De flesta av barnen var mellan 0-10 år. Fanns tre vuxna systrar Kihlström boende vid Persbo (se ovan).

Källa: Församlingsbok St. Lars församling.

Närvarolista för Söndagsskolan i Brittenborg
Avskrifter från ledaren Gerda Larssons häften

Vårterminen 1935

Ann Marie Stenberg
Ingegärd Stenberg
Eivor Lindström
Ingrid Lindström
Astrid Lindström
Gunborg Larsson
Gärd Liberg
Maj Britt Liberg
Britta Svensson
Ulla Svensson
Lisbeth Svensson
Greta Johansson
Bengt Solid
Gunborg Andersson
Evy Andersson
Inge Andersson
Ingeborg Nyman
Inga Johansson
Greta Borg
Siv Johansson
Sture Liberg
Birgit Andersson
Britta Karlsson
Tyra Holmström
Ulla Holmström
Maj Holmström
Maj Gran
Gun Britt Andersson
Gunborg Pettersson
Dagmar Hedenberg
Siri Kindstedt
Karl Gustav Pettersson
Karl Axel Johansson
Britta Andersson

Höstterminen 1935

Rigmor Nystrand
Dagmar Hedenberg
Maj Ekholm
Lisbeth Svensson
Ulla Svensson
Britta Karlsson
Gunborg Larsson
Ingrid Lindström
Gärd Liberg
Arne Fagerstedt
Arne Blidvall
D. Nystrand
Harry Ekholm
Maj Britt Liberg
Maj Holmström
Evy Andersson
Inge Andersson
Greta Johansson
Bertil Johansson
Göte Holmström
Britta Svensson
Inga Lill Andersson
Gunborg Andersson
Stig Johansson
Sten Johansson
Lars Svensson
Ingrid Kindstedt
Ulla Karlsson
Ulla Malmén
Hans Spångberg
Eivor Lindström
Inga Holmström
Britt Gärd Al
Ingrid Karlsson

Ingegärd Vännerkvist
Hans Spångberg
Bertil Karlsson
Sven Gunnar Trygg
Elsa Nyström
Inga Lill Andersson
Maj Ingegärd Ekholm
Ivar Harry Ekholm
Sven ? (närvaro en gång)

Maggi Johansson
Inga Sundin
Kerstin Sundin
Ruben Sundin
Uno Kindstedt
Greta Kempe
Stig O Borrman
Bertil Kempe
Margit Lundin
Laila Norrman
Solveig Norrman
Karin Eklund
Sven Balmer
Stig Klaarén
Stina Aspekvist
Rosa Viberg